

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

LXIV. évfolyam 2018/3.

SZÉPIRODALOM

Bódi Tóth Elemér, Bereti Gábor, Zsebők Csaba
Petróczi Éva, Döme Barbara, Saitos Lajos

EMLÉKEZÉS

R. Várkonyi Ágnesre
Gaál Istvánra
1956-ra

KÉPZŐMŰVÉSZET

Ispán Tibor
A ceredi művésztelep

HELYTÖRTÉNET

A salgótarjáni öblösüveggyár története

TARTALOMJEGYZÉK

SZÉPIRODALOM

Saitos Lajos: Ha lesz feltámadás	3
J. A. Öcsödön	3
Zentai László: Vallomások a tükörnek	4
Langstadler Kálmán: [Az Isten, az Isten feloldoz...]	11
[Már kinyíltak a pipacsok...]	12
Zsebők Csaba: Még maradnál itt alul	13
Vénusz	13
Ósnő	14
Perzselő-szem	14
Bereti Gábor: Szókratész büntetése	15
Az éj, a nagy kerítő	16
Egy hatalmas úr	16
Gyülékony nevetéssel	17
Ahogy elterül	17
Döme Barbara: Ki nevet a végén	18
Oravecz Tibor: Fáj az érzelem	23
Nihil ad ego	24
Szentjánosi Csaba: Jelek	51
Oravecz Péter: Libertango	55
Varrótű	55
Bódi Tóth Elemér: Kedvescink elmennek	64
Kémények	64
Kinek célja?	65
Öröklét	65
Egyetlen tábla hatása	65
Embermese	65
Biró Erika: Utószezon	92
Kavicsok	92

EMLÉKEZÉS

Oravecz Tibor: Fekete-fehér szonett	25
Kis Domokos Dániel: Emlékezés R. Várkonyi Ágnesre, a nagy Rákóczi-kutatóra	26
Petróczi Éva: Rekviem egy kávégépert	36
Egy kávégép apropóján	37
Erdős István: Még egy cseppet a jóból	38

NÉZŐPONT

- Bakos Gábor: Gaál István posztneorealista dokumentarizmusa – *Pályamunkások*: az első hang. Egy konstruktivista munkásfilm „testi attrakciója” 45
- Bajczárné Gyenes Erzsébet: Irina Moszkvába készül... de most sem utazik sehova – Medvegyev: *Fodrászsnő* című darabjáról 52

1956

- Bozó Gyula: Mi lett volna, ha...? – Tisztelgés a 80 éve született Ravasz István emléke előtt 56
- Sulyok László: Az egyetemista nemzetőr (1. rész) – Interjú Dr. Kúti Istvánnal 66

HELYTÖRTÉNET

- Sarló Béla Andor: Jubileumi emlékezés a salgótarjáni öblösüveggyárra 76

KÉPZŐMŰVÉSZET

- Tekergő sárkánycsikó és madárkereszt a Jurtahegyen – Beszélgetés Ispán Tibor képzőművésszel. Beszélgetőtárs: Kele Szabó Ágnes 84
- Interjú Fürjesi Csabával a ceredi művésztelepről. Beszélgetőtárs: Abafáy-Deák Csillag 93

„a gép forog”

- Madácsy Piroska: „...*Homályban ül, / Mi egy világot rendít és teremt*” – A Tragédia időtlen időszerűsége 102

SZEMLE

- Csongrády Béla: Megőrzött folklórkincs (Agócs Gergely: Pál István mesél) 111
- Bene Zoltán: Megkeresni a mindent a semmiben (Debreceni Boglárka: A belső tó) 116
- Szentjánosi Csaba: Jóna Dávid: Jóféle csönd c. könyvéről 118
- Bereti Gábor: Magánvilág és tágasság (Nyirán Ferenc: Apróságok kicsiny tárháza) 121

SAITOS LAJOS

Ha lesz feltámadás

Az álom – az álom tökéletes
Kinézek szobámból az ablakon
S látom egy éjszaka minden fát
Kivágtak a szomszédos malomudvarban
Oly világos lett hirtelen a táj
Mint amikor egy árnyas képre
Rávetítenek egy napfényest
Összemontázsolják s újra nőhet
A fű fa virág és meg kellett mutatnom
A csodát családomnak – álmomban...
Ha lesz feltámadás az is így történik
A temető kertekben majd...
A feltámadottak kiülnek a sírhantjukra
Mind-mind megannyian
Anyám apám nagyapám s az összes
Falumbeli rokon ismerős barát iskolatárs
És diskurálnak – várják hogy szeretteik
Menjenek és vigyék haza őket
Az ünnepi asztalhoz végre
Ami már megterítettett!

J. A. Öcsödön

Álmaiban egy
kisgyerek kucorog
ücsörög játéktalan

két feddés között
Istenről medítál

még nem sejti hogy mindétig
ott volt-van-lesz a „háta mögött”.

ZENTAI LÁSZLÓ

Vallomások a tükörnek

Babonás ember volt Babarczi Balázs. Rettegett azoktól a péntektektől, amelyek tizenharmadikára estek. Már előző este gondosan elzárt minden eszközt, amelyekkel kárt okozhatott volna magában. A zsilétpengéket is eldugta az íróasztala fiókjába. Rendre napokkal később találta meg ezeket. Halogatta a keresésüket, mert addig legalább nem kellett borotválkoznia. Ilyenkor halvány örömféle pirrogott az arcán és valóságosan is kellemes érzés töltötte el, ha az előszobában belenézett a dédöreganyjától megörökölt öreg tükörbe. Mi több! Nevetségesnek találta, ahogy a – hegyes álláról kiálló – szürke kecsketincsek fénylettek a bozontos, ápolatlan, fekete szakállán. Napok alatt a borosta sarjadó bozonttá terebélyesedett. Kezdt megbarátkozni a pofázmányával, de néhány héttel később megunt a zsírosodó szőrzetet és a nagyapjától kapott éles beretvával „lekasabolta”.

Babarczi egyedül élt a házban. A szomszédai annyit tudtak róla, hogy a felesége elhagyta egy másik emberért és magával vitte a közös lányukat, pedig az nagyon szerette az apját és ragaszkodott is hozzá. Törvénytisztelő emberként nem támadta meg a bírói végzést, tehát a kislánynak akkor is mennie kellett az anyjával, ha nem akarta. Kéthetente láthatta Emíliát, akinek a hajszíne és a szeme is egyezett az apjéval. Délután kettőkor hozta az új férj a tízéves leányt és este kilenckor már vitte is vissza. Soha nem kísérté be Emíliát, csak megnyomta a kapucsengőt, kiengedte a lányt az autójából, megvárta a verandaajtó nyílását és Babarczinak siettében odakiáltott:

– Meghoztam a gyereket! – Majd a kocsiból toldotta meg: – Kilenckor itt vagyok érte. Addigra kész legyen.

Babarczi jámborsága köztudott volt. Nem mondta senkinek, hogy mekkora baromnak tartja a riválisát, az asszony újdonsült emberét, de a tükörnek bevallotta:

– Jaj, de szívesen kitekerném ennek a gazembernek a nyakát! Kétszer balra, aztán ugyanannyiszor jobbra – mondta, miközben nagyon mérgelesen belebámult a saját tükörképébe. Szinte látta, hallotta a nyakcsigolya roppanását.

– Még hogy kész legyen! Normális ez a hatókör? Úgy beszél az én Emíliámról, mint valami tárgyról – dünnyögött tovább, felháborodottan. – Az ilyeneket csak fel kellene akasztani a fára, hogy hadd szakadozzanak egy kicsit a szélben... – mondogatta a tükörnek, egyre gyakrabban.

Szabályosan gyűlölte Hadik Lajost, akivel együtt dolgoztak a közeli kerészetben. A volt feleségét az egyik augusztus 20-i ünnepségen mutatta be neki. Évekig semmit sem sejtett a viszonyukról. Emília tizedik születésnapján jelentette be az asszony, hogy elköltözik és a lányát is viszi magával. Babarczi Balázs csak állt a nappali szoba közepén. Bámult maga elé. Szemben azzal a nővel, akihez egy legendásan viharos szerelem kötötte. Lehet, hogy elsőre fel sem fogta az asszony szavait, de egy dolgot azonnal megértett.

– Ilyesmivel nem szoktak tréfálkozni az emberek. A gyermekük születésnapján meg legfőképpen nem! – dörrentette oda az asszonynak.

Felesége az ablaknak háttal állt. A napsugarak fénycsóvát formáltak a sziluettje köré. Ebből a megvilágításból, ebből a különösen groteszk „mennybemenetelből” előbukó, közönyös hangja kegyetlen gúny glóriájával döfte át a lelkét és gondolatban a testét is. Határozottan, merev lelkiismeretlenséggel vágta oda:

– Te csak magaddal törődsz, meg Árésszal, a kutyáddal! Én még fiatal vagyok. Élni akarok – folytatta a színtelen, alig érzékelhetően dacos hangján. – A kollégáddal két éve jöttünk össze. Ő szeret, tisztel, nőnek tart, elfogadja a lányunkat is – hadarta érveit egyre indulatosabban. Közben Babarczi feje fölé nézett, még véletlenül sem a szemébe.

Kis szünetet tartott. Meglehet, hogy a válaszreakciójától félt. Hirtelen megelőző csapást zúdított az urára:

– Mit mondjak még? Ne nézz így rám! – förmedt Babarczira.

– Miért? Szerinted, ebben a helyzetben, hogyan kellene rád néznom? Vigyorognom kellene? Vagy örömmódát zengeni, hogy a feleségem két éve megcsal, és minden este befekszik az ágyamba? – vágott vissza az asszonynak. Szösszenetnyi szünet után így folytatta: – A kérdéseimre nem várok választ tőled. Nem is vagyok kíváncsi, hogy mit maszatolnál össze, mert egy szavadat sem hinném el. De pont Emília születésnapján jelentetted be? – nézett egyre haragosabban a feleségére.

– Valamikor meg kellett mondanom – felelte fapofával rögtön az asszony.

– A legalkalmasabb pillanatot választottad. Mit mondjak? – gúnyolódott még élesebb hangon Babarczi. – Nemcsak érzéketlen vagy, hanem könyörtelen is. Csak egy nő képes ilyen ridegen belegázolni a másik lelkébe! – kiáltotta az asszonyra. Visszafogott és lovagias akart lenni, ám ez

aligha sikerülhetett. Vannak helyzetek, amikor képtelenség elegánsan viselkedni a másikkal.

Legszívesebben képen vágta volna. Nem Hadik Lajos miatt, hanem a közös gyermekük jövője miatt. A jólneveltség, az otthonról hozott béketűrés, az anyjától örökölt türelem, józanság és az apjától kapott határtalan nagylelkűség tartotta vissza, hogy megüsse. Különben is! Nála ez elvi kérdés volt, hogy szabad-e egy nőt megütni vagy nem szabad... Ő úgy gondolta, hogy egy asszonyt akkor sem tisztességes verni, ha az megérdemelné. Az csak a férfiember gyengéjét jelzi, ha visszaél az erejével, a testsúlyával, a keménységével. No meg Emília miatt sem, aki éppen ebben a pillanatban szaladt le a lépcsőn. Hozta a plüss koalamaciját, mert nélküle soha nem rendezhettek szülinapi ünnepséget. Az apja hároméves korában vette neki. Késő éjszaka fektette mellé, amikor már aludt. Egy fejjel magasabb volt a plüssmaci, mint Millike. Másnap reggel örömsikoltozásra ébredtek. A leányuk boldogan cipelte Kocort a felnőttek ágyához, mert amikor felébredt, azonnal ezt a nevet adta neki.

– Édes apucikám! Te hoztad nekem Kocort? Köszönöm, köszönöm, drága apukám! – furakodott a szülei közé. Maga mellé fektette a hatalmas állatot. Az apja nevetve kérdezte:

– Kicsikém! Már nevet is adott neki?

– Persze, hogy adtam – válaszolta, majd rövid gondolkodás után, komoly magyarázattal is szolgált: – Tudjátok, az oviban minden állatnak adottunk nevet. A dadus nénik mondták, hogy senkit sem lehet név nélkül hagyni, mert akkor nem tudjuk megszólítani! – vágta ki Emília hirtelen.

Babarczinak ez jutott eszébe, ahogy meglátta az emeletről érkező lányát. Már egészen nőies mozdulatokkal közeledett feléjük. Az asszonyt a pokolba kívánta, de a látszat kedvéért mosolyt erőltetett magára. Gyűlölte az ilyen pillanatokat, mert nem szerette az alakoskodást. „Az a legroszszabb, ha nem magunkat adjuk, ha felvesszünk egy pózt” – gondolta.

Emília gyanútlanul kérdezte:

– Miről beszélgettetek?

– Kérdezd édesanyádat! – passzolta tovább a válaszádat Babarczi és elvette a lányától Kocort. Odaültette maga mellé a sarokpadra. Pontosabban a derékszögű hajlatnak támasztotta. Mulatságosan néztek ki. Az egyik végén ő, a másikon a felesége, középen pedig a plüssállat, mint valami békebíró. A serdülő Milli az apja mellé fészkelte be magát. Nagyon szerette a szüleit, de az apjához jobban vonzódott. Komolyabbnak tartotta, mint az anyját.

Erzsébet asszony lazább volt, komolytalanabb. Nem vívódott semmin. Nem latolgatta, nem méregette a dolgokat. Ha valamit eltervezett, azt azonnal végrehajtotta. A családon belül az ő szava döntött. Most se nagyon zavarta a férjével folytatott vitája, mert rögtön belevágott:

– Figyelj, Emília! Apád jó ember, de mi nem illünk egymáshoz. Másként látja az életet, mint én. Beletörődő, és mindent úgy fogad el, ahogy adják neki. Tíz éve vagyunk házasok, de még egyszer sem állt ki mellettem. Másoknak előbb ad igazat egy-egy vitás kérdésben, mint nekem. Meguntam, hogy állandóan értelmetlen vitába fulladnak a beszélgetéseink.

– Anyucikám! Én még sohasem hallottalak titeket veszekedni – nézett az anyjára Milli.

– Mert nem előtted vitatkozunk.

– És akkor most mit fogtok csinálni? – nézett kétségbeesetten mindkettőjükre.

– Elválnunk, kislányom. Apád itt marad a házban, mi meg elköltözünk egy másik családhoz – mondta Erzsébet asszony, de annyira szenvtelenül beszélt, hogy Kocort is kibillentette a pad derékszögű hajlatából. Élettelelenül zuhant fejfelé, egyenesen az asztal alá. Emília sírni kezdett. Föl-emelte a plüssmacit és felszaladt az emeletre. Úgy bevágta a szobája ajtaját, hogy megremegtek a földszinti ablakok.

Három hét múlva költöztek el. Emília az apjánál hagyta Kocort. Azt mondta neki, hogy „itt maradsz az apukámmal és vigyázol rá”.

Babarczi Balázs nagyon várta a kéthetenkénti találkozásokat. Mindig kiöltözött, nyakkendőt is kötött. A tükör elé állt és a hasonmásával élcelődött:

– Jó leszek az én kicsi Emíliámnak? Talán csak megfelelek neki? – kérdezte a tükörképétől, és kihúzta magát.

Gondosan elkészítette az ebédet. A gyümölcsöstálat telerakta sárgabarrackkal, szilvával, vagy az éppen erre az alkalomra vásárolt finomságokkal. Tudta, hogy Emília él-hal a gyümölcsökért. Ha a lánya az egész hétvégét ott tölthette, akkor fonott kalácsot és gyümölcsjoghurtot is vásárolt neki. Soha nem mulasztotta el a kedvencét, a Korfu szeletet beszerezni. Volt, hogy a fél várost körbekajtatta, amire kapott abból az omlós csokoládéból. A szobáját kiszellőztette, felporszívózta, sőt a könyvespolcát is letörölgette. Az íróasztalára tette Korfut és mindig egy rajzlapra odaírta: „Apától Millikének!”

A szomszédok nem sejtették, hogy Babarczi magányában egyre inkább zugivó lett. Reggelente bevágott egy felest a HÉV-megálló melletti talponállóban. Előre kiszámította, hogy mikor kell a háztól elindulnia ahhoz, hogy kényelmesen lenyelhesse a cseresznyepalinkát. Szertartássá va-

rázsolta az egész ceremóniát. Odaállt a söntéspulthoz, letette a forintra kiszámított ellenértéket és csendben várta az italt. A kocsmavitézek nem vették észre, de ő mindig köhintéssel jelezte a pultos embernek, hogy mikor kell neki az a pálinka. Nem sürgette, de elvárta, hogy a torokköszörülés végéig elé tegyék az italt. Egy mozdulattal magába eresztette és köszönés nélkül kilépett a megálló peronjára. Harmadnapjára már olajozottan ment a dolog. Senki sem szólt egy szót sem.

Babarczi már este kikészítette a konyhakredencre a papírpénzt és reggel becsúsztatta a farzsebébe a harmonikásra hajtogatott összeget. Úgy, gyűrötten dobta a söntés pultjára. Arra azért vigyázott, hogy ne a mosogató mellé, mert nem akarta, hogy elázzon.

Árészt, a hatalmas, kaukázusi medveölő kutyáját kiengedte az előkertbe. Többet ért az a nagy testű állat minden zárnál. A gazdáján kívül csak a Szentlélek tudott bemenni a házba, mert más ember csak akkor léphetett a kékre festett kerítés belső felére, ha Árészt kikötötte. Akkora sörénye volt ennek a kutyának, hogy bele lehetett volna kapaszkodni. Senkinek sem jutott eszébe, hogy efféle mutatvánnyal kísérletezzon. Ez a hatalmas állat messziről lomha, cammogó és négy lábon imbolygó medvének nézett ki, de ha közelebb jött a kerítéshez, félelmetes vadállatnak látszott. Sistergett hangjától a levegő, amikor elmorrantotta magát. Ugatása mélyen és öblösen töltötte be a hegyoldalt. Babarczi még csak a lakópark aljában caplatott, amikor a kutyája már a kertkapu belső oldalánál keresztbefeke várta. Bárhol volt a kertben, mindenhol odaért. Ahogy Babarczi a belső oldalon lévő reteszt elhúzta, Árészt azonnal hanyatt vágta magát és elvárta, hogy a gazdája megvakargassa a hasát. Hosszasan maradt így, mind a négy lábát az ég felé tartva. Aztán, amint megelégtelte a dolgot, azonnal föluggrott és gyors fejcsóválás kíséretében megrázta magát.

Ezt a mutatványt csak a gazdájával volt hajlandó rendszeresen eljátszani. Az asszonyt, amikor még együtt laktak, nem szerette. Beengedte, de egyet vakkantott és eltűnt a garázsbejárat árnyékos oldalán. Ha esett az eső, ki se ment eléje. Az ételt elfogadta tőle is, de semmi lelkesedést, semmi farkcsóválást nem mutatott neki. Emília lányuk semmilyen hatást sem váltott ki a kutyából, de azért elkísérte a bejárat lépcsőig. Megvárta, amíg felszalad a lépcsőkön, aztán visszament a garázshoz.

Babarczi hasonlóan viselkedett az emberekkel. Csak Emíliát fogadta el feltétel nélkül. Hajdanvolt asszonyát becstelen néembernek tartotta, és a tükörnek többször szemre hányta, hogy hova tette az eszét, amikor ezzel a fehérréppel kötötte össze az életét. A szomszédokról sajátos véleményt fogalmazott meg. Szerinte mindegyik néma zsinórbáb figura, haszonleső

és merev, mert csak a pénz mozgatja őket. A fantáziájuk a kertkapuig terjed, mert mindent elfelejtettek abból, amiért valójában embernek születtek. Fapofával, rezzenéstelen arccal kikandikálnak az erkélyajtón, de ki nem bújnának, mert akkor köszönni is kellene.

Különösnek és lakóparkinak tartotta a közönyüket. Olyannak, mint amilyen a zsíros haj, amelyet soha nem lehet egybefésülni. Nem akarta őket megváltoztatni, összefogásra buzdítani, de egyre ingerültebben utasította el a köszönésüket is. Szerinte már évtizedek óta falanszterizálódik a világ. Ebben a „kaparj, kurta” önzésben valahogy nem akarnak az emberek egymásra figyelni. Az együttérés gyorsan kikopott az emberi közösségekből.

Nagyon felháborította, hogy az egyik este nyitva felejtette az utcai előkert csapját, ezáltal reggelig zubogott a víz az útestre. Autóval legalább húszan haladtak el a háza előtt, de senkinek sem jutott eszébe, hogy figyelmeztetve becsöngessen vagy bekiabáljon neki. A valóságban csak annyit kellett volna mondani, hogy öreg, zárd el a csapot, mert ha reggelig nem veszed észre, hamar elúsztatysz pár ezer forintot. Valamelyik el is fordíthatta volna az elzárót. Reggel Babarczi zárta el. Káromkodott hozzá, persze szolidan, csak úgy a bajusza alatt.

Lassan teljesen magába fordult ember lett belőle. Senkivel sem akart kommunikálni, mert nem látta értelmét. Mindenki megy a maga dolgára és nem foglalkozik a szomszédai bajával vagy az ostobaságával. Ebben a lakóparkban mindenki egy elzárt sziget, ahova csak az ottlakóknak van belépési engedélyük. A többiek csak leshetik, ha ég a másik háza. Lesik is, de csak annyira, hogy a saját házukra át ne terjedjen.

Babarczi Balázs a munkából hazafelé jövet is betért a kocsmába. Délután szintén megitta a felesét. Aztán, ahogy melegegett az idő, egy jó hideg hosszúlépést is elkortyolgatott hozzá. Ahogy kitavaszkodott, egyre öregebb este ért haza. Árész mindig megvárta. Rendületlen hűséggel, a kellemesen bizsergető haskaparás reményében. Ez volt a jutalma, amiért egész nap őrizte a házat. Éjjel meg Babarczit, aki sehogy sem tudott beletörődni a hirtelen rákényszerített egyedüllétbe.

A televíziót elvitte az asszony, hogy ne hiányozzon Emíliának az új családtól kapott szobájából. Az apjának maradt az öreg, csöves rádió, amelyiket néha ütögetni kellett, hogy beugorjon a keresett állomás. Időnként nagyon szakadozott ebből a jobb kort megélt, kárpitózott dobozból sugárzott műsor, de ha szólt, akkor egészen mélyről bűgött belőle a hang. Gyakran fordította az ágy felé. Ilyenkor úgy érezte, mintha a nézőtérén hallgatná az opera áriáit. Éjjel többször arra ébredt, hogy sistereg a készülék. Az adás végén csak hangjeleket közvetítettek benne. Szopránosan sí-

poló, szaggatott nyávogás riasztotta fel leggyakrabban. Ilyenkor néha egy óra is eltelt, mire újra elaludt. Közben olykor-olykor fölkel, nyújtózkodott, kiment a vécére. Reggelente egyre fáradtabban ébredt. Talán attól félt, hogy nem tud időben fölkelni, de ez a veszély nem állt fenn, mert Árész már öt óra körül zörögni kezdett az alumíniumtálgájával, követelve magának az ételt.

Babarczi lassan elvesztette az időérzékét. Olykor éjfélkor nézett ki az ablakon, hogy nem hajnalodik-e már. Máskor meg hajnali négykor arra riadt fel, hogy késő van már a felkeléshez. Egyre gyakrabban elkésett a munkahelyéről. Eleinte elnézték neki, merthogy elhagyta az asszony, de néhány hónap múlva kirúgták.

Teljesen felborult az élete. Maradt a tükör, és abban az egyre soványabb tükörképe. Az államtól kapott segély hamar elfogyott. Elszegődött a helyi kocsmároshoz napközben segíteni, hordókat gurgatni, meg mosogatni. Felszolgálni nem kellett, mert ebben a közegben a vendégek saját maguk vitték asztalukhoz az italt, meg a dohányillatú töpörtyűs pogácsákat. Majdnem mindig kannás borral fizették ki a napi munkáját. Háromnaponként kapott egy ötliteres, bontatlan műanyag flakonban tárolt italt. Olyan kövidinka feliratút, amely sohasem látott szőlőtőkét. Igazi népbütítő lőrét, hogy reggelre legyen, ami meghasogatja az emberek fejét. Ám az Babarczi baja volt, nem a kenyéradóé.

Minden második hét péntekjén egy kortyot sem ivott. El sem ment a kocsmába. Bevásárolt Emíliának és várta, hogy megérkezzen. Annyira összefolytak a mindennapjai, hogy egyszer elszámította magát. Már csütörtök délután várta a lányát, aki persze nem jött, mert azon a napon nem jöhetett. Nem hozta az asszony új embere, mert csak pénteken volt köteles „leszállítani” a kislányt. Babarczi ki-be rohangált, az óráját nézte és közben sűrűn öntögette magába a bort. Estére megitta az egész flakont.

A tükörképe előtt, a padozaton aludt el. Örökre. Mellette feküdt Emília koalamackója. Hullamerev kezében is szorította Kocort. A halotyszállítók alig tudták kiszedni az öleléséből...

LANGSTADLER KÁLMÁN

[Az Isten, az Isten feloldoz...]

Az Isten, az Isten feloldoz
a sors kivágott nyakcsigolyája:
az élet megkövesedik,
a halál a csontváz iskolája.

És eljön a hajnal,
sóbálvánnyá válik az álom,
szotyolaként hullik az idő,
a napot tányérjába zárom.

Mert rabom a nap,
börtönlevelei a sugarak,
s mi bolyongunk az utcán,
mint fűszálak közt a hontalan bogarak.

Reped a tudat, mint a vályogfal,
réseibe költözik a félelem,
de az Isten szeretet: és rám nevet,
mint a pókháló a gerendavégeken.

És a Föld: a nagy bika,
szőrszálai: felapított fadarabok,
olyan vagyok, mint a kullancs:
bőrébe harapok, és egy nap
örökre ott is maradok.

LANGSTADLER KÁLMÁN

[Már kinyíltak a pipacsok...]

Már kinyíltak a pipacsok,
Mosolyra fakadt vörös ajkak a fű-arcán,
Szenvedélyes az időjárás,
Virágszirmokkal tangózik, Isten szél-hajszálán.

De Isten hallgat,
Csak az angyalok suttogják az énekeket,
S a földre zengik, felhő-kottáikból
Az esőcsepp-hangjegyeket.

Odakint hideg van,
Idebent a szavakat csak a billentyűk ordítják,
Kezeim olyanok, mint a harangnyelvek,
Hiányodat a versbe kongatják.

Ami vagyok most csak tehetetlen lélektömeg,
Az emlékeken, mint vér a seben, én is megalvadok,
Talán egyszer, majd általad, szétesett egységemmel,
Mint pillanatba az öröklét, önmagamba újra visszaolvadok.

ZSEBŐK CSABA

Még maradnál itt alul

Sokszor apróság is ki tud mozdítani –

Liturgia az ikonok előtt,
miközben szól a pravoszláv kórus
Vagy táltosdobolás-szertartás,
sok dob, hangtál között ülve

Összeér az ég s a föld,
ám te még maradnál itt alul,
s már érzed a közeli kapcsolatot,
mégis maradsz

Vénusz

Nem ismerem hangod,
Nem érzem illatod

Testet, lelket melegítesz,
Örök-anyá és ős-bölcső –

Megfordulok
örökkévalóságodon
Lenne, mégsincs
igazán hová hátrálnom

Te vagy, akiben hiszek
Vétek-vonzó, váltó s adó

ZSEBŐK CSABA

Ősnő

Bíborban, vérben,
bíborban, bársonyban
Felhőkön, égen,
szférákban, hangokban

Ott látlak téged,
ott hallak újabban
Érezlek végre
végtelen dallamban

Tudhatsz már rólam,
én tudok rólad
Ritmusra révülsz,
szólamba olvadsz

Perzselő-szem

Perzselő szemed
misztikus éjszakákon is áthatol,
öntudatlanul is,
varázskeltőként,
rejtély-ébresztőként,
rádöbbsentve életeink
újvirágzására

BERETI GÁBOR

Szókratész büntetése

Ifjan még csak játszott a szerelem
megnyíló, boldog ígéretével.
S a végtelen, szárnyas magasából
látta, szenved a csalárd szavaktól

hervadó virág. Mennyi fohásza,
sóhaja szállott föl rá, űzve, hajtva
ellene az időt. A szeretet
nevében kérve, mit elkövetett,

hajtsa be rajta a bűnöket mind.
S az elmúlás könyörtelen. Csak int
és ím, terem Szókratész szívében
úr – nincs többé jövő az időben.

Pillantásában még az ég távlatot
féltő kékje ragyog, mint angyalok
imája urukhoz. De szava halkán
száll már, sorsa végzetes súlyaival.

BERETI GÁBOR

Az éj, a nagy kerítő

A szíved, ha megkapom,
vagy most, vagy többé
már nem lesz alkalom.

Ránk köszön a nappal,
s akkor már minden mindegy.
Ki ki a maga útján
indul, s elmegy.

A szíved, ha nem kapom,
csak hiányod lesz enyém.
Bennem a szerelem mindig
koldus marad és szegény.

De nékem mindig minden
alkalom, mert csak téged,
s a szerelmed kérem én.

Egy hatalmas úr

Egy hatalmas úr a szíved,
ha múltó jövőnket dobogja.
Ránk szabadul, ha engeded,
szerelmünket is kioltva.

Egy hatalmas csepp a tenger
ráírom hívószámomat.
Hogy hangodra emlékezzem,
hisz' megint elárasztanak.

Egy hatalmas vágy az élet,
szerelem és illúzió.
De befognak kapzsi fények,
s biztatnak bátran légy csaló.

Egy hatalmas éj a nappal,
csak pirkad és bealkonyul.
Körülvesz pengéfalakkal
és azt hiszi, fölszabadul.

Gyúlékony nevetésemmel

Gyúlékony nevetésemmel lobbantom
lángra az éjt. Fekete tűzben látom
égni a szerelmet, a szenvedélyt:
testemre fonódó karod, a remélt
csókokat. Különc örömét a bőrnek.
S hallgatásodat, amin majd összetörnek
füstimádó vágyaim. S nevetésem,
hogy láthassalak a gyúlékony éjben,
szerelmes szavaim keresztjén égni.
És te engem, az örökléttől félni –
s ahogy e mágiából föllobbanunk mi ketten;
hogy éljünk a Holdtól, a Naptól is szebben,
az életnek életet adó Földön:
majd hamuvá hülve is mindörökkön.

Ahogy elterül

Ahogy elterül, dús,
szélfútta haj az éjszaka.
S most, hogy megint
holdfényvel táplálkozom,
a suhogó szárnyak mögé
Héliosz villódzó vértjeit
csak oda képzelem.
Csak elgondolom,

ó ölelgeti a vonagló lombok
buja derekát;
Hogy a ziháló hangok,
mik átfújnak szívemen,
majd virágba borítják
az éjszakát;
S fénytelen szememből
esőcsepp csupán,
mi földet ér.

DÖME BARBARA

Ki nevet a végén

Ki veszít a végén, az lesz majd az enyém... Négy villa, négy tányér... Ha nyersz, nem kellesz, ha veszítesz, jól megkapod a magadét... Cukor, citrom, tejszín, szalvéta... Minden lépésed közelebb visz az igazsághoz. Akarod hallani? Csészék, közepen a tábla, bábuk, dobókocka. Kész. Jöhetnek a lúzerek!

Még öt perc. Tükörbe nézek, szép vagyok, ma különösen. Talán a várakozás izgalma teszi.

Hogy tudom, mindegyik reménykedik majd, de én nevetek a végén. Hogy tudom, halálra rémülnek, mert nem sejtik, mi történik. Hogy tudom, soha nem láttak még angyalt, pláne, aki teára hívja őket. Kacagok. A nevetésem is csilingelőbb ma, mint máskor. Eligazgatom a szárnyamon rakoncátlankodó tollakat. Indulhat a buli!

Egy, kettő, három. *Szép napot, mondom, amikor kinyitom az ajtót.* Úgy időzítettem, hogy épp akkor kattanjon a zár, amikor Richárd a csengőre teszi az ujját, de még nem nyomja meg. Honnan tudta, hogy most érek ide, kérdezi értetlenkedve. *Hát nem látja, angyal vagyok, válaszolom és kacagok.* Betessékelem, helyel kínálok. Csak mi leszünk, érdeklődik. *Nem, még ketten érkeznek, mondom.* Nem tudom befejezni a mondatot, csengetnek. *Az angyalok sem tökéletesek, mosolygok, amikor elindulok ajtót nyitni.* Ketten állnak a bejáratnál, gyanúsán méregetik egymást. Az orosz jósnő, Olga, hófehérben érkezett, az újságíró, Péter, kezében egy üveg borral. Későn értesítetek, hogy teázunk, ha időben szólnak, nem ezt hozom, mentegetőzik, és a kezembe nyomja az üveget. *Valamire ez is jó lesz, viccelődöm, és őket is bevezetem a nappaliba.*

A nappalim hófehér, az emberek által elképzelt mennyország ihlette a dizájnt (megsúgom, odafenn egyébként tökéletesen más minden). A díspárnák habosak, a kanapé puha, a bútorok rusztikusak. Aki először belép, azt mondja: ejha, ez lenyűgöző. Virágaim is vannak, liliom, gyöngyvirág, muskátli. Még jó, hogy nálam nincs idényjellegű növény, itt mindig minden egyszerre nyílik.

Kérnek teát, kérdezem, miután mindannyian elhelyezkedtünk a nagy kerek asztalnál. Inkább magyarázatot, türelmetlenkedik a pszichiáter, mi ez az

egész? Jaj, istenem, meghaltunk, sipítózik Olga, de gyorsan megnyugtatom, mind élnek, csupán egy közös álomba kerültek. *Őnök kiválasztottak, szerencsések, hiszen álmukban találkozhatnak velem, vagyis az őrangyalukkal. Az én feladatom, hogy vigyázzák magukra a nap huszonnégy órájában. Na, jó, néha tartok cigiszünetet, de az csak néhány perc, semmi jelentősége. Szóval, teát? Kávé nincs, kérdezi Péter, az újságíró. Nincs, mosolygok, de százfajta teából tud választani. Finomak és egészségesek, piskótát is sütöttem.* Péter kicsit morog, hogy miféle őrangyal az ilyen, aki még az ízlését sem ismeri az embernek, aztán kiválaszt egy drága fekete teát, vizet tölt a filterre. Néhány másodperc csönd, csak a teáskanalak kocogását hallani. Körbekinálok a felszeletelt citromos piskótát. Jól sikerült, magas és légiesen könnyű. Csak Olga kér. Azt mondja, hisz nekem, hogy mindez csak egy álom, ha tényleg meghalt volna, ő azt tudná, legalábbis előre látta volna, hiszen jósnő. *Ugye, vágom rá, bízhatnak bennem. Játsszani fogunk, folytatom. Ki nevet a végén, egy kicsit megboldítva.* Eléjük tolom a táblát. *A kérdőjeles mezőket én tettem a játékra. Aki odalép, megtud tőlem egy titkot a jövőjéről. Olgára pillantok, olyat, amit még maga sem tud. De aki veszt, semmi jóra ne számíton, meghal. A jövőbeni jóslataim persze csak akkor teljesülnek, ha az illető túléli a mai estét, vibogok.* Síri csendre számítok, de kérdésekkel bombáznak. Ez most valami vicc, álmunkban, hogyan halhatunk meg, vagy ha álmunkban meghalunk, reggel mégis felébredünk, ki találta ki ezt az ostobaságot, kötelező játszani? *Lassítsanak, mondom, nem az én ötletem volt ez az egész. Fentről kaptam az utasítást. Létszámcsökkentés, erre hívatkoztak. Maguk túl sokat kerestek az utóbbi időben, spórolni kell, megérthetik. Egyébként örüljenek, hogy csak az egyikük hal meg. Igyekezzenek jól játszani, akkor nem lesz baj. Kérem, húzzák félre a tányérokat, a táblának hely kell. Mindenki választhat, melyik színnel szeretne lenni, nekem jó a maradék.* Olga lecsap a piros bábura, Péter a kéket kéri, Richárd morgolódik, de végül a zöld figurát veszi el. Enyém a sárga. *Van, aki nem ismeri ezt a játékot, kérdezem.* Ismerjük, vágják rá. Gyanúsán méregetik egymást. *Aki hatot dob, indulhat.* Az első körben csak Olga tud kilépni, én szándékosan nem dobok hatost, hadd higgyék, olyan vagyok, mint ők. Mindenki feszült, arra gondolok, hozok egy kis rumot a teájukba, attól ellazulnak. Nem tiltakoznak, isszák a rumos italt, s úgy tűnik, mintha elfelejtették volna, mi a tét. Időnként kacagnak, visítoznak, mint a gyerekek. Elsőként az újságíró lép kérdőjelre. Néhány kör után átvette a vezetést Olgától, így meglehetősen vidáman érdeklődik, mit tudok róla. Úgy érzem, most még nem mondhatom el, hogy pár hét múlva meghal az apja, inkább csak annyit közlök vele, hamarosan kitüntetését kap. Ennyi, kérdezi, ez aztán nagy titok, gúnyosan nevet. Dühít az arroganciája, ha így viselkedik, elintézem, hogy lema-

radjon. Olga szintén kérdőjelre lép. Feszülten várakozik. *Maga terbes, mondom neki, mire ő felkacag. Az nem lehet. Emlékszik, mi történt két hete pénteken, faggatom.* Olga elsápad. Jesszus, sokat ittunk, lefeküdtem a barátnóm férjével. De hát azt mondta az orvos, klimaxolok. *Hát, nem lett igazza, röhbögök.* Olga azt mondja, nem játssza tovább ezt a hülye játékot, haza akar menni. Richárd is csatlakozik hozzá. *De hát otthon vannak, csak alszanak, mondom, az pedig nem rajtam múlik, mikor ébrednek fel ebből az álomból.* Akkor ez az egész csak a képzeletünk műve, érdeklődik Olga? *Azt azért nem mondanám, felelem. A terbesség igaz.* A jósnő kicsit duzzog, aztán visszaül az asztalhoz. Richárd is lenyugszik. Nem sokáig örülhet, kérdőjelre lép. Közben átvette a vezetést is. *Na, lássuk, kezdem. (Irgalmas ég, ennek az embernek nem látom a jövőjét. Mi történik itt? Még erősebben koncentrálok. Semmi.)* Na, mi lesz már, sürget a pszichológus. Mondanom kell valamit, hát azt hazudom, hamarosan igazgató lesz. Vigyorog. *Mindjárt jövök, mondom, csak mosdóba kell mennem.* Az angyalok is pisilnek, röhbög Richárd. Rossz érzésem van, de a főnökömet nem kérdezhetem meg, mi történt. Egyetlen út van, vissza kell nézнем a felvételt. (Mindenkiről forgatunk egész életében. Na, most újabb titkot árultam el.) Megkeresem Péter anyagát, visszapörgetem egy nappal. Gyorsítva nézem. Hogy az a... Ez meghalt az éjjel, agyvérzést kapott! Hulla, és én ezt nem vettem észre. Ezért nincs jövője. Ezt jól elcseszttem. Nem elég, hogy nem vigyáztam rá rendesen, de meghívtam teázni, miközben nem lehetett volna. Ezért lefokoznak és kitesznek innen! Ezt meg kell akadályoznom! Úgy kell intézni, hogy ő veszítsen! De, ha a boncolásnál kiderül, már egy nappal korábban halott volt? Mit csináljak? Mégis meg kell próbálnom, nincs más lehetőség! Majd lefizetem vagy megszarolom a kórboncnokot és eltüntetem a videóanyagot. Azért kisebb büntetés jár, minthogy nem vettem észre egy védencem halálát.

Folytathatjuk, kérdezi a pszichológus, amikor visszatérek a nappaliba. (Pont olyan, mintha élne. Nem értem. Mindegy, úgy kell intézнем, hogy veszítsen.) Egy órája játszunk, kiderült még néhány titok, hogy Olga Moszkvában szüli meg a gyermekét és ott is marad, persze csak akkor, ha nem ő veszít ma este. Péternek elárulom, főszerkesztő lesz, saját lapot alapít, és Richárdnak is elmondok még valamit: a felesége hamarosan teherbe esik, ami igaz is, csak már nem tőle. Ez utóbbi információt persze elhallgatom. Jól alakulnak a dolgok, mármint számomra, Richárd vesztésre áll. Persze, én intézem így, pedig az elején megfogadtam, nem szólok bele a játékba. De hát a helyzet másképpen alakult, mentenem kell a bőrrömet. A pszichológus egyre idegesebb, de elszántan küzd. Amikor leüti Olga utolsó játékban lévő bábuját és visszaküldi őt a kezdő mezőre, egé-

szen kisimulnak a vonásai. Szegény, nem sejt, hiába hajt, ő már halott. Azon tűnődöm, mennyi időt hagyjak neki a bizakodásra. Tíz perc elteltével már csak ketten maradnak játékban, Olga és a pszichológus. Richárd csupa egyesekkel bukdácsol, a jósnő viszont hasít, hamar behozza a lemaradást. Péter elégedetten kortyolgatja a teát, s bár nem mondja ki hangosan, arra gondol: ezt megúsza, ezek szerint még sincs prosztatarákja, amitől annyira retteg. Egy ideje furcsa dolgokat észlel magán, de fél orvoshoz menni. Most azonban megnyugodott, úgy gondolja, ez a mostani eset is azt bizonyítja, kutya baja. Mennyire naiv ez a Péter, gondolom, én nem azt mondtam, hogy a többiek nem fognak meghalni, csak annyit jeleztem, elsőként a vesztes távozik. Az utolsó kanyarba érkezett Olga és Richárd, fej-fej mellett haladnak. Nem lehetne mégis abbahagyni, próbálkozik a jósnő. Anya leszek, nem halhatok meg épp most. Szánalmas, vi-gyorog Richárd. Én sem hallhatok meg, folytatja, mi lesz a betegemmel, ha feldobom a talpamat, ők magukra maradnak. Na, és a gyerekeim, az anyjuk rájuk sem néz évek óta, egyedül nevelem őket.

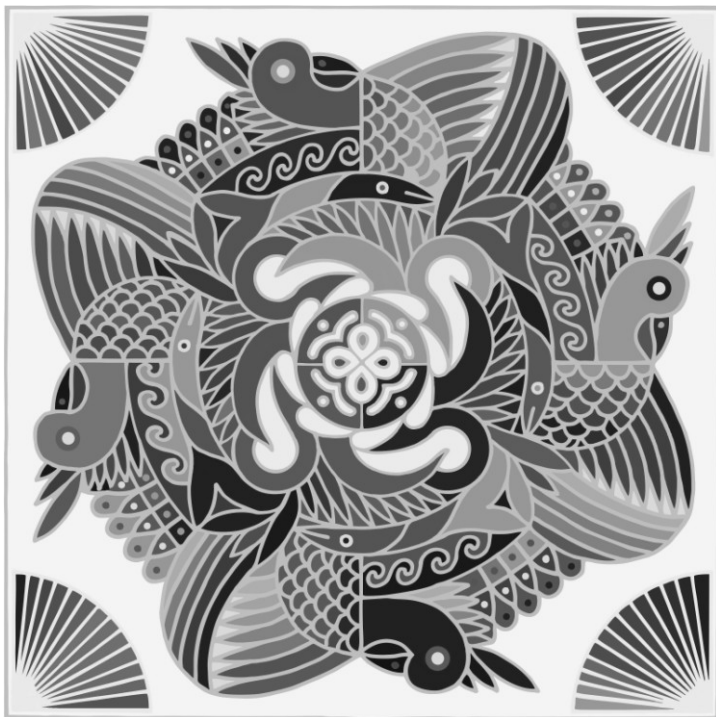
(Istenem, ez eddig eszembe sem jutott. Zsófi 4, Dani 7 éves, mi lesz velük az apjuk nélkül? Mégsem Richárdnak kellene meghalni, Olga jobb lenne, sóhajtozok. Ő család, kókler, nem is látok, az emberek hiszékenységből szedte meg magát, ráadásul Istenben sem hisz. Hogyan menthetném meg Richárdot?)

Csörög a telefonom. Az egyik barátom hív, ő szintén őrangyal. Még az egyetlen ismerkedtünk meg. Egyszer szexeltünk, de az hiba volt. Szerencsére a barátságunk megmaradt. *Pardon, mondom a vendégeknél, ez fontos, fel kell vennem, addig függesszük fel a játékot.* Kimegyek az előszobába, hogy ne hallják a beszélgetést. Tudom, mi történt, mondja köszönés nélkül a barátom. *Mit tudsz, kérdezem.* A pszichológust, hogy nem vetted észre a halálát. *Honnan tudod?* Tavaly féltékenységembe bekameráztam a lakásodat. Ne haragudj! Szerelmes vagyok beléd évek óta. *Jesusom, még ez is, gondolom, de most jobban aggaszt Richárd. Segítened kell! Fel kell támasztanunk a pszichológust és ki kell nyírunk Olgát.* Nem lehet, mondja a barátom, te is tudod, erre csak Jézus képes, ő meg a főnök fia, szóval nem hívhatjuk. Törődj bele és mondd meg neki, ő veszített. Richárd nem láthatja rajtam a csalódottságot, gondolom.

Mosolyogva térek vissza a szobába. Csend van, Olga és a pszichológus a bábukat bámulják, mintha így befolyásolni tudnák a végeredményt. Péter a telefonját nyomkodja, azt kérdezi, ugye nem baj, hogy használja a free wifit. *Csak nyugodtan, mondom, de üzenetet és fotót senkinek nem küldhet. Folytassuk a játékot, utasítom őket, előjött a migrénem, szeretnék mielőbb végezni, hogy lepibehessek.* Ja, nem a maga élete a tét, élcelődik Olga. *Fogja be, és lép-*

jen, mordulok rá a jósnőre. Utálok ezt a nőt, neki kellene meghálnia. Nézem, ahogy a pszichológus újra egyest dob, attól tartok, rám tör a pánik-roham, mielőtt megmondhatnám neki, hogy vége. Az utolsó pillanatig hagyom reménykedni. Két dobással a vége előtt, Olga és Richárd is az utolsó mezőn állnak. Aki először dob egyest, megmenekül. Olga dob: kettes, Richárd: ötös. Mennyi időt adjak még neki? Olga egyest dob. Richárd arca falféher. Dobjon már, nógatom. Hatos. Olgából feltör a nevetés. Sajnálom, mondom Richárdnak, magának kell távoznia. Könyörgésre számítottok, de a pszichológus arca tűzvörösre vált, ordít: Azt hiszed, legyőztél? Hiszen te nem is angyal vagy, csak egy skizofrén kakas. Ismerlek, kezeltelek. Mondok még valamit: ez nem is az én álmom, hanem a tiéd, és csak ketten vagyunk, a többieket hallucinálad. Miért nem szóltam eddig? Mert pont az ilyen hülyékből írom a disszertációm, mint te.

Mit mond? Istenem, mindjárt elájulok. Angyal vagyok, kukorékolom, miközben Erzsé, a gazdaasszony elkapja a két szárnyamat és a kopóvíz felé visz.

Ispán Tibor: Forgó

ORAVECZ TIBOR

Fáj az érzelem

Ülök, mint vad sas madár
Anyjától megfosztva büntelen
Elsodor magányom
De tovább élek – önmagamnak szüntelen

Ember vagyok – homo sapiens
Üldözött gerince a mának

Élek még? – vagy ez az utolsó
Lehelet poharam ajkaira?
Vajon szólhatok még?
Világgal dacolva a sötétségben.

Meddő vagyok
Terméketlen félelem a vágy
Ne-felejts-el-engemei között
Vagy kaktusz
Ezer szem tükrében

Leszámoltam a múltammal legyen befejezve
Béklyóim értékeivel.

Jogtalan voltam Pegazusnál
Teremteni újat, szépet, mint más
Ihletett próféta
Lesz-e még tűz újra alkotni
A kihunyt éveket
Vagy kocsmagőzben pusztul életem?

Válaszolj! S széttépem a végtisztesség szűzhártyáit

Érzem az infarktus szintézisét
Fuldokló kopoltyúímban
A megelevenedett agyhártyagyulladás
Kripta zenéjében
Érzem az elmúlás ismétелhetetlenségét.

Kék madár segít elviselni
Arcom szaggatottan visszakúszó
Sebhelyeit
Mint az egymásba boruló párok csókjait
... Fáj az érzélem röpke gondolata.

Nihil ad ego

Voltam nyomdász, kék virág
Enyém volt az egész világ
Enyém volt az út az égi kis vasút
Peremvárosok lányai... virágai
Nappalok vad harcának... esti bájai
Én voltam a király... híres Kócos király
Kopjaköveket raktam... hol elhaladtam
Volt közötté pici... de volt óriás is
Álltak mögöttem... mind
Álltak képzeletem terén
Remegve nézek
Foltjaim felé
Számolom
Perceimet
A lassan
Múló
Emléket
Elúsznak
Az árnyak
Távoli mesék
Megyek, zuhanok –
S némán vállalom sorsom, gyötrelmeim.

ORAVECZ TIBOR

Fekete-fehér szonett

Szepesi Józsefnek

Idő vörös haján belépsz a mélybe
feszítőrő¹ fekete csókon át.
Szilícium fényében árnyéklétben,
Babér csikar fejedre glóriát.

Ady-lelked telepi romák vére,
Kírátt versed hörgő, vályogszagú
Purdék boldogtalanságának bére.
Kohószín éjszakán, lelencarcú

Szeretet-sellőid kadarkafényben,
Fehér metaforák acéltüzét
Szenvedték, számkivetett órabérben.

Népén sajtó sámán, testvér-dühét,
Megrendült bűnhődését nem látjuk már,
Úzött, tántorgó, bús emlék csupán.

---

¹ A feszítőrő annak idején a fészigyárban (fesziben) segédmunka volt. A kohóból kijött forró anyagot 5 kilós bunkóval kellett szétverni, csillékbe rakni és eltolni a helyükre. Szepesi József ebben a munkakörben is dolgozott. A feszi mozaikszó a ferroszilíciumból (Fe–Si), ami az acélgártás ötvözőanyaga.

KIS DOMOKOS DÁNIEL

Emlékezés R. Várkonyi Ágnesre, a nagy Rákóczi-kutatóra*

„Mint minden tudomány, a történetírás is rendkívül összetett alkotói munka. Mesterség, tudomány, művészet. Szakadatlan kölcsönhatás az író jelene és a vizsgált múlt között. A történetíró folyamatosan lesz. S ennek soha nincs vége. A történelem állandóan változó folyamat, és a történész kora is változik. Amiként tegnappá válnak a holnapok, így fordítja egyre újabb és újabb arcát felénk a múlt. Generációm talán a világ addigi történetének legnagyobb katalizmáit és óriási átalakulását élte végig. Palatáiban tanultuk a betűvetést, és ma a világhálón vitorlázunk.” (R. Várkonyi Ágnes)¹

Emlékszem a hangjára, mikor otthon vagy a könyvtárban fölhívott: nem tartanék-e előadást Dunaujvárosban, Székesfehérvárott vagy épp Siklóson. S a konferenciák: a legemlékezetesebb volt a Szathmári Király Ádám (1692–1752) születésének 200. évfordulója alkalmából Boldván, Nyomáron és Hangácson megrendezett nagyszabású emlékünnepe még 1992-ben. Ő a szatmári béke ifjúságáról tartott előadást. Az egyik utolsó jelentősebb előadásomat részben neki is köszönhetem, mely Mikes Kelemenről és *A fejedelem bujdosótársairól* szól, s 2011-ben a Rákóczi Klubban hangzott el. Akkor még ki hitte volna, hogy erre a mostani megemlékezésre is sor fog kerülni. Köszönöm ezt a nagy megtisztelést, ezt a szomorú, nehéz, mégis felemelően szép feladatot.

*

A felejthetetlen egyetemi előadásoknál is izgalmasabb kihívások, élmények a szemináriumain érték a tanítványait, sokszor zavarba hozva őket:

„Ez egy nagy kérdés. Na, neked mi a véleményed erről?”

S aztán kis iróniával: „ha ezt te be tudod bizonyítani, az egy akadémiai székfoglaló is lehet.”

Aki olvasta *A fejedelem gyermekkorát*, mely már két kiadást is megért (1989, 2002), láthatta, hogy egy kis kutatócsoportnak is külön-külön, név

---

* A Rákóczi Klubban 2015. március 4-én elhangzott előadás szerkesztett változata. R. Várkonyi Ágnes 2018-ban lenne 90 éves.

¹ Magyar Tudomány 2007/8. 1085.

szerint is köszönetet mondott másodéves seminaristáinak, akik részt vettek Munkács ostroma egyes részleteinek vizsgálatában. Többek közt Caraffa és a várvédő Absolon Dániel, Thököly Imre kiváló versailles-i diplomatája kapcsolatáról, az öreg Radics András szerepéről és az ostromot is leíró Dobay Székely Zsigmond naplójáról, s a vár feladásának eddig tisztázatlan részleteiről. Megköszönte. A Tanárnő ilyen volt. S mikor megkapta a Széchenyi-díjat, s valami kutatással kapcsolatban nem sokkal utána fogadott, a kezembe adta a szobrot, és sejtelmes mosollyal kérdezte, rájövök-e, mi a titka. Megmutatta. Az, hogy maga az oszlop lecsavarható, s az rejti magát az oklevelet.

Szigorú is tudott lenni, s mindig volt egy kis távolságtartás benne, melyet aztán sajátos, kissé fanyar humorával mindig enyhített, feloldva a tanítvány szorongását, zavarát. Emlékszem a díjjal kapcsolatos, az újságban is megjelenő nyilatkozatára, melyben mindenekelőtt a levéltárosoknak és könyvtárosoknak mondott köszönetet, mert az ő lelkiismeretes munkájuk, és személyes segítségük nélkül sohasem jutott volna azokhoz az értékes, fontos forrásokhoz, melyek tanulmányozása elismeréséül most ezt megkapta. Nekem mint könyvtárosnak, eredendően levéltár szakot végzettnek különösen jól esett, de hiszen ő is levéltár szakot végzett, az elsők között az országban. Ő volt a Léderer Emma által 1949-ben létrehozott új szak legelső évfolyamának egyik diákja. (Így magyar–történelem–levéltár szakos középiskolai tanári diplomát szerzett.)

Egyetemi éveimen és tudományos ösztöndíjasságomon túl a legnagyobb élmény és kitüntetés volt *A Rákóczi-szabadságharc* című kötet fíradáságos bár, de élvezetes szerkesztői munkája, melyre fölkért. Az Osiris *Nemzet és emlékezet* sorozatában jelent meg 2004-ben. A malomkő – tréfásan így nevezte.

Visszaemlékezésében – *Nők a tudományban – akadémikus portrék* – a következőket írja:

A Történettudományi Intézetben „[v]olt olyan kollégám, aki a Rákóczi-szabadságharcot másként látta, mint én, és kutatásaim eredményeit hevesen bírálta. Minden álláspontban lehet valami igazság. Ezért is közöltük legutóbb (...) az Osiris Kiadó Nemzet és emlékezet sorozatában *A Rákóczi-szabadságharc* című kötetben a legkülönbözőbb felfogású írásokat.” Majd hozzát teszi, mintegy összefoglalva a lényegét: „Engem a hazai és külföldi forrásanyag arról győzött meg, hogy a magyar és az európai történelem e leghosszabb szabadságharca az országépítés nagyszabású vállalkozása volt. Rákóczi és társai egy korszerű Magyarországot próbáltak felépíteni. Céljuk, hogy megvédjék az ország alkotmányát, biztosítsák ön-

rendelkezését és integritását. A kiáltóan egyenlőtlen erőviszonyok között zajló háborúban ez eleve országos reformokat követelt. [...] A szabadságharc a hatalmi átrendezésért, az új európai egyensúly megteremtéséért folyó spanyol örökösödési háború része volt. Sok áldozatot kívánt, de rengeteg értéket is hozott. Megfogalmazták Magyarország modernizációjának alapvető követelményeit.”

S már a *II. Rákóczi Ferenc* életrajzában, Köpeczi Bélával a szabadságharcot lezáró szatmári békét kompromisszumos békének minősítették, de nyitva maradt, mi is volt Rákóczi valódi álláspontja.

„Ma már a dokumentumok garmadája bizonyítja, (...) Rákóczi mindvégig amellet volt, hogy ne amnesztiával – ahogy Savoyai Jenő herceg, a haditanács elnöke tervezte –, hanem a korabeli gyakorlatnak megfelelően, külső hatalmak közvetítésével és garanciákkal, megegyezéssel békével a »Conföderált Statusok elismerésével, ünnepélyes békekötéssel« zárják le a szabadságharcot. Vagyis államhatalmi szinten fejezzék be a háborút.”

„Ez nem sikerült. De elérte, kitartásának és nem utolsósorban az angol politika korszerű békekötést szorgalmazó kívánságának következtében is, hogy a katonai abszolutizmus nem érvényesülhetett Magyarországon.”

„Rákóczi a béketárgyalásokon mindvégig ragaszkodott az Erdélyi Fejedelemség államiságához. Annak idején I. Rákóczi György fejedelem elérte, hogy Bethlen Gábor törekvését megvalósítva az erdélyi Fejedelemséget belefoglalták a westfaliai békébe. Rákóczi garanciális békében látott biztosítékot, hogy Magyarország megőrizi államiságát és integritását, s helyet kaphat az európai országok közös asztalánál.”

Ugyanakkor ennek a nyolc évig tartó szabadságharcnak nemzetközi eredménye is volt:

„Angol kortárs, francia, német, sőt újabban osztrák történetíró véli úgy, hogy Rákóczi kitartása Franciaország és az európai történelem alakulása szempontjából is nagy jelentőségű volt.”

*

A Rákóczi-korral foglalkozó könyvespolcnyi munkái közül az elsőt Vak Bottyánról írta (1951), ebből született meg aztán a népszerű *Így élt Vak Bottyán* (1975). Ez volt az első könyv, amit olvastam tőle. Nagy élmény volt, különösen, hogy ennyire izgalmasan van megírva. Jellemző rá a gyakran érdekes, sőt izgalmas kérdésfeltevés, s nem riad vissza a hipotézisektől sem, s amit még nem is lehet 100%-ig mindjárt bizonyítani, azt is szívesen fölveti, keresve az összefüggéseket, a miérteket, a motivációkat. Érdeklődése, kíváncsisága az olvasót is magával ragadja. Nem kiokító,

nem mondja meg mindjárt kerek-perec, ez így vagy úgy van, nekem ez a véleményem. Tanárként is ezt nagyon szerettem benne, hogy hagyott gondolkodni, s nem mondta meg mindig, ez márpedig így van, hanem sok kérdést nyitva hagyott, engedte továbbgondolni. Minden alkotása továbbgondolásra, a kutatás folytatására sarkall. Egyszerűen megtanít önállóan gondolkodni, véleményt alkotni. Egy téma sincs teljesen lezárva, s különben is egy korról alkotott képünket mindig meghatározza a saját korunk, saját személyiségünk is. A témaválasztás is sokszor saját alkantunkból fakad.

Részen ide vág szép vallomása iskolás éveire, a cinkotai Magyar Királyi Állami Leánylíceumra, melyben kiemelte: „Csodálatos iskola volt!”

„Felnőttként visszagondolva, tizenévesen a történelem nem foglalkoztatott különösebben.” S most jön a lényeg: „Ma már meggyőződésem, hogy minden generációnak az egész történelmet kellene életkorának megfelelő szinten újra és újra átlátnia. De vajon a mai fiatalság hogyan tudja ezt megtenni?”

*

Kevés olyan igazi tudós van, aki a szűkebb szakterülete mellett az ismeretterjesztést is magas színvonalon űzi. Ilyen volt R. Várkonyi Ágnes professzor asszony is, aki magát mindig *Tanárnő*nek nevezte, régi, ma már kivesző bölcsészszakás szerint, maguk közt is így szólították egymást, ezzel a demokratikus, minden rangkorságot nélkülöző megszólítással. Nála ez több volt. Igazi tanár volt, bár ténylegesen viszonylag későn kezdett el tanítani az ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történelem tanszékvezetőjeként 1983-tól haláláig. Közben azért néha úgy érezhette a diák, mintha a „Törttudban”, a tanárnő régi munkahelyén egy kutatócsoport tagja lenne, de ez csak annál megtisztelőbb volt. Egy aranyos leányka mondta is, ő nem akar levéltárban kutatni, őneki nincs is véleménye még az egészről, őt csak érdekli ez a kor, s csak hallgatni szeretné, s tanulni. Mindenesetre akiből nem lett kutató, az is hálával tekinthetett vissza a vele töltött órákra, mert gondolkodásra, véleményalkotásra és szemléletre tanított. Saját egyéniségünk tudatos alakítására. Ez viszont egész életünkre hasznos alapokat adhatott.

S ekkor még nem is beszéltünk széles látóköréről, fantasztikus műveltségéről, konzervatív felfogásáról, hívó keresztyénségéről, mely művein is át-átütött. *Pelikán a fiaival*, *Rákóczi karácsonyi elmélkedése* (*Liget* 2002/7. 58–68.) s még hosszan sorolhatnánk, egész Zrínyiig, a költő és hadvezérig, ahogy a *Vigiliában* (2003/12.) is megírta *A párbeszéd képességéről* szólva,

amit Zrínyi vallott: „A gyűlölet olyan, mint a puszkaporral túltömött ágyú, azt is elpusztítja, aki elsüti.”

Az ő óráin a szigorúan vett tudomány mellett nemcsak szépirodalmi idézeteket lehetett hallani: Shakespeare-től: „Kizökkent az idő, ó kárhozat!”, vagy Arany Jánostól, hogy valaki „bogarászni restell”, pedig hát „ifjúság, mint sólyommadár...” – Balassitól, hanem az agykutatásról, Szentágothai professzorról vagy épp Freund Tamás példáiról, az önző és önzetlen denevérekről és más egyeből, természettudományos ismeretekről is.

S ki ne látta volna az 5-ös buszon hazafelé döcögni, újságot olvasva, a *Magyar Nemzetet*. Sokszor rá is kérdezett, olvastad ezt vagy azt a cikket, nem, akkor ezt feltétlenül keresd meg és olvasd el.

Nem hitt az úgynevezett gyorsolvasásban, s mindig haragudott, hogy sok diák belekap egy-egy feladott tanulmány elejébe, – ehhez azért hozzá kell tenni, általában elég sok és nehéz olvasmányt adott föl s mellé még szépirodalmat, mint például az *Orlandot* Virginia Woolftól – de a diáknak a végén fogalma sincs, mi a tanulmány lényege, miről szól legalább nagy vonalakban, s mi a végső konklúzió. Ekkor szokta mondani: „kimarni a lényegét.” S ez a lényeg.

Mindig mondta:

„...agyunk gondolkodásra való, ne terheljük az adatokkal, azok tárolására ott vannak az enciklopédiák.” Mintha csak Freund Tamást hallanánk, a világhírű agykutatót, ki szerint a mai sok neurózisról részben a túlzott információáradás és mániákus befogadni vágyása is tehet.

S itt kell megemlíteni a Professzorok Batthyány Körét, annak tagságát, hol valóban rendszerességgel találkozhatott, szorosabb személyes ismeretséget köthetett agykutatókkal, orvosokkal, mint legutoljára Tulassay Tivadarral, a kiváló gyermekgyógyással, hiszen valamikor maga is orvos akart lenni.

„...bizonyos, hogy jelenünk nagy feladata – teszi hozzá a Tanárnő – : az információ átadása, hasznosítása, hatékony műveltséggé transzformálása.”

Az információ áramlásának koronkénti változásáról és a hír fontosságáról, akár Mikes kapcsán is, több írása is foglalkozik. A ránk bízott idővel való elszámolás is, maga az idő fogalma hatalmas téma. Szakszemináriumán a diákok legtöbbször az ő felszólítására vette először kézbe Augustinus *Vallomásait* (*Confessiones*), hogy elolvassák legalább az időre vonatkozó részt. S mindezekkel együtt a mentalitástörténetet a legmagasabb színvonalon művelte és tanította.

Természettudományos érdeklődését később a történeti ökológia kutatásában gyümölcöszte. A néprajzos Kósa László művelődéstörténész-

szel közös előadássorozatot és kutatócsoportot szervezett. Két tanulmánykötet is született ebből. *Európa híres kertje* (Történeti ökológiai tanulmányok. Társszerkesztő: Kósa László. Bp., 1993).; a másik pedig *Táj és történelem* (Tanulmányok a történeti ökológia világából. 2001).

*

A történetíró mellett az ifjúság számára írt könyve, *A kuruc kor hősei* (1957) című elbeszéléskötete avatta igazi szépíróvá. Tegyük hozzá, az azóta megjelent több más esszéje, esszékötete mellett. De ekkor már megjelent a *II. Rákóczi Ferenc* életrajz 1955-ben, új kiadása, remek képanyaggal együtt 1976-ban, s legújabbban 2004-ben.²

A kiadó e sorok íróját felkérte, hogy kis összefoglalókat írjon erről a kötetéről, melyet majd az új kiadás pályázata mellé csatolnak. Így volt ez a *Rákóczi tükkörrel* és a tervezett *Rákóczi-szabadságharc*al is. Részben ezekből készültek utóbb a „fülszövegek” is. Most ezeknek a kis összefoglalóknak a segítségével mutathatjuk be röviden az egyes köteteket:

II. Rákóczi Ferencről és szabadságharcáról és az azt követő bujdosásról, diplomáciai és politikai viszonyokról a tízkötetes Magyarország története és az Erdély története vonatkozó részei mellett a mai napig gyakorlatilag ez az egyetlen, a kor tudományos követelményeinek is megfelelő, modern monográfia.

A Rákóczi-szabadságharc történetét, az „ország nélküli fejedelmet”, a „Magyarország szabadságáért” küzdő politikust R. Várkonyi Ágnes írta meg, mint a korszak kiváló ismerője; „A bujdosó Rákóczi” fejezetet pedig Köpeczi Béla.

A kötet szerkezete, arányai, politika-, társadalomtörténeti vonatkozásai, és a kor jobb megértését elősegítő gazdag képanyag tudományos szempontból nagyjából ma is megállja a helyét – ahol nélkülözhetetlen, ott a szerzők az új eredményeket figyelembe véve kijavították, illetve kiegészítették az egyes részeket. Az 1976 óta eltelt hosszú időszak alatt megjelent jelentősebb források és tanulmányok bibliográfiájával egészül ki az új kiadás. (Kár, hogy a 2. kiadás gazdag képanyaga kimaradt.)

Sajnos a közoktatásban a számos azóta megjelent tanulmánykötet, s egyes vidéki kiadványok ellenére sokszor ma is sematikus, a valóságnak ellentmondó kép él a fejedelemtől és a nyolc évig tartó szabadságharcról.

A *Thaly Kálmán és történetírása* 1961-ben határkőnek számít. Az eredeti megbízással szemben „Elismerő, laudáló mű helyett Thaly Kálmán törté-

---

² Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes 1976. *II. Rákóczi Ferenc*. A képanyagot összeállította: Rózsa György. Az időrendi táblázatot és a névmutatót készítette: Varga István. 2. átdolgozott és bővített kiadás. Gondolat, Bp., 534 o.; 3., javított kiadása: *Millenniumi magyar történelem. Életrajzok*. Osiris, Bp., 2004.

netírásának részletes kritikai elemzése és mélyreható bírálata készült el, forráskiadói érdemei elismerése mellett.” Ez volt aztán a kandidátusi értekezése. A romantikus történetiszemlélet ellentéte volt a pozitívizmus.

Ennek a tudománytörténeti kutatómunkának volt a következő állomása *A pozitívista történetiszemlélet a magyar történelemben* (1973), s még ezt megelőzte *A pozitívista történetiszemlélet* (1970).

S az egyik utolsó, ezzel kapcsolatos előadását *A tudomány szolgálatában két nemzedéken át – a Szádeczky-Kardossok* című konferencián mondta el a Magyar Állami Földtani Intézet dísztermében: *Szádeczky-Kardoss Lajos és a pozitívista történetírás Magyarországon* címmel 2009-ben, a 150 éve született kolozsvári egyetemi tanárra emlékezve. Ebben többek közt ezeket írja róla, a különböző felfogásokkal kapcsolatban:

„A Habsburg Birodalommal való viszonyról is más a véleménye, mint Thaly Kálmán romantikus nézete: szembeszállt azzal a sokszor még ma is előforduló hiedelemmel, hogy a nemzet, vagyis a kurucok szakadatlan támadó és fényes háborút folytattak azzal a céllal, hogy legyőzzék a Habsburgokat.” Ugyanakkor figyelmeztet az olcsó népszerűsítések veszélyeire, s hevesen bírálja a II. Rákóczi Ferenc fejedelmet, az európai nagyságrendű, különlegesen művelt államférfit operettfigurává sekélyesítő eljárásokat.”

Munkabírására jellemző, kérte, ő lehessen az első előadó, mert utána Zágrábba kell utaznia egy Zrínyi-konferenciára. Zrínyivel, a költő és hadvezérrel behatóan foglalkozott, feltárva az eddig ismeretlen nemzetközi kapcsolatait, és hogy nemrég a Nemzeti Galériában kiállították Zrínyi Miklós híres, korabeli portréját, az is nagyrészt neki köszönhető. S később a Török–Magyar Baráti Társaság felkérésére Zrínyi Ilona életrajzát írta meg, teljesen új szempontok szerint, új kutatási eredményekkel, s ugyanakkor a tőle megszokott érdekesítő vonalvezetéssel és lebilincselő stílussal.³ S ekkor még nem sikerült föllelnie a Bujdosó Boldogasszony-képet. De nem hagyta nyugodni. Alig egy évre rá kijött a 2. javított kiadás, s benne a klockcsói (Zemplén vármegye, Szlovákia) kegykép, illetve annak másolatáról készült fénykép.⁴

³ *Zrínyi Ilona*, „Európa legbátrabb asszonya” (2008)

⁴ Az eredeti kép a hagyomány szerint a Zemplén megyei klockcsói görögkatolikus fatemplomban volt, s mikor a bujdosók harcai során a templom leégett, a Madonna-kép sértetlen maradt, és könnyezett. Báthory Zsófia, II. Rákóczi György erdélyi fejedelem özvegye Munkácson, a várkápolnában helyeztette el. Feltehetőleg ő készítette hozzá a smaragddal, rubinttal, gyémánttal és igazgyöngyökkel díszített aranykoronát. Ezt aztán Zrínyi Ilona Izmitbe vitte ma-

Az Apafiak kora volt még kedves kutatási területe, vagyis *Erdély aranykora*, ahogy Jókai regényének címe nevezte ezt az időszakot. Erről szól a számomra egyik legkedvesebb könyve, az *Erdélyi változások* (1984), mely címében Báró Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* című munkájára utal. De a Magyarország történetének vonatkozó részeit is ő írta meg, s ő szerkesztette, akárcsak a háromkötetes Erdély történetében. A Köpeczi Bélával együtt szerkesztett, és Bánkúti Imre jegyzeteivel ellátott *Rákóczi-tükör* is hézagpótló.⁵

A Rákóczi-szabadságharc ismert és újonnan feltárt naplóból és emlékirataiból elsődlegesen csak részleteket közöl az összeállítás, de így válik lehetővé, hogy a szabadságharc egészéről átfogó kép alakuljon ki az olvasó előtt, vagy a korban tájékozódni vágyó kutatóban is, képet kapjon a szabadságharc társadalmáról, eredeti dokumentumokból ismerhesse meg a kor emberének szubjektív világát. (...)

Az új kiadás szükségességét támasztotta alá az a hosszú idő, mely eltelt az első kiadás (1973) óta, s az, hogy csaknem beszerezhetetlen volt a könyv, hisz főiskolák, egyetemek szemináriumainak tananyaga is egyúttal, s főképp az a tény, hogy ilyen jellegű alapos és ugyanakkor a szélesebb közönség számára is sokban érdekes válogatás azóta sem jelent meg, s az itt közölt vagy újraközölt dokumentumok új, önálló kritikai kiadásai sok esetben máig sem készültek el. (...)

És ehhez is kapcsolódik szorosabban a már említett *Rákóczi-szabadságharc* kötet 2004-ből.⁶

A Rákóczi-szabadságharcról önálló, összefüggő nagy monográfia már évtizedek óta nem jelent meg. A szabadságharc 300. évfordulójára már igen szükségessé vált, hogy azt a nagy ismeretanyagot, mely egész a XVIII. századtól napjainkig felgyülemlett: a forrásokot, tanulmányokat, és a kultusz különféle megnyilvánulásait ismét összegyűjtsük egy kötetben, olyan válogatásban, mely a szaktudományok számára és a szélesebb közönségnek, vagy akár a középiskolák és főiskolák, egyetemek számára is hasznos lehet.

---

gával. Onnan Rákóczi a szabadságharc alatt visszahozta Munkácsra. A kép 1711-ben, a vár feladása után végül Bécsbe került. Majd a munkácsi püspök és Eperjes város kérésére Mária Terézia lemásoltatta a képet. 1904-ben pedig eredeti helyén, Klokcsón 1904-ben egy erről készült másolat kapott helyet. A kép eredetije egyelőre lappang.

⁵ *Rákóczi-tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról 1–2.* A kötetet anyagát felkutatta, válogatta, szerkesztette, az előszót és a naplórészleteket bevezető kísérő tanulmányokat írta: Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes. A jegyzeteket írta és a mutatókat összeállította: Bánkúti Imre. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1973; 2. kiadás: *Millenniumi magyar történelem. Források.* Osiris, Bp., 2004.

⁶ R. Várkonyi Ágnes–Kis Domokos Dániel 2004. *Rákóczi-szabadságharc.* Nemzet és emlékezet, Osiris, Bp.

A fontos alapidokumentumok, források, tanulmányok mellett olyanok is szerepelnek, melyek a tudomány legkülönfélébb szakágainak jeles képviselőitől származnak, de mára már utólrébetetlen helyeken jelentek meg, csaknem teljes feledésre ítélve, de melyek a szabadságharc egyes kérdéseit érdekesen megvilágító forrásokat, kutatási eredményeket tartalmaznak. Ebben az értelemben ennél a kötetnél nem az volt az elsődleges cél, hogy egy új, a korszakot bemutató tanulmánykötet szülessen meg, sok új kutató bevonásával, hanem főleg az eddig feltárt, ugyanakkor sokszor máig figyelmen kívül hagyott eredményekre is támaszkodjon.

Nagy súlyt fektetnek a szerkesztők a fejedelem diplomáciájára, a külföld véleményére, a szabadságharc államának kérdésére s a társadalmi problémákra. A Rákóczi-kultusz csaknem kimeríthetetlen köréből kiemelkedik az 1848/49-i szabadságharcra és az azt követő emigrációra gyakorolt hatása, példája, azaz a XIX. század Rákóczija, ezen túlmenően mint a tudomány és a kultusz találkozási pontjai, az egyes viták is megjelennek, mint a kuruc balladapör vagy a Székely-vita és a nagy évfordulók, 1903–1904–1906, 1935, 1953, 1976. Egy-egy irodalmi példa, vers vagy prózarészlet, kritika is előfordul, ahol az adott korszak hangulatának, felfogásának ábrázolásához nélkülözhetetlennek tűnik. A gazdag képanyag s a kötet végén lévő bibliográfia is segíti a megértést, a tájékozódást és a jobb eligazodást. A Nemzet és emlékezet sorozat többi kötetéhez képest újdonság a végén található remek összefoglalás a szabadságharc történetírásáról 1707–2003-ig, mely a Befejezetlen történelem címet viseli (717–773.)

A *Hadtörténelmi Szemlében* a szatmári békéről írt nagy tanulmányából pedig kiderül, mind a mai napig mennyire nem vették eddig figyelembe a béketárgyalásokra vonatkozó hatalmas levéltári anyagot, és mennyire figyelmen kívül hagyták az angol és külföldi közvetítés fontosságát. És lankadatlanul dolgozott Rákóczi fő műve, a *Confessio peccatoris* kritikai kiadásán, számtalan munkatárs és háttérkutatás bevonásával.

*

Emlékszem, még 2014. február 26-án a Széher úti otthonában találkozunk, s akkor mondtam, milyen csodálatos, a fiatalokat megszégyenítő munkabírása van, s egy-egy vidéki konferenciára, népszerűsítő előadásra is a lehető legnagyobb odafigyeléssel, igényességgel készül, s az előadás előtt még egy kis drukks is látszik rajta, még utoljára bele-belenéz a kéziratába. Nagyon nagy dolog, hogy valaki ennyire megtisztelt a hallgatóságát, bárhonnan legyenek is. Mire elmosolyodott, s csak ennyit mondott: – Nagyon egyszerű ennek a magyarázata: ez engem borzasztóan érdekel.

S mikor még a férje élt, Ruttkay Kálmán, kiváló angolos, egyetemi tanár, Shakespeare és a régi angol irodalom szakértője, egyszer elmeséltem

nekik egy aranyos történetet. Még diákként kérdezték többen, kit rejt az R. a neve elején. Egyik kedves évfolyamtársam csodálkozva nézett rám, hát nem tudod, te, a kuruc kor kutatója? Hát pedig nagyon egyszerű: Rákócziné... – mindketten jót nevettek.

*

Egyik legszebb véleményét a tanítványai kapcsán fogalmazta meg egy körkérdésre, melyet az akkor, 2007-ben az MTA új levelező tagjainak tettek föl:

– Van-e, és ha igen, milyen a legkedvesebb tanítványa?

– Sok van, és mindegyik legkedvesebb. Az is, aki hűtlen, vagy nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A tanítvány sokféle, de a tanár soha nem lehet hűtlen a tanítványhoz.

A Tanárnő még a legifjabb, leendő történészeket is felkarolta. Mikor 2014-ben Szidi kislányommal Pécelen voltunk, gondoltam, a hely szellemétől is megihletve, a Ráday-kastély kertjében hűsölve, egy szép képeslapon eldicsekszem, hogy az ott megrendezett országos szövegértési versenyen a maga kategóriájában első lett. A végén jó filológus, történész lesz belőle, írtam.

Szinte rögtön válaszolt: „Köszönöm a szép péceli lapot és gratulálok Szidinek a győzelemhez. S ha a végén, mint írod, ő is történész lesz, üzenem, hogy a világ legizgalmasabb és legszebb, de igen nehéz tudományát választja. A győztes történész édesapja, most miről történészkedik?”

*

Elsődlegesen mint a tanítványa, mint levéltáros-könyvtáros és kutató is szeretettel és hálával gondolok rá.

PETRÓCZI ÉVA

Rekviem egy kávégépert
szülővárosomnak, Pécsnek – és minden eltűnő szépségnek

Cafilisch Kristófné
 Murányi Anna,
 a Cukros Ómama,
 a szigorú, dolgos
 cukrászdás nagyasszony
 (mesélnek róla régi fotográfiák!)
 mindig ellágyult közeledben,
 te, minden kávémasinák
 legszebbike, akinek
 herendi porcelán köntösén

pillangók röpdöstek,
 s indázott sok virág.

Kávétlan, illata-nincs,
 rideg raktárban
 alszik most e gép,
 de ott, a tetszhalálban
 hálásan őrzi még
 Murányi Anna kezének
 melegét.

*Herendi porcelán kávégép-burkolat
 (Az illusztráció forrása a Herendi Porcelánmanufaktúra honlapja.
 A képen látható gép a herendi Apicius Kávéházban van kiállítva.)*

PETRÓCZI ÉVA

Egy kávégép apropóján

A több mint kétszáz éves múltú pécsi Caflisch cukrászda nem egyszerűen az evés, az ínycsedés és a kávéillat-szimatolás helyszíne volt gyerekkoromban, sokkal több annál. Sziget a szűkölködés, a mindennapi veszélyek tengerében. Anyám sokkötetes naplójában vissza-visszatérő motívum, hogy még a hó végi teljes anyagi leépülés idején is rendelt magának egy kávé a Caflischban, nekem pedig egy dobostortát.

A hely szíve-lelke egy lepkés-virágos herendi kávégép volt. Néha, amikor a kávémasina éppen pihent két főzés között, óvatos felderítések után meg-megsimogattam. És ugyanezt megtettem, immár többszörös nagy-mamaként, 2008-ban, a *Szerelmes földrajz* sorozat keretében rólam készült, *Város-ajándékozó rigmusok* című portréfilm forgatásán is, amelyet részben itt vettünk fel.

A Caflisch, e békebeli fészek pár éve bezárt. Aztán felújítva 2011-ben újra megnyílt, de a gép már nem volt benne; eltűnt. Ma is, ha meglátok egy fotót erről a gyönyörű herendi kávéfőzőről – anno csak néhány készült ebből a porcelánburkolatból, a legelőkelőbb helyekre –, sírok, mint egy kisgyerek. Micsoda gyönyörű forma, micsoda minták; a puszta látásuk gyógyította nemzedékem ifjait-véneit, nyugalmas szépségükkel. Ha ezek a lelki törzshelyek eltűnedeznek, tovább fokozódik az árvaságunk. Ez nem fetisizmus, csupán a „sunt lacrimae rerum”, azaz a tárgyak könnyének – és bizony mosolyának – hite!

Drága, illatfelhős masinánk, várjon Rád boldog feltámadás – de Pécest!

ERDŐS ISTVÁN

Még egy cseppet a jóból

Örök emberi vágyakozás. Jusson nekem is a jóból, az örömből, a boldogságból! S ha már kiapadóban volna az örömforrás, a jó dolgok utánpótlása, akkor természetes a sürgető kívánság: legalább egy cseppet még! Legalább egy csepp méz aranyfénye ragyogja be testi-lelki derűjével az életet! Ki hinné itt a Duna-Tisza mentén, a rosszkedvűvé szomorodott, lebénult lábakkal táncoló országglakók körében, hogy ez a jót sürgető mondat 150 esztendő, és egy közkedvelt, híres nóta címe.

Ezt a jót sürgető nótacímét egy losonci muzsikus asszony, egy Ráczi Rudi nevű, híres cigányprímás segédprímás-asszonya találta ki a muzsikáláshoz, a mulatáshoz. Sági Balogh Mária volt ez az asszony, a nem kevésbé híres muzsikus, Sági Balogh Jancsi hetedik leánya. Volt kitől örökölnie a prímástehetséget, a „nagy vért”, hiszen az ipolysági muzsikusnak, Balogh Jancsinak olyan nagy volt híre-neve, hogy ifjú emberként módja lehetett az ország leghíresebb cigánybandájában, Bihari János zenekarában játszani.

Biharival kezdődött a cigánymuzsika igazi diadalmenete Magyarországon, Bécsben, Európában. Hiszen a XIX. század elejére a zseniális gömői prímásasszony, Czinka Panna emlékezete, hatása igencsak elhalványult.

Bihari zenekarát éppen Bécsben volt módja meghallgatni Liszt Ferencnek, aki valósággal el volt ragadtatva a zsenialitástól, a zene értékétől. Liszt mit se tudhatott róla, hogy Bihari János Budán, a Kétnyúl utcában lakik, az akkori cigánysoron, és világhír ide vagy oda, soha nem lehetett teljes jogú budai polgárrá cigány volta miatt. Balogh Jancsit a tanulástól, a harmadik gimnáziumi osztályból ragadta el a kitüntető invitálás. Muzsikus lehet az ország leghíresebb zenekarában. Az 1802-ben született ifjú hegedűs épp jókor érkezett Bihari társulatába, mert egy ország, egy birodalom fogadta épp szívébe Bihari muzsikáját, a jó cigányzenét.

Balogh Jancsi még szinte gyermek volt, ámulattal töltötte el még az a mendemonda is, hogy Biharinak 1698-ban, Cremonában készült Stradivari hegedűje van, ezért szólhat muzsikája olyan megrendítő erővel, érzelmi hiteliséggel, hogy a prímást Bécsben magyar Paganiniként is emlegették. Az ereklyeként becsült hangszer bűvölő ereje lett volna a siker titka?

Mikor Balogh Jancsi megismerte Bihari szerzeményeit, jól tudta már, hogy nem a hangszer számít, hanem az ember! Ő maga is képes volt fél éjszakákon át gyakorolni, és gyakorolni, hogy minél tökéletesebben játszassa el a „Friss magyart”, a „Bercsényi nótáját”, a híres Bihari-kesergőt, a „Rekviemet”. A gyermek-ifjú Balogh szinte semmit se tud róla, hogy Mária Terézia királynő letelepítési kísérlete óta, fél évszázad eltelte miatt ő már a harmadik nemzedékéhez tartozik azoknak a cigányoknak, akik, úgymond, már kőházakban élnek, nem ponyvás szekereken.

Az ország felvidéki vármegyéiben, de különösen is Nógrádban, Hontban, Gömörben, Heves megyében a muzsikus cigányok családjai viszonylagos jómódban, megbecsülésben élnek, és nagy igyekezettel próbálják a gyermekeiket taníttatni, képezni. Balogh Jancsi apja, nagyapja is muzsikus volt, ahogy szinte természetesen hegedűs lett, prímás lett később, majd száz év múlva, a huszadik században Sovánka Nándi is, a késői unoka, a pesti Nemzeti Színházban rendezett prímásversenyek gyakori aranydiplomása. Amikor a legszebb férfikorba ért Sági Balogh, arról se tudhatott semmit, hogy Ferenc József öccsének, József főhercegnek, Magyarország nádorának fia született, és ez az újszülött lesz a XIX. század második felében, a kiegyezést követően a cigányság legnagyobb patrónusa, az egyetlen igaz magyarrá lett bécsi főrangú hercegivadék. Személyes, jó kapcsolat is alakulhat közöttük, amikor a főherceg megtudja, hogy Sági Balogh is foglalkozik a cigányság múltjával, ősi nyelvével, és éppen cigány szótárt szerkesztene, cigány nyelvtant készítene. Vagyishogy épp olyasmivel munkálkodik, mint amivel épp a főherceg is küszködik nehéz kutatómunkával.

1848–49-ben a főherceg szinte gyermek még, amikor Balogh Jancsi a felvidéki tábori zenekar prímása lesz, ahogyan tucatnyi más híres-neves magyar prímás a szabadságharc hőse, minden muzsikusok parancsnokával, a Kossuth által kinevezett Sárközi Ferkóval az élen. De Sági Balognak nem Sárközi, hanem a losonci Borzó Miska a harctéri bajtársa, muzsikus barátja. Mikor jönnek az orosz dzsidások, és felégetik, elpusztítják a várost, együtt menekülnek a közeli erdőbe a bosszú had elől. Ő hallja majd elsőként Borzó fájdalmasan szép, emlékező-sírató szerzeményét az átélt szörnyűségekről, és megfogadja, amíg csak él, játszani fogja a himnikus, gyönyörű muzsikát, hogy emlékeztessen a gyalázatra. Losonc végromlására.

Balogh Jancsi a szabadságháború bukása után elkerülheti a megtorlás börtönét, sikeres banda élén muzsikál, és mintha ráköszönne a messzi-jövőből leánya nótaszerzeménye, hogy még egy cseppet a jóból, minden-

áron javítani, jobbítani akar a cigányok helyzetén. Fél életének zajos éjszakáit falusi lagzikban muzsikálva tölti, jól látja, bőréen érzi a cigányság nyomorúságát. Urakkal, papokkal, hivatalnokokkal tárgyal: hogyan lehetne segíteni? Ismertsége, népszerűsége segíti, hogy legalább meghallgassák. A falusi plébániák nagylelkű, hazaszerető papjai komolyan is veszik a primás jó szándékú küzdelmét. Segíteni akarnak, de a cigányok nemigen járnak templomba. Se magyarul, se szlovákul, se latinul nem értenek, csak cigányul beszélnek, és nem ismerhetik az imákat, szent énekeket, a prédikációk üzenetét, hatását.

Sági Balogh Jancsi az elveszett szabadságharc után egy évtizeddel a vészterhes idők viszonyai közt is munkálkodni akar a panaszkodás helyett, és cigány nyelvre fordítja le a legfontosabb imádságokat, fohászokat, hogy anyanyelvükön tudjanak imádkozni az ő cigány testvérei. Elviszi a kéziratot a híres „esztergami” nyomdába, és saját költségén kinyomtatja a kis imafüzetet. Gondolhatja: tán ez is egy csepp lehet a jóból... Mint ahogyan arra is nagy figyelmet fordít, hogy Hont megyében, Nógrádban, Gömörben lesz-e jó szőlőtermés, lesz-e jó bor a mulatáshoz, a szép zene mellé. Igen nagyra becsüli egy Hont megyei földesúr, Gyürky Antal munkásságát a szőlészet, borászat terén. Gyürky a nagy múltú Honti Kaszinó igazgatója, és rajongásig szereti a cigány muzsikát. Így, természetesen mindennapos, már-már baráti kapcsolatban áll a hírneves sági primással. Pont abban az időben, ahogyan Balogh Jancsi cigány imái kijönnek a nyomdából, Gyürky hat füzetecskében jelenti meg Szőlészeti és Borászati Közleményeit. Nem volt köztudott, de Balogh Jancsi tud róla, hogy Gyürky gyakran megfordul Döblingben, ahol a legnagyobb magyar éppen gyógyulóban van. A honti földesurat szinte a magyar borászat követeként ösztönzi, sürgeti, hogy tegyék jobbá, színvonalasabbá, szakszerűbbé a szőlőművelést, hogy legyen még jobb minőségű a magyar bor az ország és Európa számára.

Még egy évtizednyire van a kiegyezés, még fájdalmas a szabadságküzdalem elvesztése, de a cigányzene, a jó bor mellett mégiscsak létezik magyaros mulatás, és éppen ez segít átvészelni, túlélni a tragikus éveket.

A gyöngyösi kapások tánca, a csárdás az egész országban divatba jön, és főúri bálokon, királyi fogadásokon a méltóságosok is tüntető rokonszenvvel táncolják. Nagy hévvel és feltűnően hangsúlyozott magyar viseletben! A felvidéki kurta kocsmákban, a megyebálokon a jó cigány zene tömegeket vonz és prédikációk nélkül is összeköt. A nemzeti muzsika hangjára összekapaszkodó táncolóknak, uraknak és parasztoknak, grófoknak és szolgaleányeknek a mulatás már több a szórakozásnál: kitán-

colják, eldalolják bánattal, örömmel, hogy magyarok vagyunk itt e hazában, összetartozunk, és mégiscsak van remény feltámadásra.

Sági Balogh Jancsinak ez idő tájt születik hetedik gyermeke, Mária leánya. Nemcsak elragadóan szép gyermek, de már azon időben is a cigány-muzsika szerelmese, hogy ötévesen beadják a sági kiseddóvóba további okosítás, gondozás végett. Tízévesen a leányka már úgy hegedül, hogy a környék földesurai második Czinka Pannaként emlegetik. De nem lesz belőle Hont megyei primás-zseni, mert szinte gyereklánycént férjhez megy a losonci Rác Rudihoz, és meg kell elégednie a másodprimás szerepével, azzal, hogyha az ura fáradni látszik, ő álljon oda a banda élére, asszony-primásként dirigálni. Rác Rudi 20 évvel idősebb Máriánál, a házasság mégis boldognak tűnik, sok gyerek születik, és közöttük is megint egy bűvös-mosolyú leányka, Rác Ilonka bizonyul muzsikuszzeninek, és hárfaművész válik belőle.

A XX. század küszöbén Ilonka a hírhedt XXXVI. Rác Laci felesége lesz Pest-Budán. A főváros legszebb asszonyaként emlegetik, ünneplik, és nincs olyan jótékonyági esemény, nagy bál, hogy ne ő lenne ott a háziasszony.

Ilonka is jól ismeri édesanyja nótaszerzeményét a „jóról”, a még egy csepp jóról, és bizony életvezető parancsolattá is teszik pesti művészéletükben a híres üveghangok primásával a nóta üzenetét. De ha nagyapja családját látogatja Ságón vagy később Selmeceen, akkor a cigányok régi bánata szorítja testét, lelkét: itt élünk már 4-500 esztendeje e hazában, és semmit se javul a helyzet. Se Losoncon, se az Ipoly mentén, se Gömör megyében. A nemzet nagy terített asztaláról, a bőség, gazdagság nagy kosarából legföljebb ha morzsák hullanak a cigányok elé. Az különösen nagy szívfájdalma Ilonkának, hogy Rác Laci kineveti aggodalmait. Sőt, határozottan elutasítja az együttérzést, a gondolatot, hogy nekik muzsikusoknak tenniük kéne valamit a cigányokért. Azt mondja nevetve: nekem az a gondom, hogy minél szebben szóljon a muzsika, azzal törődök én, és nem a mások bajával. De Sági Balogh Jancsi unokája másképp vélekedik, mintha megörökölte volna nagyapjától a nehéz kényszert, igenis cselekedni kell.

Cselekedni, mert már szinte híre sincs, emlékezete se él József főherceg letelepítési kísérleteinek az alcsúti 40 ezer holdas főúri birtokon. Hogy a mintagazdaságban nagy kedvezménnyel kapjon feje fölé házat a vándorlásból letelepülő cigány család! Hogy tisztos napszám-bérhez jusson a cigány ember is! Ha megöregedett, kapjon nyugdíjat, ne kelljen koldulnia, és ráadásul elszenvednie a büntetéseket a tiltott koldulás miatt.

József főherceg nemes szándékú kísérleteit nemhogy nem követték az ország urai, a vármegyék hatalmasai, de inkább sok rosszat tettek, hogy minden maradjon a régiben a cigányság dolgában.

A kiegyezés után József főherceg a magyar honvédség parancsnoka lesz, látványosan sokat akar tenni a talpraesett, ügyes, de tanulatlan cigánylegényekért, sok kedvezményt teremt cigány katonái képzése ügyében. Úgy véli, ahogyan ő a császár unokaöccseként is büszke magyarnak vallja magát és családját, ugyanúgy a cigány is egyszerre lehessen büszke cigányságára, magyarságára. Mikor egy nagyszabású hadgyakorlat zajlik valahol Otátrafüred térségében, a főherceg pihenőidőben, vezénylő tisztársaival együtt egy szabadtéri mulatságon hallgatja a cigányok muzsikáját, a híres Rácz Rudi bandáját.

A káprázatos zengésű, vad muzsikálásba belefáradó öregecske primás éppen átadja zenekart vezénylő szerepét asszonyának, hogy amíg ő pihen, dirigálja a bandát. Épp az asszony híres nótáját játsszák: még egy cseppet a jóból... A főherceg meghatódik, és a nóta elhangzása után odalép a primási dobogóhoz. Megkérdezi: nem volna lehetséges, hogy a zenekart dirigáló asszony azonos Sági Balogh Jancsi hetedik gyermekével, Mária leánykájával? Azzal, akit ő egykor, sok évtizede Ipolyságon a térdén lovagoltatott a gyermek gyönyörűsége hegedűjátéka után? Akit ő, mint sokan mások is, gyakran nevezett második Czinka Pannának?

A cigány szótár szerkesztése idején a főherceg éppúgy megfordult Balogh Jancsi sági otthonában, ahogy a primás más alkalommal az ő alcsúti birtokán vendégeskedett. Alcsúton panaszkolta el az öregedő primás legfrissebb nagy bánatát: megint csak semmibe vették a magyar urak, a pesti kottás népek az ő emberi, muzsikusi méltóságát. A magyar dalokat megörökítő, szép tudóskönyvet szerkesztettek, és a hitelesség garantálása miatt felkérték Sági Baloghot különleges szakértői munkára. Ő, aki még Bihar zenekarában játszott, talán képes lehet a legősibb nemzeti muzsika legszebb darabjait rendbe tenni, és a Rákóczi, Berceányi névéhez kapcsolódó híres nóták eredeti hangzásait helyreállítani, hitelessé formálni. Sági Balogh Jancsi boldogan, lelkesülten végezte a munkát mindenki meglepettségére, de amikor a könyv megjelent, nevét még csak meg sem említik a szerkesztő urak. A népdalok könyvében csak az állt, hogy a legősibb magyar dalokat segített rendbe hozni, hitelesíteni egy felvidéki öreg primás. Ilyen keserű megaláztatás nyomában Balogh Jancsit csak az vigasztalhatta meg, hogy nagy-nagy családjában egymás után születnek a zseniális muzsikusok. Most épp Anna nevű leánykájának Nyitrán született gyermekén, Sovánka Nándoron láthatta a nagy vér, az ősi tehetség

megöröklésének jegyeit. Azt ugyan már nem érthette meg, hogy a pesti Nemzeti Színház közönsége tombolva ünnepli a fiút egy-egy primásverseny győzteseként a XX. század első éveiben, de az öreg Jancsi méltán remélhette, hogy tovább viszik az örökségét. Azt a kívánságüzenetet is, hogy még egy cseppet a jóból...

Ha 2018 őszén ránéznénk – a korabeli sajtóból kiböngészve – a hírhedt-híres primásversenyek győztesekének névsorára, az aranyérmesek listájára, akkor csak szégyenkezhetnénk. Nemcsak Sovánka Nándi nevét nem ismerjük, de a többi aranyérmes primászseni neve is elfelejtődött, mert engedjük elfelejteni. Vajon ki ismerné ugyan a váci Banda Marci mélyhangú, zokogó hegedűjének hírét? Ki emlegetné a balassagyarmati származású Balog Károly hírességét? Lehetne tovább sorolni a zseninév-sort: Hamza Miska, Berkes Béla, Erdélyi Náci, Kóczé Anti. Ki emlékszik rájuk? Még tán a mai száztagú cigányzenekar muzsikusai se nagyon! Ha közöttük szóba kerül a múlt, legföljebb azt emlegetik, hogy Szegeden, a Tisza partján azért mégiscsak szobrot állítottak Dankó Pistának... És valahol a régi Gömör vármegyében talán Czinka Panna is kiérdemelt egy szoboremléket... Ennyi! Vajon jól van ez így?

Amikor a Nemzeti Színház közönsége tombolva, tüntetve ünnepli a primásversenyek muzsikusait, akkori becslések szerint 3-400 ezer cigány élt az országban. Száz évvel később, napjainkban az egymilliót is meghaladja a roma népesség. Ahogyan a XIX–XX. század fordulóján, úgy napjainkban is csak távoli szép reményt jelent honfitársaink többsége számára a régi nóta üzenete, hogy még egy cseppet a jóból.

Ne mondja nekem senki, hogy a milliós népcsoport mai katasztrofális helyzete nem függ össze azzal, ahogyan mi, tízmilliónyan elfeledkeztünk a cigány múlt, a cigánymuzsika értékeiről. Mert létezik a primásversenyek győztesekének névsorán túl egy még előkelőbb lista is arról, kiket felejtettünk el a leghíresebbek közül. Kármán Demeter (XVI. sz.), Czinka Sándor, Barna Mihály, Bihari, Patikárus, Rácz Pali, Berkes, Pócsi Laci, Sági Balogh Jancsi, Boka János, Bunkó Feri, Dombi Marci, Borzó Miska... Nagyjából válogatva is bizonyos, hogy Dankó Pista mellett ők azok, akiknek szobra kéne, hogy álljon valahol e hazában...

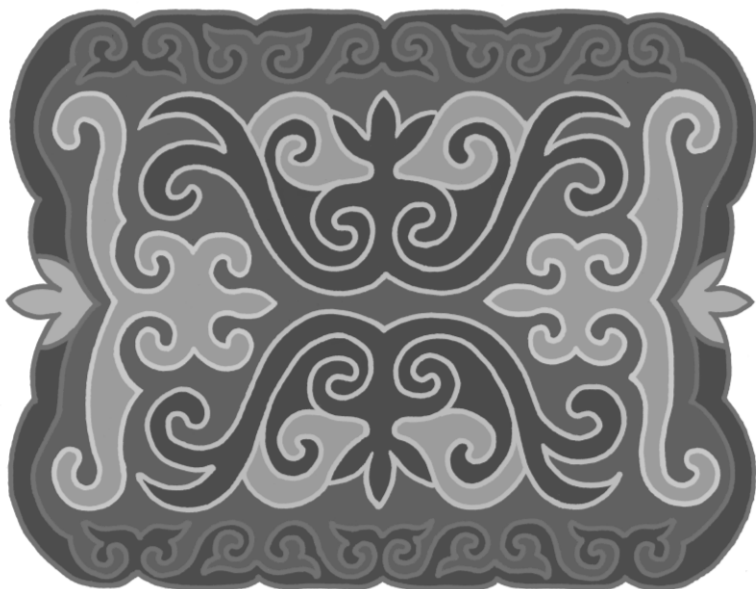
De valljuk be, hogy a feledékenységünk úgy teljesedik ki, hogy lassan mulatni is elfelejtünk. S marad a fáradt, fájdalmas sóhajtás: még egy cseppet a jóból...

Ispán Tibor: Kisvilág

Ispán Tibor: Pusztaság

BAKOS GÁBOR

Gaál István posztneorealista dokumentarizmusa*

Pályamunkások: az első hang
Egy konstruktivista munkásfilm „testi attrakciója”

Ha világszemlélet és stílusvilág szempontjából rátekintünk Gaál István rendkívül összefüggő és szervesen építkező filmográfiájára, akkor tényként kezelhetjük, hogy már az első etűdjében, az 1956-ban elkészített *Pályamunkások* című „konstruktivista munkadalában” rögtön rátalált önmagára tematikailag, eszmeileg és formaelvileg egyaránt. Már ebben az avantgárd ritmusfilmjében megvolt minden, amivel önmagát szerzői módon meghatározhatta és „gaálösszé” tette. Ráérezett vizionárius alkotóképességére és tehetségére, amely mindig egy konkrét hétköznapi élményt rakott át egy sajátos és eleven képi formalizmusba, ahol szerzői állásfoglalása a mű mélystruktúrájában összelelkezett egy archetipikus, kollektív kulturális érvényrendszerrel, hiszen a *Pályamunkások*ban szereplő krampácsoló munkáscsapat együttes, ritualizált¹ ütemmozgását tagoló csákányütések éles csattanáshangjaiban kétségtelenül ott csendülnek a primitív, törzsi társadalmak évezredes ritmizált munkalépései is. A hatvanas évek elején beköszönő magyar újhullám első igazi hullámverésének számító négyperces alkotás modernizmusa műfajelméleti szempontból több avantgárd nonkonformista formát hív elő. Éppen ezért tekinthető Gaál montázsfilmje egyszerre modernista ősművészeti vagy rítusalkotásnak és konstruktivista²-szocialista avantgárd montázsfilmnek. Az előző

* 85 éve született Salgótarjánban Gaál István Kossuth- és Balázs Béla-díjas filmrendező, fényképész, operatőr. Rá emlékezünk ezzel az írással. (A szerk.)

¹ „Különös koreográfia: két munkás a csákány fejével ütögeti a sint, miközben szinte rituálisan helyet cserélnek.” (Beke László 2005. *Pályamunkások*. In: *Metropolis* 3/26.)

² „Ami a finoman összehangolt eljárások játékaiból végül kibontakozik: az az ellentétekre mint pillérekre épülő sokelemű szerkezet, amely a mozgás és a mozdulatlanság, a zöreje és a csend, a távoli és a közeli, a rész és az egész ütköztetéséből és egyetlen fázissá szervezéséből nyeri konstruktivista jellegét. (...) azáltal valósítanak meg egy konstruktivista programot, hogy a jelenségeket elemekre bontják, majd a kapott elemeket újrendezve az adott jelenségeket új minőségükben mutatják fel.” (Czirják Pál 2005. *Ami átalakul, és ami megőrződik*. In: *Metropolis* 3/11.)

két műfaji besorolás adja ki egy harmadik modernista zsánerbehatárolás esetleges megnevezésének lehetőségét: a *testfilm*³ műfaj kategóriáját, hiszen egy elkötelezett munkás-/munkafilm elsősorban a test szemszögéből és észlelésrendszeréből fejti ki tartalmi-ideológiai gondolatiságát: az izomterhelő munkavégzés közben az ember milyen tudatállapotokban éli át és érzékeli saját magát, illetve a környezetét, továbbá a folytatott munkatevékenység milyen erkölcsi, társadalmi és kulturális szintre emeli a munkáját végző embert.

A munkásfilm egyik legfontosabb hagyománya a filmes modernizmus szempontjából az orosz klasszikus avantgárd „montázshatása” mellett a neorealizmus filmformája volt, ahol inkább érzelmi és tudati észleletszinten poétizálódott a munkásember hétköznapi létszintje. Gaál kiemelkedő tehetsége képessé tette arra, hogy egységes formatartalomba hozza a két premodern szocialista munkásfilm-hagyományt, és így készíthette el ezt az első rövidfilmjét, amely formanyelvi úton az orosz, húszas évekbeli, konstruktivista-materialista montázsfilm érzelemfokozó és nézői⁴ idegrendszert stimuláló intellektuális⁵ montázselvén keresztül valósítja meg posztneorealista vonzódásának baloldali eszmeiségű ideológiáját. Azonban a szerző-rendező politikájának baloldali ideológiai elkötelezettségét nem az agitáció didaktikus erőszakosságából bontotta ki, hanem „politikai modernizmusának” szócsövéül a képek dinamikus és dialektikus for-

³ Az alkotás testfilm jellegéből megjelenő exhibicionizmus az a műfajelméleti hozadék, amely miatt biztos kézzel kapcsolható Gaál korai etűdfilmje a korai avantgárd attrakciós mozijának „magamutogató” expresszív stílushagyományához, amely „primitív” képerjét éppen a „megmutatás képességének” látványsorozataiból nyerte el.

⁴ A korai avantgárd attrakciós filmlátványa „a fikció és nem fikciós attrakciók együttes felhasználásával energiáit kifejeli, a megcélzott néző felé irányítja, nem befelé, a szereplőkre alapozott helyzetek felé, melyek elengedhetetlenek a klasszikus narrációban.” (Gunning, Tom 2004. *Az attrakció mozija. A korai film, nézője és az avantgárd*. In: A kortárs filmelmélet útjai. Palatinus, Bp., 294.)

⁵ Gaál rövidfilmje az érzéki „anyag-kép” (a munkát végző test konnotációi) absztrahálásával jut el intellektuális üzenetét magába foglaló metafora-tartalmáig. A film dokumentarista „képeseménye” egy civilizációs korszakváltás sorstálalkozásának egyetlen pillanatnyi összeütközését ragadja meg. Hogyan találkozik a kétkezi munkáshagyomány az „életvonattal”, vagyis az elgépiesedett személytelenség progresszív életlendületével, melynek gépies látásmódja a közösségi embert egy „racionális ego” hatalma alá akarja kényszeríteni.

maritmusát választotta: a munkástele mozgó intenzitásának eredendő, mitikus kifejezőerejét.

Az alapvetően drámaiatlan történet minden dokumentaritása ellenére (egy vidéki tájban krampácsoló munkáscsapatot csákányozás közben megzavar egy elrobogó vonat, amely után rezignáltan továbbfolytatják munkájukat) rendkívüli szubjektív erővel van élénk tárva. Ahogyan rajta hagyja a nyomát az alkotó személyes emlékkidője⁶ emocionális viszonya az átélt eseményen, olyan expresszív látomáserevével alakul át számunkra az etűdfilm „képeseménye”. Így az egész történet a rendező szubjektív, kitüntetett kameratekintetének „konstruktív” szervezőelve alapján íródik át.

„*A Pályamunkásoknak titokzatos ideje van; mondhatni gömbideje. (...) ez a film egy, a világűr súlytalanságában fogant, végtelen szögű, kubista gömb.*”⁷ A film egyik legfontosabb kontraszt-elvét strukturálisan az okozza, hogy a repetitív, magába hurkolódó, „hajlékony” tükörszerkezetet a képek merev, lényegre törő, „takarékos” geometriája lebontja és szimmetrikusan újraépíti. Gaál ellentétes nézetű vagy egymást az ismétléssel és formavariálással felerősítő fix plánokból építette fel a képrendszerét és a vágással a végsőig feszítette a ritmust. A film kognitív időjében egészen a nézői felfogás határáig merészkedett el (3 képkockás snitthossz). Gaál lebegő, de mégis konkrétan mozgó „gömbterében” az erősen szubjektív kétdimenziós kameratekintethez sikerül közvetlenül hozzákapcsolnia a testi érzékelés háromdimenziós aktusát is, azáltal, hogy körbeölelteti a teret és az időt.

Ebben a filmben tökéletesen világossá válik, hogy a látó (a szerző szubjektív tekintete és az ő személyes látásmódjával megfogalmazott képeit néző befogadói is) a látott vagy láttatott dologgal mentális-tudati szinten egybeolvad,⁸ amely így megteremti a „látás nagy mágiáját.” Tehát a szer-

⁶ „*A Pályamunkások teljesen auditív emlék. Egyszer fotografálni mentem ki a budai hegyekre. Vártam a villamosra, ami elég ritkán jár, hallottam azt a csodálatos muzsikát. Nem is tudtam, hogy micsoda; annyira izgalmas volt a ritmusa, a hangszín-orgiaja. S lassankint, ahogy közeledtem a hang forrásához, akkor láttam ezeket az embereket, akik négyen püfölték a sín alá a köveket. Akkor elkezdtem őket körüljárni, nem kis megdöbbenéssükre, mert izgatott az, hogy amit hallottam: mennyiben tudnám látványban realizálni.*” (Bíró Yvette–Hegedűs Zoltán 1966. Ritmus, dráma, kompozíció. Beszélgetés Gaál Istvánnal. In: *Filmkultúra* 1. sz.)

⁷ Rabinovits Leó 1986. A három csákányütés meg a hamu. In: *Filmkultúra* 1/5.

⁸ „*Merleau-Ponty egyik legfontosabb meglátása a percepcióval kapcsolatosan a tekintet és a látott dolog egybeolvadásával kapcsolatos: „nincs látás anélkül, hogy a tekintet körbe ne ölelné, saját búsába ne foglalná a látható tartalmakat.” (128.) A Látható és a láthatat-*

zői film „én-képe” „a világon-való megtestesült szubjektum felől gondolja el” önmagát és esztétikailag leképzett világát. Ez elméletileg annyit tesz, hogy a szerzőiség egy olyan centralizáló látómód, amely a „szétszórt látványokat” összekapcsolja, ahol egyazon dolgokat és jelenségeket összeolvasztó, „nyitott” fenomenológiai tapasztalatmező-keretén keresztül észlelünk. Ezért van az, hogy a „személyesen költött” filmekben a történeket másvalaki átértelmezett módja szerint éljük meg, ahol az eredeti látó (a szerző) a látványban önmagát (is) meglátta és megtalálta. A szerzői film – alapvetően metaforaalkotásra berendezkedő – kompozíciója *„azonban egyik esetben sem csak azt fejezi ki, ahogy a szereplő érez, azt is kifejezi, ahogyan a szerző és a befogadó megítéli őt, integrálja a gondolatot a képbe.(...) A kialakuló kapcsolatrendszer egyszerre tartalmazza a szerzőt, a filmet és a nézőt.”*⁹ Mivel itt a szerző személyes élmény- és gondolatvilágán át látjuk a film történéseit, így gyakorlatilag egy „önálló testtel bíró” szubjektív észlelési rendszer által mozgatott képvezetési szisztémát vesz föl a film. Mindezekkel kilyukadtunk a szerzői filmelmélet egyik képelméleti sarokpontjához: a „szerzői intencionalitás” dominanciájához, miszerint *„egy bizonyos döntés következményeként a filmkép mindig szubjektivitással átitatott. De ez a szubjektivitás a szerzőé, az események megmutatójé, a történet elmesélőjé.”*¹⁰ Ebből következően a *Pályamunkások* című 1956-os etűdben Gaál tekintete egyé vált a dolgozó munkás testének szemszögével, *„a konstruktív művészet a kollektív civilizáció és a civilizációba ágyazott kollektív kulturális élet, a munka és öröm hirdetője.”*¹¹ „Mozgás- és észlelésfilozófiai” szempontból a film szubjektív-szerzői tekintetének gépies látásmódja a kamera objektív mechanizmusával képes rákapcsolódni a munkástömegek automata életvitelű mozgásrendszerére.¹²

Gaál technicitást és hagyományos munkavégzést egyé olvasztó konstruktivista mozgókép-programjában a rendező személyes szemszöge a szisztematikus önműködésbe léptetett képstruktúra által azonosul témá-

---

lanban a látást a tapintásához hasonlítja, azt írja, hogy *„amiként összetartozás van a tapogatás, a kezem mozgása és a megérintett felület között, ugyanígy a tekintet is magába olvasztja a látható dolgokat és közben idomul is hozzájuk.”* (Gyenge Zsolt 2012. *Kép, mozgókép, megértés. A filmelemzés fenomenológiai elmélete*. Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem Kommunikáció Doktori Program.)

⁹ Deleuze, Gilles 2008. *Az idő-kép Film 2*. Palatinus. 193.

¹⁰ Mítry, Jean 1968. *A film esztétikája és pszichológiája*. Budapest Kiadó, Bp., 280.

¹¹ Kállai Ernő 1942. *Cézanne és a XX. sz. konstruktív művészete*. Bp.

¹² Akár az *Oda-vissza* című szociolírában használt dokumentarista stilizáció nyelvezetén keresztül.

jával, és az „automatikus szubjektivitás” (vagyis a filmkamera szerzői dokumentumképe) egyedülálló képszerzőjeként árulkodik „primitív” (összmozis, a *Vonat érkezése* jelenetét is újraidéző) hagyományoszeretéről. Gaál gépies látásmódjával, mint elsőfilmes rendező, még a mozgás hibátlan gépesített életerejének reprezentációjával kívánta meghaladni magát az életet, és itatta át életanyagát egy az emberi szemtől (objektívebb) racionális tisztánlátással bíró progresszív technikai vívmány mágikus erejével, magával a mozgóképpel.

Most próbáljuk megtalálni Gaál konstruktivista etűdfilmje disznarratív szerkezetének „legtisztább” szerkezetmagját, hogy mi „a központi szemszög” perceptuális centruma. A *Pályamunkások* tükörrendszerű képszerzési elvét szerkezetrajzilag leginkább két egyenlő szárú háromszöggel lehetne szemléltetni, amelyek a csúcspontjuknál érintkeznek egymással, ugyanakkor egy függőleges osztóvonal el is választja őket, amely a film aranymetszésébe elhelyezett szünetet jelzi. Ez pontosan modellezi a film plán- és montázsépítkezésének – önkényes – metrikus folyamatdramaturgiáját: először fokozatosan szűkülő távoli képkivágat-variánsokból jutunk a képi észlelés végpontjáig (háromkockás beállítás), majd a ritmus a krampácsolást felfüggesztő „vonatroham” utáni szünetet és csendet követően tornászódik fel a montázs által ismét, és tágulnak ki a képmezők a film elején megjelenő alsó gépállású, átlós, sín totál záróképéig. A mechanikusan mozgó munkástestek, a csákányütések repetitív refréncvillanásai, a krampácsolók közé betörő vonat vadul zakatoló robaja, valamint Gaál kamerájának ehhez a mechanizált világhoz alkalmazkodó fegyelmezett plán- és montázs-szisztémája összességében létrehoz egy letisztult, ugyanakkor a hétköznapi perceptuális befogadást szétrobbantó, majd fokozatosan belülről kifelé újraépítő észlelési stratégiát.

Az automatikusan, motorikusan működtetett gépies látásmód által megteremtett „kötött kapcsolatrendszerben” testek, tárgyak és gépek egy komplex észlelési tudatban egyesülnek.

Gaál tükörszimmetrikus képi dramaturgiájában a konstruktivizmus egyik általános szerkesztési elve érvényesül. A térbenyomulás következetessége egészen a cselekmény legkisebb vizuális motívumáig és egyben képszűkítési pontjáig van kifuttatva: a vonatfütty miatt megállított csákányütés „aláverés-hangjának” inzertjéig. Ezek után a gépies képszerzés a „gömbtér közepétől”, csákányukat a kép síkjával átlósan lefelé tartó, egymást keresztező munkáskéz „affekció-képétől” belülről kifelé építkezik, amíg el nem távolodunk a vasúti sín pár rézsútján át a krampácsoló munkások mechanikusan mozgó munkacsoportjától. A teljes, fél, negyed

és elvont formák vizuális összeütköztetéséből épül fel tehát a film „attraktív” látványsorozata. Én a film legfontosabb optikai és auditív egységpárjának a vonat távozása után beállott csendet, majd az ezt megtörő első csákányütés képhangzását tenném meg, hiszen a film az abszolút csend pillanatnyi auditív részéig van „kifeszítve.” Eddig a pillanatig épül le, majd innentől épül újra a film tartalmi és időbeli percepciója.

A rendező rövidfilmjét a tisztán auditív víziót vizuálisan realizáló látványsorozatként definiálta: hogyan lehet a láthatatlan ritmust képi attrakcióvá fejleszteni. A munkavégzés jutalmát jelentő nyugalmas csend „homogén síkját” a film legfontosabb „ideológia-képe,” az izmos munkáskéz lesújtó „csákánycsapása” hasítja szét és indít el egy újabb szekvenciális motorikus képmozdulat-sort. Véleményem szerint a csend két munkafolyamat közötti lélegzetvételyi ideje jelenti a filmtest tükörszimmetrikus „montázstagozatainak” legfelsőbb láthatatlan érintkezési pontját, hiszen ebben a ritmikus formai úton szervezett képrendszerben, minden kép mikro- és makrokozmosz velejárójával hat és visszahat a másik „ellenképére”.

Gaál filmjében a magyar film történetében először jön létre egy bonyolult módon mégis nyilvánvaló egyértelműséggel egymásra halmozott perceptuális mozgás-képtár, ahol a szerző „érzelmi intelligenciájának” affektív – saját-teszt – tekintete azonosul a géptest racionális-mechanikus látási aktusával. Vagyis az érzelemtől hajtott „ember-szem” tapasztalati tekintete olvad össze a nem-emberi „géptest-szem” „racionális egójával”.

A *Pályamunkások*ba „beépített” szubjektivizált, mégis konkrét, testi anyagságából kibontott konceptuális metaforatartalom (archetipikus, természetközeli életritmus összetalálkozása egy új világot képviselő gépies életlendülettel) miatt azt mondhatjuk, hogy ennek a filmnek a csákányütése jelentette az első „domináns” hangját a hatvanas években megszülető magyar újhullámnak.

BAJCZÁRNÉ GYENES ERZSÉBET

Irina Moszkvába készül... de most sem utazik sehova

Medvegyev: *Fodrásznő* című darabjáról¹

Akit megérintett Csehov, az már sosem szabadul tőle. Egy huszonéve látott legendás *Három nővér*-előadás a Katonában, talán az okozhatta a fertőzést. Volt benne egy – számomra biztosan – színháztörténeti pillanat, amikor a teljes Prozorov család és lebzselő vendégeik némán kiváráják, amíg egy felhúzott bűgőcsiga végigjárja monoton táncát. Gyermeki naiv örömeiket annyira szomorú látni, annyira tökéletesen leplezi le ez a jelenet a kergetett álmok lehetetlenségét, hogy nem is kell szavakat keresni hozzá.

Na, valami ilyesmit jelent az a jellegzetes kelet-európai groteszk-abszurd vonal, ami valószínűleg Gogol „köpönyegéből bújtt elő” – legalábbis Dosztojevszkij szerint. Aztán egy évszázaddal később a cseh-lengyel dráma és film Hraballal, Mrožekkel, Menzellel megfűszerezte egy kicsit, hogy aztán a mi Örkényünk is hozzáadja a maga savát-borsát.

Irina és nővérei négy felvonáson keresztül Moszkvába készülnek, de nem utaznak el... Valaki egyszer frappánsan így zanzásította Csehov valóban nem cselekménydús darabját.

A kortárs orosz szerző, Medvegyev címszereplője szintén Irina, és ő is Moszkvába készül, de most sem utazik sehova. A *Fodrásznő* ugyanis tökéletesen illeszkedik ebbe a kelet-európai trendbe, ami lehet, hogy máshol a világon nem is trend(i), de mi itt a régió közepén nagyon szeretjük – és nagyon is értjük – ezt a jellegzetes, sírva vigadós nyomorúságot, amit elénk tár. A majd egy évtizedes magyarországi színpadi jelenlét nem kop-tatta el; a díjak, hazai és nemzetközi fesztiválsikerek után Salgótarjánban is lelkesen üdvözölte a közönség a Rizsakov rendezte tragikomédiát. Több mint száz előadás után is annyira friss, energikus, igazi „szívenütős” produkciót láthattunk, olyat, amire titkon mindenki vágyik. Lehet rajta nagyokat nevetni, de közben kaparja a torkunkat a sírás.

Ebben a mikrovilágban mindenki balek. Irináért ácsingóznak a férfiak a fodrászatban: van köztük kislíú, családós ötvenes, Viktor pedig az anyjával él, aki azt mondja a nőről, hogy „olyan, amilyen, de má’ legalább

¹ A Nemzeti Színház előadása a salgótarjáni Zenthe Ferenc Színházban, 2018. május 9-én, Viktor Rizsakov rendezésében.

van”. Ezek a groteszk figurák mindent megtesznek azért, hogy a lánynak megadják a hétköznapi boldogságát: virág, szavalat, diszkó. A háttér borító újságpapírfalon pedig meglevenedik a szénnel rajzolt szoci idill: repülőgép száll a lakótelep felett; az emeletes házak mellett játszótér, kiscsalád sétál kutyával és lufit tartó gyerekekkel. Mert ezekről itt csak álmodni lehet. Ugyanerre a falra vetítődik ki a „kedvenc” Grace Jones – nagy valószínűséggel csak az ő nevét ismeri a lány –, s amíg szól a *Liber-tango* édes-keserű melódiája, a Viktor által szerzett Grundig televízióknak köszönhetően láthatjuk a filmekben csókolózó párokat. (Igazi posztmodern bravúr az a montázs, amit a rendező a szereplők mögé varázsol!) A vetített boldogság-illúzió előtt pedig a valóság: a férfiak egymással versengve próbálják megszerezni, birtokolni a nőt.

Irina pedig a „*Hát mit csináljak én ITT?*” torokszorító valóságából a feleséggyilkos, börtönben ülő Zsenykával akar Moszkvába menekülni, mert van ott annak „valami barátja, Ranat, aki egy nagyfőnök és azt ígérte, segít.” Hát ennyi. Ennyi is elég a teljes reménytelenséggel szemben. Ebbe kapaszkodva számolja vissza a napokat Irocska a Zsenykával való találkozásig. Ezért bírja ki a tűzoltó Viktor unalmas udvarlását, az állandó meséit a tűzesetekről, a diszkót – egy olyan emberrel, aki nem tud táncolni és azt javasolja, inkább nézzék a többieket. Ráadásul váratlanul megérkezik Kolja, az első férj is, a magát konceptuális művésznek beállító undorító, agresszív alak. Irina mindent kibír, mert Jevgenyij nemsokára kiszabadul... És boldogan vár, mert az élethazugságok – Ibsen óta tudjuk – boldoggá tesznek. De ha azt leleplezi valaki, belepusztulunk. Ebben a darabban szó szerint. A néző szorongva szembesül a vágyott férfi valós szándékaival és nézi végig Irina haldoklását. A brutalitást még inkább felerősíti, hogy az eseményeket egy tárgyilagos nyelvezetű jegyzőkönyvből olvassák fel a színészek. Majd a dráma abszurd megoldása, hogy a tűzoltó Viktor megmenti a félholt Irinát, hogy aztán sült krumplit vihessen neki a kórházba. Kolja pedig a „*Millió rózsaszál*”-t éneкли, mert ő az „aktuális művész.” Thriller után bohózat.

És fordítva. Ebben a darabban hihetetlen tempóban következnek a stílusváltások. Viktor kétszer egymás után képes röhejesen szánalmasan elmondani a lánynak szóló versét, hogy aztán váratlanul harmadszor halálosan komolyan, valóságos érzelmeket szólaltasson meg ugyanazzal a szöveggel. A félbevágott dinnye mintha a születendő gyermek lenne néhány pillanatig, majd jóízűen falatoznak belőle a férfiak.

Eleve a színpadi kellékek kiemelten fontosak ebben az előadásban. Székek, sisakok, kötények, szemüvegek. Képesek azonnal konkrét karaktert

formálni a színészből: leendő anyóst, kolléganőt, kuncaftot. Ráadásul ezek az eszközök többfunkciósak: a létrától a tűzoltófecskendőig. Az előbbi képes asztal és börtönrács is lenni, az utóbbi pedig hinta az álmodozó Irinának. Az asztalt takaró lepel pedig teljes természetességgel lesz egyik pillanatról a másikra a pólyás kis Jevgenyij a nő karjában. Túpontos tervezés – és mégis abszolút spontánnak tetszik. Heuréka - élmények a nézőnek. Köszönet értük!

Igazi profi munka a Rizsakov által megvalósított látvány, a térkihasználástól kezdve a folyamatosan alakuló háttér falon át a megkoreografált mozdulatokig. A négy színész – Szűcs Nelli, Trill Zsolt, Tóth László, Kristán Attila – elképesztő akrobatamutatványokra is képes, az egész előadás ritmusa lehengető. Ez a dramaturgiát is dicséri, Kozma András egyetlen felvonásba sűrítette a többretegű darabot. A férfiak több szerepet is játszanak, s közben egymásra és a közönségre is reflektálnak, tökéletesen működik a spontán interakció.

Az Irinát játszó Szűcs Nellivel pedig megszületik a színen az *abszurd áldozat* fogalma. Ugyanis induljunk ki abból, hogy Örkény Tót Lajos tűzoltóparancsnoka abszurd hős, amiért értelmetlenül öli meg az őrnagyot. Akkor Medvegyev darabjában az elejétől fogva kihasznált nő (onnantól, hogy a férfiak végignézik, amíg ő görnyedve felmossa az egész színpadot), aki képes a végén még mindig hinni az őt korábban kalapáccsal fejbe verő és felgyújtó Zsenyának, az a nő értelmetlenül vált áldozattá, mert nem tanult belőle.

Tehát abszurd áldozat. Mert az életénél is fontosabb az élethazugsága: hogy egyszer boldog lehet vele, Jevgenyijjel, a gyereke apjával. Vagy: hogy egyszer boldog lehet. Valahol, valakivel. És akkor addig lehet visszaszámolni. Grace Jones meg csak hadd énekeljen. Mert úgy könnyebb kibírni.

ORAVECZ PÉTER

Libertango

Ha bármi lehetséges,
a tett bizonytalan.
Halni, és halni hagyni –
legújabb jelszavam.

Nincs több szabály, se börtön,
csak törvények tere.
Magamra zárt magányban
tűnődöm elfele.

Most vagyok, aki lettem:
árvácska kisgyerek.
De ütközéseimben
még rám ismerhetek.

Varrótű

fegyelemmé
dermedt izzás
hajlíthatatlan
erővonal

sebet ejt hogy
összekössön
meglazult
keresztteket

réseken át
oda-vissza
nyomában
búvópatak

medre
az egység
színe
fonákja

BOZÓ GYULA

Mi lett volna, ha...?

Tisztelgés a 80 éve született Ravasz István emléke előtt

*...ha Ravasz István a budapesti
Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar-országi szakos
hallgatója nem hal meg 18 éves korában, ha túléli a borzalmakat?*

Ezt kérdezik mindazok, akik ismerték Ravasz Istvánt, akik ma hallgatják és olvassák költeményeit. Ezt kérdezte Salgótarján alpolgármestere is egyik emlékező és méltató beszédében. Joggal mondhatják, mondják is, főleg történészek: teljesen értelmetlen a kérdésnek még a felvetése is. Én pedig állítom, hogy nem, mert lehet értelme a „mi lett volna”-nak, ha akarjuk, hogy értelme legyen. Ravasz István esetében mindenképpen, aki mindössze 18 évet élt, és 18 éves koráig hozta létre figyelemreméltó alkotásait. Tőlem – mint Ravasz István egyetemista- és kollégistatársától elfogadható kell, hogy legyen a folytatás felvázolása, mert saját sorsom alakulásán keresztül mutatom be Ravasz István képzeletbeli, de a valóságban gyökerező életének feltételezett alakulását, az 1956. december 8-át követő időszakot. Tudom – átéltem –, miként követték egymást az események a budapesti bölcsészkaron, ahol tanultunk és a Ménesi úti Eötvös József Kollégiumban, ahol laktunk.

Még otthon...

*...Ravasz István is a felkelés leverését követően.
Még bénult az ország, nincs tanítás az egyetemen.*

Szülőfalumban éltem 1956 novemberében és decemberében, olvasással, rádióhallgatással és némi fizikai munkával töltve ki az időt. És persze bizonytalanságban a jövőt illetően. A Kossuth rádió mondta be az egyik esti hírösszefoglalójában, miszerint a Ménesi úti kollégiumában a hatóságok razziát tartottak, fegyverek után kutattak. A hír megdöbbsentett, egyben felrázott kényszerű tétlenségemből. Társaim jutottak azonnal eszembe, akik a diákotthonban maradtak azt követően, hogy én október 31-én

eljöttem. Ők maradtak fegyveres nemzetőrként. Éreztem, cselekednem kell. De mit tegyek, és hogyan? Végül döntöttem: a levélírás most a legalkalmassabb az információszerzésre, hiszen a posta már működik, a vonatok járnak. De kinek írjak, ki az, aki ott tartózkodik, ép és egészséges? Abban biztos lehettem, hogy a kínai diákok nem mehettek haza. Mint később megtudtam, a kínai diákok a kollégium pincéjébe húzódtak és nagyon sírtak, s szomorú kínai dalokat énekelgettek. Először Sin Van-singre gondoltam, szobatársamra, aki épp október 23-a előtt fejezte be Petőfi Sándor *Az apostol* c. művének kínai nyelvre törtéző átültetését. Aztán mégis Csen Csi-liu mellett döntöttem, mert megítélésem szerint legmegnyugtatóbban ő sajtótította el közülnök a magyar nyelvet. Elment a levél a Ménesi útra, megjött a válasz, szinte postafordultával. Csen Csi-liu (később a Kínai Népköztársaság rendkívüli és meghatalmazott nagykövete Budapesten) pontosan beszámolt az egyetemen és a kollégiumban kialakult helyzetről, találó képet festve diáktársaimról rövid, szinte hibátlan magyarsággal írt válaszlevelében: többen már újra a kollégiumban vannak, bár a tanítás még nem kezdődött meg. Feljöttek vidékről, felvették az ösztöndíjat (némelyikük többször is), sokan kizárólag ezért jöttek.

Utazásom Budapestre

*1957 januárjára annyira
konszolidálódott a helyzet, hogy a vonaton
vállalni lehetett az utazást. Lehetőség a visszatérésre.*

Január közepe táján szántam el magam a „nagy utazásra”, egy hétfő hajnali vonattal hagytam el Salgótarját. Két géppisztolyos pufajkással kerültem egy kupéba, az egyiket jól ismertem, ő is ismert engem, szülőfalumban lakott. Feltűnően barátságosak voltak hozzám, még reggeli pálinkaivásra is meginvitáltak indulás előtt a váróban, amit nem fogadtam el. Ezt egykedvűen tudomásul vették.

A Keleti pályaudvar csarnokából kilépve magam előtt láttam a szétlőtt környéket. A 67-es villamoson utazva a Rákóczi út két oldala csupa rom volt, a Divatcsarnok szinte eltűnt a föld színéről. Az Astoriánál a 49-esre szállva a Múzeum körúton a Bródy Sándor utcát és a múzeumkert kerítését láttam, amely mellett feldöntött villamos égett október 23-án este. A tömegre emlékeztem, amely a Magyar Rádió épülete felé hullámozott a szinte nappali fényességben. Szokásommal ellentétben most nem szálltam le a Bertalan utcánál, a Móricz Zsigmond körtérig mentem.

Újra a kollégiumban

*Ez volt az újrakezdés pillanata,
az újbóli beilleszkedés időszaka a már
megszokott, mégis új közösségbe. Találkozás a
társakkal, barátokkal. Tapasztaltam a jó hangulatot,
éreztem a pillanat örömet. Mégis különös találkozás volt.*

Benépesült a Ménesi úti kollégium, ismét egymásra talált a sok régi diák. Mindegyikük tele élménnyel – tragikus történetekkel többnyire –, amelyek mind-mind fontosak és érdekesek. Egészségesek valamennyien, néhány kivételtől eltekintve. Papp Árpád, latin-magyar szakos szobatárs még húzza a lábát sebesülése nyomán. Bal lábába került egy golyó még október utolsó napjaiban, folyt a vére, a jogi karon látta el egy vöröskeresztes.

Es visszatértek a nógrádiak is, a negyedéves Gerelyes Endre, a disszidálási szándékát feladni látszó Kojnok Nándor. A pásztói Pádár András kivételt képezett, mert ő otthon maradt, megnősült, s munkába állt Salgótarján egyik nagyüzemében.

S nem voltak a visszatérők között azok sem, akik már korábban úgy döntöttek, hogy máshol keresik boldogulásuk lehetőségeit, akik külföldre távoztak. Később csatlakozott a kollégiumi kollektívához az elsőéves Nagy István – a kiváló költő, Nagy László öccse – és barátja, Arnóth Károly, mivel október 25-én a Parlament előtti lövöldözés során mindketten megsebesültek, és még mindig lábadoztak.

Akik a november 4-ei szovjet támadást a kollégiumban élték át, elmondták, hogy zengett az ég, rengett a föld ezen a vasárnap délelőttön. A hajnali égboltot vagy a kilövések torkolattüze, vagy a becsapódó lövedékek robbanásainak tüze világította meg.

Ravasz István tragikus halálának történetét természetesen ismertettem, amely azonban megdöbbenésemre különösebb érdeklődést nem váltott ki. Mondhatni közömbösen fogadták, oda sem figyeltek igazán rá. Pedig valamennyien ismerhették Ravasz Istvánt, a mellettünk lévő szobában lakott tavalý szeptemberben és októberben. Talán azért, mert mindegyiküknek megvolt a „saját” otthoni története, amely leginkább foglalkoztat: Győr megyei barátomat az ottani ellenkormány, majd utána Szigethy Attila és Földes Gábor színész tragédiája.

Rajtunk a hatalom szeme

*Az 56-os események sok olyan
élményt hordoznak, amelyeket egy életen át visz
magával az ember. A kollégiumi razzia is ilyen, melyet
átéltünk és átélte volna Ravasz István is. A harmadikat, az
első kettőt nem, mert akkor még ő is otthon tartózkodott volna.*

Három házkutatásnak nevezhető akció zajlott le a Ménesi úti diákotthonban 1956 legvégén és 1957 elején. Az első kettőnek a fegyverek begyűjtése volt a célja, a harmadiknak a figyelmeztetés, a megfélemlítés. Az első kettő lezajlásának menetéről társaimtól szereztem tudomást. Először gyanús fények villantak fel a kert fái között, amelyekből sejteni lehetett, mi következik. Majd sötét alakokat lehetett látni a fényekben. Az épületet teljesen körülvették. A helyzet azonnali cselekvésre készítette őket, a fegyvereket kellett villámgyorsan elrejtetni, hiszen a géppisztolyok, karabélyok, lőszeresek ott voltak a szobákban, a szekrényekben, a társalgó közelében lévő ételliftben. Megtalálásuk komoly következményekkel járt volna. Az elrejtési akció sikerrel járt. A fegyvereket a pincében tornyosuló szénhegyekbe dugták, mondhatni az utolsó pillanatban. A harmadik rajtaütésnek szenvedő alanya voltam. A szobánk ajtaja kivágódott, azon két egyenruhás lépett be előreszegezett géppisztollyal. Megálltak az ajtó két oldalán. Ezután a nyitva hagyott ajtón egy alacsony termetű civil ruhás személy érkezett, barna színű bőrkabát feszült rajta. Köszönt, majd a személyazonossági igazolványainkat kérte. Valamennyien ágyban voltunk már, este fél tíz körül járt az idő. Igazolványunk a sarokban álló fogason lógó kabátunk belső zsebében volt, onnan kellett előhalásznunk. Amikor az ágyból kilépve a fogas felé tartottam, éreztem, és oldalra pillantva láttam, a fegyverek csövei követik mozdulataimat. Fegyvereket ezúttal nem kerestek, azokkal kapcsolatos kérdéseket nem tettek fel. Nem találtak kompromittáló dolgot az akció során. A civil ruhás azonban nem állta meg gúnyos megjegyzés nélkül. Az ajtóból visszafordulva ezt mondta: – Úgy látom, korán fekszenek az egyetemista urak, gyűjtik az erőt az újabb bajkeveréshez. Majd keményen hozzátette: – Márpedig MUK¹ nem lesz, ezt vegyék tudomásul!

---

¹ Márciusban Újra Kezdjük! – szlogen 1957 elején.

Vizsgálódások, büntetések

Az egyetlen folytattak vizsgálódásokat. Némi csodálkozásunkra a kollégiumban nem, amit Tóth Gábor igazgató úr magatartásának és hozzáállásának tulajdonítottunk elsősorban, aki a hírek szerint garanciát vállalt a kollégiumi „rendért”. Ravasz István is átélte volna ezt az időszakot. Ismerve habitusát az egyetemisták döntő többségéhez hasonlóan őt sem érte volna retorzió.

A kihallgatásokról, a tárgyalások folyamatairól viszonylag kevés a megbízható információ, annak ellenére, hogy az egész kérdéskörrel előadások sokasága hangzott már el, tanulmányok születtek, sőt könyv is megjelent.²

A fegyelmi bizottság 1957 elején alakult meg, elnöke Kardos Tibor tanszékvezető egyetemi tanár lett. Tagjai: Kardos László tanszékvezető egyetemi tanár és Szamuely Tibor docens (a 19-es Szamuely Tibor unokaöccse), akit rektorhelyettségé ekkor neveztek ki. Őt tartották a megtorlás kulcsfigurájának. A fegyelmi bizottság munkájában részt vett még Sinkovics István, Székely György, Kniezsa István oktatók, továbbá Kékes Andor tanulmányi osztályvezető. Az eljárások júniusban kezdődtek. Ezt az oktatók közül többen kifogásolták: miért éppen a vizsgaidőszakban?

Tanúként hallgatták meg többek között Tóth Ede oktatót, Barek István kari párttitkárt, valamint több hallgatót és a karon dolgozók közül néhány személyt, például évfolyam- és kollégistatársamat, Román Károlyt is.

Egy forrás szerint 47 személy ellen folyt eljárás, melynek egy része az egyetemről történő kizárással végződött. A „vádak” között a szocialista társadalom elleni izgatás, részvétel az 1956-os őszi eseményekben, továbbá a vallásosság, a nacionalizmus és az antiszemitizmus szerepelt. Tudomásom szerint négy hallgatót azért zártak ki, mert 1957. október 23-án, az évfordulón nem jelentek meg a foglalkozásokon, hanem helyette 1956 jelentős helyeit keresték fel. Kozári Miklós évfolyamtársamat KISZ-plakátok letépéséért távolították el, Asbóth Erzsébetet röpcédula osztogatásáért, Nagy Károlyt a szocializmus szükségtelenségének hangoztatásáért.

Az oktatók közül eltávolították Borzsák Istvánt és Szabó Árpádot, az ókor kiváló ismerőit, valamint Molnár Józsefet, a Középkori Magyar Történeti Tanszék tanársegédjét. Bizonyára felelősségre vonják I. Tóth Zoltánt, a kar dékánját is, ő azonban október 25-én életét veszttette. Miniket Borzsák István és Molnár József menesztése érintett mélyebben, hi-

² *Jussumk – 1956.* Tarsoly Kiadó, Bp., 2004.

szen mindkettőjüket jól ismertük, szerettük és tiszteltük. Szabó Árpád és Molnár József valóban aktív szerepet játszott a forradalmi események során, Borzsák István azonban a politikától távol álló tudós alkat volt, de beválasztották az egyetemi (bölcsezszeri) forradalmi bizottságba, amely elégnék bizonyult az elmarasztaló döntés meghozatalához.

Folytatódó gyanakvás

*Gyanakvás légköre vesz
körbe bennünket. Megnyilvánul
mindennapjainkban. Nyilvánvalóan ott lett
volna Ravasz István mindennapjaiban is.*

Gyanakvás mindenkiel szemben, aki nem tartozott bizonyos szűkebb körökhöz, vagy nem volt elég hangos egyetértő nézetei hangoztatása során. Még az a képtelen vád is megfogalmazódott, hogy az egyetemisták már a felvonulás alkalmával leszámolásra készültek, ezért a kabátjuk alatt vitték a fegyvereket. Különösen a munkás és paraszt származású egyetemisták megbüntetését követelték egyesek, mivel nekik adta a legtöbbet a társadalom, megadta a tanulás lehetőségét.

A gyanakvás konkrét megnyilvánulását tapasztalhattam, amikor a Zala megyei szobatársamat a XI. kerületi rendőr-főkapitányságra, a Zsombolya utcába hívták, másokat pedig a Fő utcába. Egy harmadik szobatársam a Tolna megyei szőlőkben volt kénytelen rejtőzködni egy ideig.

Az ellenem való gyanakvás megnyilvánulását szülőfalumban tapasztalhattam. 1957 nyár derekán otthonomban meglátogatót egy helyi főpufajkás, aki egyébként szellemes fiú volt, megfelelő irodalmi és nyelvi műveltséggel rendelkezett. Az egyik vasárnapnak délutánján érkezett motorbiciklivel, amelyet hosszan túráztatott ablakunk alatt, s csak utána mutatott magát. Vontatott beszélgetés alakult ki közöttünk, ő kissé farizeus módon tanulmányaim állása után érdeklődött. Utána egyetemi jegyzeteimet kezdte nézegetni. Majd elment. Mindössze fél órát töltött nálunk, épp annyit, hogy meggyőződhessen, semmiféle veszélyt nem jelentek a fennálló rendszerre. Pufajkásokkal tele szülőfalumban, ahol éltem, anyám tekintélye és bizonyos rokoni, jószomszédi és baráti kapcsolatok óvtak a továbbiakban is.

Az újjászervezett Eötvös kollégium

... melynek sikeres és elismert tagja lett volna Ravasz István, ahol tekintélyes, elismert költő, műfordító vagy tudós válhatott volna belőle. Ismerve őt a költészet mellett döntött volna.

Két esztendő elteltével nagy változások mentek végbe a kollégium életében. A konszolidálódó viszonyok közepette sor kerülhetett az Eötvös kollégium újjászervezésére, hogy újra a humántudós-képzés fellegvára, a tehetségek felkutatója és felmutatója legyen. A cél és a megvalósítási szándék kedvező fogadtatásban részesült, így megkezdődhetett a szervezőmunka a diákság körében. Az épület társalgójában megtartott összejöveteleken Tóth Gábor igazgató és Gordos István nevelőtanár ismertette, mi a lényeg, hogy „mi is a kollégium”.

A felvilágosító és a szervezőmunka eredményeképpen többen jelentkeztek vállalva a várható többletterheléseket, remélve a nagyobb lehetőségeket. Jelentkezéseket elsősorban az első és a második évfolyamról fogadtak, alig titkolt politikai megfontolásból. Megerősítették a kollégium nevelőtestületét, emelték a létszámot. Tóth Gábor igazgató és Gordos István nevelőtanár mellé helyezték a francia szakos Süpek Ottót és a filozófus Pais Istvánt, aki csak néhány évvel volt idősebb a negyedéves hallgatóknál. Gordos Istvánhoz hasonlóan mindketten külön szobát kaptak az I. emeleten a diákokkal való kapcsolat erősítése és a nevelőmunka hatékonyságának növelése érdekében.

A költészet előterében

Ravasz István ott lett volna, és verseivel szerepelt volna ezen a költői-írói megmérettetésen. Elsőnek itt és ekkor, s nem évtizedekkel később foglalta volna el helyét.

A régi-új kollégiumi élet jelentős eseménye 1959 tavaszán a kollégiumi diákság költői-írói bemutatkozása volt a földszinti társalgóban. Merthogy a költő- és írójelöltek ott éltek közöttünk nyilvánosságot várva és igényelve. Az első bemutatkozás lehetősége volt ez számukra. Baranyi Ferencnek, Nagy Istvánnak, aki ezen a rendezvényen közölte a nyilvánossággal,

hogy a Nagy vezetéknevet meghagyja bátyjának, Nagy Lászlónak, ő pedig Ágh néven fog publikálni. A költőjelöltek közé számított már az elsőéves Bella István is, aki azonban ezúttal nem szerepelt az ankéton. Ma mindhárman – Ágh István, Baranyi Ferenc, Bella István – Kossuth-díjjal kitüntetett költők. A prózát az újságíró szakos Gombkötő Gábor képviselte. A műveket, a jó kapcsolatoknak köszönhetően, a Színművészeti Főiskola hallgatói mutatták be, név szerint Pécsi Ildikó és Madaras József a verseket, a prózát pedig Fonyó József. Jelen voltam egyrészt őszinte érdeklődéstől vezérelve, másrészt pedig azért is, mert Bóka László professzor úr felhívta rá a figyelmet. Délelőtti előadásán mondta, hogy ma lerövidíti mondanivalóját, siet a Ménesi úti kollégiumba. Nem szeretné elmulasztani egyetlen jövőbeni költő indulásának pillanatát sem.

Így volt...

*...a budapesti Eötvös Loránd
Tudományegyetemen és annak Ménesi úti kollégiumában.*

Ismerve a körülményeket, az egyetemen és a kollégiumban kialakult helyzetet és ismerve Ravasz István elsőéves magyar-orosz szakos hallgató jellemét, mentalitását, bizonyosan állítható, hogy ő is túljutott volna a nehézségeken és élve a lehetőséggel a nyilvánosságra lépett volna 1959 tavaszán a Ménesi úti kollégiumban. És ismerve alkotásai színvonalát első sikerét könyvelhette volna el, ami olyan rajtkövet jelenthetett volna számára, amelyről elindulhatott volna egy igen messzire vezető úton.

Mint tudjuk, Ravasz István nem lehetett jelen az Eötvös kollégium diákjainak költői-írói bemutatkozásán, mert ő olyan helyre távozott 1956. december 8-án, ahonnan nincs visszatérés. Költői pályája véget ért, mielőtt igazából elkezdődött volna. Én pedig azzal zárom, hogy papírra vetett soraim nem voltak cél nélküliek, s remélem, haszontalanok sem. Mert a „mi lett volna, ha...” megírásával, remélem, segítettem megérteni a Ravasz Istvánnal kapcsolatos ismereteket, mélyíteni a tragédia fájdalmanak érzését, az akkori események megértését.

BÓDI TÓTH ELEMÉR

Kedveseink elmennek

Kedveseink elmennek, nyomukban
kivirágzik

    a csönd óriási bokra,
a búcsúzások fehérén villannak,
mint amikor hó hull a vén padokra.

Simogatnak még, a szemünkbe néznek,
fát dobnak a tűzre, a láng ehesse,
akkor

    megszorítják majd a kezünket,
vagy még azt se.

Van, aki búcsú nélkül megy el.
Egyszer mindenki érzi azt a kint,
aki él,

    amikor a nagy távol int
és a kedveseink elmennek.

Kémények

Hej, kémények, költők, merengők,
lobognak rajtunk égi kendők,
földi füstökben elveszendők,
szemünkbe nap sütöget.

Bámulunk nappal és csak éjjel
merengünk minden semmiségen,
lepi a korom csontjainkat,
szemünkbe hold sütöget.

Hej, kémények, költők és mások,
nem lehetünk sohase mások,
vagyunk, míg le nem bontanak, ránk
nap, hold, égbolt sütöget.

BÓDI TÓTH ELEMÉR

Kinek célja?

Mi a legenda? A
történelem
tények nélkül, mert a
nemzetek is
a mesékkel
kezdik. Kinek célja, hogy azzal is
folytassák, s ki ellen?

Öröklét

Az élet olyan,
mint a játék,
az ember
ráfizethet.

Az ember olyan,
mint az erdő,
átfújja
az öröklét.

Egyetlen tábla hatása

A harkály kirakta a táblát: Tatarozás miatt zárva.
Azonnal tudtam, hogy itt egy erdő terül el.
Amíg szabadon ki-be jártam benne, nem is vettem észre.

Embermese

És egyszer eljött,
a víz megcsobbant,
fröccsent a fény is ágtól
áigig s köré folyt,
az ég volt a rojt
a fákon.

És egyszer elment,
a szél rohagált
az út hosszában végig,
por, hó befújták,
álmát a vadfák sem őrzik.

SULYOK LÁSZLÓ

Az egyetemista nemzetőr

1. rész

A szomszédos Borsod–Abaúj–Zemplén megyéből került fiatal szakemberként Nógrád megye székhelyére, Salgótarjánba, 1963-ban. A Salgótarjáni Acélárugyárban kapott végzettségének megfelelő munkát. Kohómérnök, kohóipari gazdasági mérnök. Az 1956-os forradalom és szabadságharc Észak-Magyarország ipari fellegvárában, Miskolcon érte: a Rákosi Mátyásról elnevezett Nehézipari Műszaki Egyetemen tanult. Nemzetőr-szolgálatot teljesített a „dicsőséges, szép napok”-ban. Az átélt élmények olyan mély nyomokat hagytak benne, hogy később, már érett fejjel és kellő rálátással, versekben is megemlékezett 1956-ról, s olykor előadásokat is tartott róla, például a Salgótarjáni Erdély-Körben. Az eltelt évtizedek ízig-vérig salgótarjánivá formálták dr. Kúti Istvánt, aki sokoldalú érdeklődését, erős kíváncsiságát, szókimondó, kritikus, egyben segítő attitűdjét a mai napig megőrizte.

A borsodi nehézipar központjából származott el; született miskolci?

Nem. A tokaj-hegyljai borvidéken születtem, Legyesbényén, 1932. február 7-én. Én voltam a család első gyermeke. Engem anyai nagyanyám nevelt. Apám gyakran elment anyámmal aratásra meg egyéb munkákra, pénzt keresni, engem meg mindig ott hagytak nála. Anyám hadiárva volt, egyedüli gyermek. Császár nagyapám eltűnt az első világháborúban. Nem maradt még fénykép sem róla. Csak azután került elő egy, véletlenül, amikor a nagyanyám meghalt. Anyám nem is ismerte az édesapját. Nagyon hasonlított rá.

Apai családjáról mit érdemes tudnunk?

Kuzmicskó nagyapám amerikai magyar volt, és amikor hazajött, a keresményét hadikötvénybe fektette és elbukta. Amíg nagyapám Amerikában volt, nagyanyám a három gyerekkel itthon maradt. A nagynéném egy évvel

volt idősebb apámnál, öccsét pedig Istvánnak nevezték, mint engem... És később lett még egy János nevű testvéröccse... Apai nagyszüleim egyébként földműveléssel és állattartással foglalkoztak.

Érdekes név ez a Kuzmicskó.

Igen, az... Én ki is kértem magamnak, hogy én nem vagyok Kuzmicskó Pista, én Császár Pista vagyok. Merthogy Császár volt az anyai nagyapám, és engem Császár nagymama nevelt... A nevem viszont már régtől Kúti. Magyarosított név. De magyarosított, hogy humorosan szóljak, a Kuzmicskó is... A családi legenda úgy szól, hogy volt egy férfi ősom, aki házasságon kívül született, Kozma Józsefnek hívták. Az anyját, vele együtt, elvette egy Kelicskó nevű bácsi. A gyereket úgy nevelte, mint a sajátját, magára íratta. Ebből született a Kozma-Kelicskó József név. A viselője talán a katonaságnál kezdett el azon gondolkodni, hogy miért van neki ilyen hosszú, összetett neve: nem vagyok én nemes, morgott magában, és névmagyarosítást kért. A két nevet összevonta, és kérte, hogy nevezzék ezentúl Kozmicskónak. Igen ám, csakhogy amikor az új vezetéknevet bejegyezték, nem fogott jól a toll, és az o betűből u lett. Így lett aztán Kuzmicskó, és ő utána mi is.

Mindamellett ez elég szlávosan hangzik, gondolom, ezért kérték ismételt névmagyarosítást.

Nem igazán... Azért változtattuk meg, mert a nevem kiejtésével gondok adódtak a katonaságnál. Az egyetemről nekünk kötelező volt két nyáron egy-egy hónapra katonai gyakorlatra bevonulni. Az ötvenes években katonai tanszék működött az egyetemeken, a miénken is. Hidegháborús időszak volt. Meg amíg Sztálin élt, fennforgott a harmadik világháború veszélye is. A szombati nap katonai nap volt, elméletet tanultunk. Nyáron jött a gyakorlat. A táborokban minden este létszámmellenőrzést tartottak. Általában csizmában, alsó gatyában meg köpenyben tébláboltunk, vártuk a takarodót. Ilyenkor már esteledett, és a névsorolvasást zseblámpa fényénél tartották. Egy alkalommal olvassa az írnok: Kiricsenkó honvéd? Nem jelentkezik senki. Hol jött hozzánk egy orosz? – nézelődünk furcsálkodva körbe-körbe. Még egyszer kiáltja. Semmi. Anyja neve: Császár Mária – mennydörögte aztán. Jelen – kiáltom erre. Kiskatona, felébredt végre!? – tapad nekem veszettül. – Mit gondol maga, szórakozik; körülzavarom a béketáboron! És jött a szöveg még tovább, a szokásos... No, másik este már jobban figyeltem. Ha Kiricsenkót mondanak, akkor jelentkezem. Hát nem Kiricsenkót mondtak. Azt mondták: Kucsenkó honvéd. Nem jelentkeztem.

Megint jött az anyja neve, majd a letolás... Amikor hazamentem, mondtam apámnak, én a jövő nyáron már nem megyek Kuzmicskó névvel katonának, mert nem fognak engem szekírozni, nem hagyom.

Említette, hogy Legyesbényén született. Érdekes neve van a falujának is.

Valóban. Azt szoktam mondani, azért hívják így, mert gyerekkoromban rengeteg légy volt benne. Ebben a Szerencs melletti kisfaluban éltem öt-éves koromig. Édesapám, aki eredetileg földmunkás, téli időszakban meg cukorgyári idénymunkás volt, akkor szegődött el gyári dolgozónak, és Ózdra költöztünk. A Rimánál már akkor is kellett ajánló. Kulyassa Endre és Tóth Imre mérnökök ajánlották apámat, akiknél előzőleg a falunk vilamosításán dolgozott. Így kerültünk Ózdra az öcsém születése után. Sokáig különböző albérletekben laktunk, mígnem apám szolgálati lakást kapott a Sajónémeti Vízműtelepen. Onnan jártam be iskolába, vonattal Ózdra, mint negyedikes kisdiák.

Hogy ment az iskola?

Ment. A gyár gondoskodott minden feltételről. Ceruzáról, papírról, írkáról. A Rima nagyon ügyelt arra, hol tanul a dolgozójának a gyermeke. Ózdon – és gondolom, máshol is – nem engedte a gyermeket polgárba járni, mert a saját gyári nyolc osztályos iskoláját támogatta. A Rima az országban az elsők között vezette be a nyolc osztályos oktatást, 1928-ban. Nem bízott a véletlenben, a saját képzésű embereire épített. Apám minden tudását a gyári tanfolyamokon szerezte, a gyártól ment nyugdíjba, vilamostáppont-kezelőként. Gyönyörű jegyzeteket készített. Szépen írt és rajzolt. Nagyon szerették a jegyzeteit, az övéről másoltak a többiek. Én négy év elemi elvégzése után, apám akaratának megfelelően kerültem polgári iskolába, Putnokra. Tovább szerettem volna tanulni, még a polgári iskolánál is tovább... Közben folyt a háború. Zavaros, nehéz időszak volt 1944–45, az biztos. '44 szeptemberében még elkezdtük a tanulást, de nemsokára a németek katonai kórháznak rendezték be az iskolánkat, majd pedig a nyomukban járó oroszok vették használatba... Összefoglalóan nevezik az akkori eseményeket felszabadításnak, és nevezik felszabadulásnak is. De évtizedekig csak az előbbi elnevezést volt szabad használni, miközben nagyon sokan dúlásként élték meg a történeteket, és komolyan így is gondolták... Nagyon rossz emlékem az, amikor Putnokról gyalog mentem haza. Mentem a bánrévei országúton, hajtották a marhát, mentek a katonák, és akkor jöttek a bánrévei vasútállomás felől a kéttörzsű vadászgépek. Középen volt a géppuskás. A kukoricaszárat már vág-

ták, kérébe kötötték, összetámasztották. Egy kévére hasaltam rá. De a repülő csak az állomást lőtték, a mozdonyokat. Szerencsénkre... Ugyanígy lőtték szét a hatvani vasútállomást meg a többieket. Az amerikaiak... Amikor aztán befejeztem a negyedik osztályt, akkor már megvolt a jövőre néző elhatározásom: tanító leszek. Az anyagiak azonban közbeszóltak. Inflációs időszak volt. Ózdon akkor indult a kereskedelmi előkészítő tanfolyam a római katolikus egyház szervezésében, s apám kitalálta, hogy menjek oda. Elvitt beiratkozni, és ott érettségiztem.

Az érettségi után merre vezetett az útja?

Édesanyám betegsége miatt továbbtanulásról szó sem lehetett, tehát dolgozni kezdtem. Elhelyezkedtem a Gyöngyös–Egervidéki Borforgalmi Vállalat ózdi pincészeténél. Gépíróőnök... Nem vicc!.. Úgy történt, hogy Knyaskó elvtárs, a pincészet igazgatója gépíróőnt keresett. Knyaskó elvtárs éppen nem volt ott, de azonnal leültettek, és mondták, csináljam meg az elmaradt jelentéseket. Elmondták azt is, hogy Knyaskó elvtárs biztosan örülni fog nekem, mert az előző adminisztrátornőt elzavarta. No, megjött Knyaskó elvtárs, és azonnal levelet kezdett diktálni. Én, ahogy a kereskedelmi levelezésben tanultam, úgy adtam meg a külalakját. Tehát felül, bal oldalon a címzés, alul, jobb oldalon „tisztelettel” és aláírás. Knyaskó elvtárs jól letolt. Ő baloldali ember, nem gondolom, hogy ő a jobb oldalon ír alá, és mi az, hogy „tisztelettel”. Vegyem tudomásul, hogy ő „elvtársi üdvözléssel” írja alá a levelet. Újraírtam, aztán megtanultam azt is, hogy a levél tetejére minden héten új jelszót kell gépelnem. Például: „Rákosi elvtárssal a békéért!”, meg „Előre az öt éves terv sikeréért!”... Hamarosan azonban átmentem az Ózdi Kohászati Üzemekhez. A borforgalmi vállalat ugyanis gyöngyösi központjába akart áthelyezni belső ellenőrnéket. Amikor megkaptam ezt az áthelyezési papírt, megkérdeztem az igazgatót meg a személyzeti vezetőt, hogy ha én nem találok hibát az ellenőrzés során, akkor én rossz ellenőr vagyok. Azt mondták, hogy igen. Hát akkor én nem vállalom ilyen feladatot, mondtam. Mert ahol nincs hiba, ott én nem tudok hibát találni... Kereskedelmis osztálytársaim segítettek, és az ÓKÜ beruházási főosztályára kerültem. Ott dolgoztam már két éve, amikor sorozásra hívtak, és be kellett volna vonulnom katonának. S hogy a katonaságot elkerüljem, jelentkeztem a budapesti villamosmérnöki karra. Amiből végül Miskolc lett. Mert a felvételin át akartak irányítani a Közgazdaságtudományi Egyetemre, csak hogy ott volt egy fiatalember a miskolci egyetemről, aki magával vitte a papírjaimat. Onnan

kaptam az értesítést, hogy felvettek. És akkor el kellett döntenem, mit csinállok: bevonulok, vagy elmegyek a kohómérnöki karra, Miskolcra.

Majd teltek-múltak az egyetemi évek, és elérkezett 1956 októbere. Ekkor már huszonnégy és fél éves fiatalember...

És életemben ekkor jártam először külföldön, mégpedig az egyetem jóvoltából... Ugyanis akkorra már olyan jó kapcsolatunk alakult ki a kassai műszaki főiskolával, hogy – 1956. szeptember 30. és október 14. között – két hétre elmehettünk, tanáraimmal és társaimmal, egy csehszlovákiai tanulmányútra. Épp a Tátrában időztünk, az ottani Praha Hotelban, amikor kedveskedésképpen bekapcsolták nekünk a rádiót. Akkor reggelenként ott még lehetett hallani a Kossuth Rádiót. Halljuk, hogy október 6-án Rajk és társai temetése megtörtént. Mármin az újratemetés. Mikor mi itthonról elindultunk, erről a készülődésről még semmit nem tudtunk, semmit nem hallottunk. Amikor meg hazajöttünk, épp hogy lepakoltunk, már kezdődtek is az események.

A budapesti műszaki egyetem DISZ-bizottságának nagygyűlése október 22-én délután kezdődött, és jócskán belenyúlt az éjszakába, annyi megvitatnivaló volt. E fórumon már jelen voltak a szegedi egyetemisták és főiskolások, a MEFESZ küldöttei is, többek között Kiss Tamás balatonedericsi joghallgató, a független ifjúsági szervezet megalakításának egyik kezdeményezője, aki később Balassagyarmaton telepedett le, s lett az első szabad választás után városi jegyző. A szegedi MEFESZ az ország számos felsőfokú oktatási intézményébe küldött hallgatókat, hogy elképzeléseikről, terveikről tájékoztassák a diákságot. Tudommal megfordultak Miskolcon is...

Meglehet, de én nem találkoztam velük... Azt viszont tudom, hogy október 22-én délután három órától a nagyelőadóban igen fontos gyűlést tartottak a mieink, amelyről nagy tudósítás jelent meg az egyetemi lap, A Mi Egyetemünk két nappal későbbi számában. Emlékezetem szerint én ezen nem voltam jelen, csak az újságból, illetve a diáktársaimtól hallottam róla. Állítólag zsúfolásig megtelt a terem, és ezt el is hiszem. Körülbelül 6–700 egyetemista, oktató és a környékbeli üzemekből érkező meghívott vett részt a gyűlésen, illetve a megyei és városi pártbizottság küldöttei. Ennek az úgynevezett Diákparlamentnek az első dolga az volt, hogy meghatározta a követeléseit. A résztvevők vitája az éjszakába nyúlt. A hallgatók követeléseiket 11 pontban foglalták össze. Ezzel a diákparlamenti gyűléssel gyakorlatilag megtörtént az egyedüli, a kommunista ifjúsági szervezet, a DISZ leváltása. Addig ugyanis az egyetemi hármas veze-

tés úgy nézett ki, hogy volt a szakmai vezetés, a pártvezetés és a Dolgozó Ifjúság Szövetsége. Ettől kezdve más lett a helyzet.

A hosszúra nyúlt vita után virradt fel október 23-a, amely úgy vonult be a magyar történelembe, mint az 1956-os forradalom és szabadságharc kezdete. E nap délutánjára a budapesti műegyetemisták, az előző napi, éjszakába nyúló nagygyűlésük határozata értelmében, szimpátiatüntetést szerveztek a függetlenségéért és szabadságáért küzdő lengyel nép mellett. Ebből a békés felvonulásból nőtt ki pár óra leforgása alatt az a fegyveres népfelkelés, amely hamarosan forradalomná és szabadságharcná nemesedett.

Október 23-án nálunk még nem volt szünet, hisz nem tudhattuk, hogy mi lesz később. Mi tehát bent voltunk az egyetemen, és vártuk a tanítást. Urai Vilmos tanárunk azonban, aki előző este érkezett Miskolcra, érezte a hangulatot, ezért órát már nem tartott, csak beszélgettünk... Egyébként hozzánk a tanáraink egy része Pestről járt. F fiatal egyetem voltunk, és részben Sopronból áttelepített egyetem, úgyhogy a tanároknak is csak egy része telepedett át... Természetesen máshol is folytak beszélgetések, melyek felizzították a hangulatot. S ebben a hangulatban kezdődött meg délután két órakor a Magyar Dolgozók Pártja Egyetemi Pártbizottsága által összehívott összevont oktatói-hallgatói taggyűlés. Ezen, mint párttag, részt vettem. Az előző napi diákszemélyi követeléseket vitattuk meg. Simon Sándor egyetemi párttitkár, az egyetemi pártbizottság délelőtti határozatának megfelelően, próbálta elutasítani a Diákszemélyi Pártbizottság pontjait. A taggyűlés elnökségében ott ült Déri Ernő, aki a városi pártbizottságot képviselte... Emlékezetem szerint ahhoz az előterjesztéshez, hogy a taggyűlés utasítsa el a Diákszemélyi Pártbizottság követeléseit, elsősorban az oktatók szóltak hozzá. Megfontoltan, logikus érveket felsorakoztatva szóltak a pontokhoz. Nekem még ma is emlékezetes a katonai tanszék vezetőjének, Záhonyi Brúnónak a hozzászólása. Nyugodtan, higgadtan érvelt. A hallgatók részéről, úgy emlékszem, kevesen kértek szót, inkább csak évfolyami párttitkárok, és volt köztük vonalas hozzászólás is. Meg némelyik hozzászólásból, és azt hiszem, hogy ez természetes, kicsengett a jövőtől való félelem hangja is... Simon Sándor a pártbizottsági határozatnak megfelelően egy darabig győzködte a taggyűlést, nem sok sikerrel, míg nem Déri Ernő kért szót, és elmondta, hogy a városi pártbizottság tanulmányozta a Diákszemélyi Pártbizottság pontjait, és támogatásra javasolja azt a taggyűlésnek. No, ekkor tört ki a botrány. Simon Sándor magából kikelve kérdezte meg Déri Ernőt, hogy akkor egész délelőtt miért győzködte őt, a pártbizottsági ülésen, a pontok elutasítására, ha most másképpen beszél... Az

elvtársak nyílt színi összecsapása után az összevont egyetemi párttaggyűlés úgy határozott, hogy támogatja a Diákszallókat követeléseit.

E parázs hangulatú párttaggyűlést követte nemsokára, pontban este 8 órakor, Rákosi Máttyás utódjának, a hozzá hasonlóan bűnös és képmutató pártvezérnek, Gerő Ernőnek az úgynevezett rádióüzenete. Hogyan értékelte, illetve értékelték egyetemista társaival a kommunista első titkár beszédét?

A nagyelőadóban és a diákszállókban a hangos híradóból hallgattuk a Gerő-beszédet. Ez váltotta ki bennünk a legnagyobb felháborodást. Sértés-ként éltük meg, és úgy tekintettünk rá, hogy ez olaj a tűzre... az első olaj. Csócseléknek nevezte a tömegeket, és a csócselék művének az ifjúság megmozdulását. Éppen ezért már akkor mi is komolyan mozgolódtunk... No, de valamit még tudni kell ehhez a beszédhez, illetve az egésznek a megértéséhez, az értékeléséhez. Mindenekelőtt azt, hogy Gerő röviddel előtte kormányküldöttség élén Jugoszláviában járt, mert korábban Tito láncos kutya volt, ami akkorra megváltozott, és ki kellett őt engesztelni... Nem tudom, igaz volt-e vagy nem, állítólag Titót szemelték ki Sztálin utódjának a nemzetközi munkásmozgalomban, és amikor Sztálin ezt megtudta, akkor mindent elkövetett, hogy taccsvonalon kívülre tegye a jugoszláv párt- és állami vezetőt. Ezután lett Tito, a dél-szláv kommunista partizánvezér láncos kutya. Elszigetelődése ekkor kezdődött meg. Magyarországon megépült a „déli fal” Jugoszlávia felé, a határon, és ez a határszakasz ugyanúgy el lett aknásítva, mint nyugat felé. Ennek az ellenséges viszonynak a feloldására utaztak Belgrádba a magyar kormány és pártközpont legfőbb vezetői. Ott tartózkodtak napokig. Meglehetősen furcsa, hogy csak október 23-án reggel jöttek haza. És akkor Gerő este odaül a rádió elé, és beszédet mond, de úgy, hogy fogalma sincs arról, hogy addig mi is történt az országban, amíg ők oda voltak... Úgyhogy ez már sok volt nekünk.

Tebát komolyabban kezdtek mozgolódni a miskolci egyetemisták is...

Pontosan: a Gerő-beszéd további lökést adott nekünk. A beszéd után özönlenni kezdett a diákszállókból a hallgatóság az I. sz. előadóba, ahol elkezdődött a diákszalló parlamenti ülés. Az ülésen a felfokozott hangulatban egymást követték a hozzászólások. Simon Sándor egyetemi párttitkár is szót kért. Hosszas beszédében felajánlotta, hogy vállalja és vezeti a tüntetésünket Miskolcra... A gyűlésről készült és megmaradt hangszalagról egyébként hiányzik a hallgatók tiltakozó felzúdulása, az, ami Simon Sándor felszólalása után elemi erővel tört ki... Felrázott, felpaprikázott minket a gyűlés hangulata, majd végül hazamentünk a diákszállóra. Igen ám, csak hogy a

szobai kiértékelés után alig feküdtünk le, jöttek Miskolcra a középiskolás diákok, és a diákszálló ablakai alatt kiabáltak fel hozzánk, hogy: „Szégyelljétek magatokat! Budapesten lövik a diáktársaitokat, ti meg itt alszotok, nem mozdultok.” Magyarán tüntetésre biztatták az egyetemistákat.

Biztos, hogy középiskolás diákok voltak?

Én rájuk emlékszem. Nem úgy általában tüntetőkre, mint ahogy például Ungváry Rudolf az *Utána néma csönd* című könyvében megemlékezik róla... Középiskolások voltak, tizenévesek... Úgyhogy azt feleltük vissza nekik, hogy menjetek haza az anyátok szoknyájához, szopni... Tudniillik minket még az előző este értesítettek a hejőcsabaiak, hogy el ne merjünk indulni Miskolc felé tüntetésre, mert abból baj lesz, az útba eső házak padlására ugyanis géppuskások települtek. Ezt a középiskolások természetesen nem tudták... Nem tettük mi azt közhírré, hogy ilyen információk van... A diákparlamentari ülésen a hallgatók többek között éppen ezért is zúdultak fel Simon Sándor ellen, mondván neki: „Ne vezessen bennünket; menjen haza, családja van; nem vonulunk fel!”

Ahogy tudjuk, a miskolci egyetem diákparlamentje fontos szerepet játszott a helyi események folyamatában, alakulásában. Nagyon sok egyetemista vállalt konkrét feladatot a forradalomban, köztük Ön is. Milyen tevékenységet fejtett ki 1956 október-novemberében?

Mielőtt válaszolnék, először hadd mondjam el, nagyon jó húzás volt a Diákparlamentünk részéről az, hogy felvette a kapcsolatot a gyáriakkal. Így jött létre az október 25-ei nagygyűlés az Egyetemvárosban. Előzménye pedig az volt, hogy a DIMÁVAG – illetve ahogy akkor már hívták: a Diósgyőri Gépgyár – meg a Lenin Kohászati Művek dolgozói tüntetést akartak szervezni Miskolcon, és felvetődött, hogy az Egyetemvárosból van egy utca Miskolc felé, akkor jöjjenek arra, és az egyetemisták csatlakoznak majd hozzájuk, s úgy vonulnak fel közösen, együtt. Hát így is történt. Előtte azonban spontán nagygyűlést tartottak az I-es előadó lapos tetejéről. A szónokok onnan beszéltek, hangosítással... Ma már nem is lehet elképzelni a környezetet. Sima placc volt az épület körül, semmi parkosítás még, és ez a térség tele volt emberekkel: egyetemistákkal, diósgyőri meg miskolci munkásokkal... A gyűlés után elterjedt a hír, hogy a géppuskások már elvonultak a hejőcsabai útról, így tehát szabadon mehetünk befelé Miskolcra, ahogy csak akarunk. De még a nagygyűlésen történt, hogy egy egyetemi hallgató elkezdte szavalni Petőfi Sándor *Nemzeti dalát*, s hogy nem volt elég lelkesítő, vagy belesült, pontosan már nem tu-

dom, de a lényeg az, hogy végül Nagy Attila, a Miskolci Nemzeti Színház színésze szavalta el. Az „esküszünk”-öt már a tömeg vele együtt skandalta. Majd elindultunk. A felvonuló tömeg Miskolcra érkezett. A Petőfi-szobornál Nagy Attila színművész felmászott a talapzatra, és onnan elszavalta ismét a *Nemzeti dal*t. S mivel olyan jól tudta szavalni a Petőfi-verset, ő lett a megyei munkástanács elnökhelyettese, amiért később börtönben is ült... Híres színész lett, már meghalt. Ezen az estén én ott álltam őrséget, a Petőfi-szobornál. Majd szépen hazamentünk. Semmi probléma nem adódott.

A következő napokban viszont annál inkább. Nevezetesen volt ávós sortűz az akkor még fegyvertelen tömegre, halálos áldozatokkal járva, amit aztán kegyetlen népitélet, azaz lincselés követett. Mit tud ezekről a borzalmakról?

Az őrség másnapján én nem vettem részt semmiben, de hallottam, hogy mi történt. Tehát amit most mondok, azt mind hallomásból teszem... Sokféle hírek keringtek akkoriban. Igazak is, meg hamisak is, úgynevezett rémhírek. Azért, hogy felpizskálják velük az embereket... Elterjedt például annak a híre, hogy az államvédelmi hatóság egyetemistákat tartóztatott le, és ott tartják őket bent a fogdában. Ezek után természetes, hogy megindult az egyetem, megindultak a munkástanácsok, megindult mindenki, hogy kiszabadítsák a foglyokat. És a vége az lett, hogy az ÁVH épülete előtt belelőttek a tömegbe. Ez volt a másik olaj a tűzre, a Gerő-beszéd után. Ezek után következett az, amit lincselésnek nevezünk. Gáti őrnagy kiment a tömeg közé, aztán teherautó után kötötték, és végighúzták Miskolcon, majd holttestét felakasztották a szovjet emlékműre... Én akkor épp pihenőn voltam. Délután mentem szolgálatba. A megyei tanács épületének őrzésére voltam beosztva. Megtörtént a váltás, a lincselés már lezajlott, de a tömeg csak nem akart szétoszlani, további fejeket kívánt. Parancsnokunk arra kért, hogy fegyverünket letéve, karszalaggal – én egyetemista egyensapkában – vegyüljünk el a tömegben, és próbáljuk lecsendesíteni. Mondjuk azt, hogy a bűnösöket majd a demokratikus bíróság fogja felelősségre vonni és elítélni, ez dönt a bujkáló katona sorsáról is. Lelkesedésünkben át sem gondoltuk a feladat veszélyességét, és teljesítettük a kérést, vagyis a parancsot... Ma már idős fejjel nem tenném meg, ismerve a tömeg lélektanát. Csak egy ember kiáltta el magát: „Kössük mellé!”, és a tömeg máris skandalja, mint a Bibliában Barabás nevét... Ekkor kaptuk azt a hírt, hogy a kazincbarcikai tábor köztörvényes rabjai elindultak Miskolc felé. Akkor éjszaka bizony csőre töltött fegyverrel adtunk őrséget.

Volt tehát tennivalójuk bőven, úgy veszem ki a szávaiból.

Bizony volt; mert minket, egyetemistákat minden funkcióra beosztottak. A rendőrség ugyanis szétment, nem volt közbiztonság, semmi nem volt, mindenki félt... Miskolcon akkor volt egy villanyrendőr, amit rendőr kezelte. De most egyik sem vállalta, hogy beüljön a fülkébe, és kezelje. Annnyira féltek a rendőrök is. Így hát nekünk kellett aztán azt is, egyetemistáknak, kezelni... A miskolciak felkértek bennünket, hogy vigyázzunk a közbiztonságra... Na és ott voltak a határőrök, a zöld ávosok. Arra kértek bennünket, ők maguk, hogy fegyverezzük le őket, mert ők nem akarnak a lincselésnek sem tanúi, sem részesei lenni. Katonai tanszékünk vezetője, Záhonyi Brúnó adott nekik eltávozási engedélyt, és megengedte, hogy átöltözzenek civilbe. Így aztán tőlük lett nekünk fegyverünk meg ez, meg az, a laktanyától.

Eszerint az 50-es évek egyetemistái jártasak voltak a katonai ismeretekben, következőképpen képesek voltak megszervezni az őrszolgálatukat. Elmondta, hogy őrt állt a Petőfi-szobornál. Hol, merre teljesített még szolgálatot?

Én egy darabig, egészen a tömegben való szétoszlásunkig, a megyetanács és a városi tanács épületét őriztem, majd valaki szólt, hogy van ennél kényelmesebb hely is, mégpedig a nyomda épülete. Az előbbi helyekre éjszaka is ki kellett menni, ott akkor is váltani kellett, szolgálatot adni, a nyomdánál viszont erre nem volt szükség. Ráadásul sok csinos kislány dolgozott ott. Úgyhogy hagytam magamat átszervezni... A nyomdászlanokkal szövetből készítettünk karszalagokat, már nem papírból, mint előzőleg, és azokra nyomtattuk rá az EGYETEM feliratot, ezeket hordtuk... Egyébként ezeket a szövetből készült karszalagokat a polgárvédelem raktárában találta meg valaki. Különböző jelzések voltak rajtuk, ami nem zavart bennünket, mert egyszerűen hátrafordítottuk az anyagot, és így csak az EGYETEM felirat volt látható rajta. Ezután ilyen karszalagokkal láttuk el az ismerős egyetemista őrtársainkat... Mindenkinek megvolt előre a feladata. Meg volt szervezve a busz, amely hozta-vitte az egyetemi váltócsoportokat, az őroket. Jól beöltöztünk pufajkába, hogy ne fázzunk. Akkor ez volt a téli általános katonai viselet. A pufajka. A vattakabát. Később Kádár fegyveresei is ebben jártak, ezért nevezték el őket pufajkásoknak. Minket az különböztetett meg tőlük, hogy nekünk karszalagunk is volt a pufajkánkon. Egyetemi karszalag, mint mondtam, és nemzetiszínű!... Egészen november 4-éig a nyomda őrzésében tevékenykedtem.

(Folytatjuk)

(Írásunk a szerző *Velünk történt – Tények és következmények 1956* című, megjelenés előtt álló újabb könyve egyik fejezetének rövidített változata.)

SARLÓ BÉLA ANDOR

Jubileumi emlékezés a salgótarjáni öblösüveggyárra

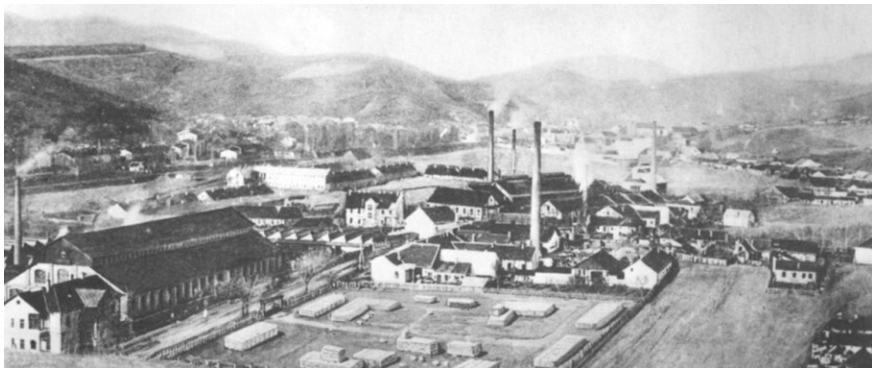
125 éve a kereskedelmi miniszter jelenlétében kezdte meg termelését Magyarország XX. századi üvegiparának legsokoldalúbb gyára, zászlóshajója. Működése során többször megújulva – kitűnően képzett munkáskollektívája szakmaszeretetével és alkotókészségével – eredményesen megvalósította a kézi, félautomata, automata palackgyártást, a minőségi káliüvegből készített háztartási, vendéglátóipari és díszműáruk előállítását. Tetszetős termékeivel az 1930-as évek második felében meghódította a nyugat-európai, amerikai, közel-keleti piacokat, tizenöt ország kereskedői küldtek megrendeléseket. Az 1970-es, 1980-as években már ötven országba exportált.

Salgótarján egyik legjelentősebb XIX. századi beruházása

A kereskedelmi minisztérium üvegpalackok iparszerű magyarországi gyártásának megvalósítását 1884-ben kezdeményezte. 1892 júniusában az Egyesült Magyarhoni Üveggyárak Rt. Budapest–Salgótarján vasúti kapcsolatára, a jelentős szénvagyonra, a Szilárdy Ödön birtokán lévő homokbánya bővítésére építve bejelentette, hogy legrövidebb időn belül helyi energiával, kád-kemencében olvasztott sötétzöld üvegből szándékszik megvalósítani a nagyüzemi előállítást. Miniszterré történt kinevezését követően Lukács Béla felgyorsította az iparág kiemelt fejlesztésével kapcsolatos tárgyalásokat. A kormány szintű egyeztetéseket követően közölte az általa jóváhagyott salgótarjáni beruházás állami támogatásának feltételeit. November 26-án a budapesti részvénytársaság közgyűlése 400 ezer korona saját tőke felhasználásával döntött a gyár megalapításáról. Garanciát kaptak 90 ezer korona előnyös törlesztésű állami kölcsönre, adó- és vasúti szállítási kedvezményekre.

1893 februárjában a Vásártértől délre 21 kataszteri hold földet vásároltak. Tavasszal megtörtént a mocsaras terület feltöltése, őszre felépült a hutacsarnok, a keverékház, több műhely, a kazánház és az erőmű. A Magyar Királyi Államvasutakhoz 560 méter iparvágánnyal, a fővénnyárhoz 730 méter keskeny vágányú vasúttal csatlakoztak. Megvalósult a száz tonna alapanyagot befogadó, folyamatos üzemű Siemens rendszerű kád-kemence a hozzá tartozó regeneratív kamrákkal, füstcsatornákkal, kéményekkel, feszültségtelenítő berendezésekkel. December 10-én a Lukács

Béla Hutában 22 műhelyen külföldről érkezett üvegfúvókkal elindult Salgótarján – a szénbányászatot és az acélgyártást követő – harmadik jelentős ipari tevékenységének sikeres megvalósítása.

A gyár látképe déli irányból (1900-as évek eleje)

Palackgyártás

Az első sikeres időszak az 1904-es Salgótarjáni Palackgyár Rt. néven történt önállósodással kezdődött, az 1909-es cseh tulajdonba kerüléssel folytatódott, és az I. világháború kezdetéig tartott. Megbízható szállítói voltak többek között az ásványvízvízforrás-tulajdonosoknak, a sörgyáraknak, a szeszgyáraknak. Öt év alatt a Mühlig Union Glashütten AG világszínvonalú fejlesztésekkel modernizálta és bővítette az olvasztókemencéket, a generátortelepet, az áthordós rendszerű hűtőkemencéket.

Húsz éven keresztül speciális vascsővel, kézi alakítással szájjal fűjt palackelőállítás történt. 1913-ban Magyarország mai területén elsőként – a milliós nagyságrendű megrendelések teljesítésére – automata palackgyártó állt termelésbe. Huszonnégy óra alatt a hatkarú Owens gép ürtartalomtól függően 18–25 ezer árut készített.

Termékszerkezetük szikvizes-, gyógy- és vegyszeres-, tejes-, színes palackokkal, demizsonokkal, savballonokkal, világítási búrakkal bővült. 1914-ben már 16,5 millió darabbal, 8 430 tonnával csúcsmennyiséget gyártottak. A kedvezőtlen gazdasági körülmények miatt az aussigi cég 1923-ban leállította a termelést.

1925 decemberében a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. (SKB Rt.) megvásárolta a gyár részvényeinek meghatározó többségét. 1926. május 4-én elsőként az automata géppel kezdődött meg a termelés. Piaci felmérésekhez igazodva – a közepes nagyságú szériák elkészítésére – félautomata

(KIKO) berendezéseket vásároltak, bevezették a szintelen (szakmai körökben „fehér”) olvasztott üveg alkalmazását.

Az 1929–1933-as gazdasági világválság hatására jelentősen lecsökkenő zöldpalack-termelés előtt csak az abesszíniai háború nyitotta meg újra a növekedést, elsősorban sörösüvegek exportlehetőségével. 1940–1943 között a belföldi kereslet megduplázódott, a legyártott éves csúcsmennyiség 11 ezer tonnát meghaladóra emelkedett. 1944. december 18-án az áramszolgáltatás beszüntetése miatt a gyár termelése leállt.

A 70%-os bénultságból történő újjáépítést követően az ÉM Salgótarjáni Üvegyár Nemzeti Vállalat feladatává vált a zöld palacküveg magyarországi gyártásának átvétele, a termelés folyamatos növelése. Az 1953-ban jóváhagyott I. számú rekonstrukció jelentősen megnövelte a nyersanyag- és széntárolók térfogatát, a belső iparvágány, a salakkihordó hosszát, a generátorgáz-telep, az elektromos és vízhálózat kapacitását. Felújították a három hutacsarnokot, az új gépi technológia fogadására megemelték a nagy huta tetőszerkezetét, függőpályás anyagkihordó berendezést építettek a keverőház és az olvasztókemencék közé.

1954-ben 10 karú Owens, 1959-ben két szovjet gyártmányú, 1961-ben egy lengyel automata állt termelésbe, melyek egyenként 24 óra alatt 30–35 ezer boros-, sörösüveg előállítására voltak alkalmasak. (45 évi működést követően kivették a termelésből a 6 karú Owenst.)

1955–1960 között 62 ezer, 1961–1968 időszakában 145 ezer tonna zöld színű üvegarút készítettek az élelmiszeripari vállalatoknak. 1957-ben 12 ezer tonnára, 1965-ben 25 ezer tonnára emelkedett az éves előállítás csúcsa.

1963-ban a tervutasítások, a gyárak közötti célirányos termékszerkezet-átcsoportosítások, a hatékony beruházási, termelési stratégiák megvalósítása érdekében az iparág gyáraiból Országos Üvegyári Vállalat (OÜV) néven A/1 kategóriájú nagyvállalat alakult. 1968-ban névváltozás történt: Üvegyári Művek lett a gyár neve. Az Orosházán megvalósult fejlesztéssel kiépült kapacitás szükségtelessé tette az automata palack-előállítás folytatását az ÜM Salgótarjáni Öblösüvegyárban. 1968. november 15-én leállították az automatákat. 75 év alatt 488 ezer tonna zöld üvegaru készült, amely a mai viszonyok között vagonba rakva Salgótarján és Budapest között négy sínpályát foglalna el.

Minőségi öblösüvegyártás

1929-től az anyavállalat SKB Rt. pénzügyi támogatásával, a gazdasági válság idején indított piaci felméréseket követően megteremtették a finom-

üveg-gyártás feltételeit. Korszerűsítették a 12 fazekas olvasztókemencét, új 8 fazekas kemencét építettek. Elkezdték az áruk külső felületének hideg megmunkálását. Pattantó- és korongos, majd finom-(díszítő-) csiszoló-, festőműhelyek, -üzemek létesültek. Hét év fejlesztési tevékenységet követően kialakult Magyarország legmodernebb öblösüveggyára.

1933-ban – utalva a termékszerkezet-váltásra – felvették a Salgótarjáni Üveggyár Rt. nevet. A külföldön sikeres áruk megismerését, a gyártás kultúrájának megtanulását követően kezdődött meg a dolgozók képzése, a munkabrigádok kialakítása, a próbagyártások beindítása. Mintakollekciókat küldtek – a Külkereskedelmi Intézeten keresztül – Londonba, Amszterdamba, a keleti országokba. Belgrádban eladási képviselőket létesítettek, Budapesten bemutatótermet alakítottak ki.

1931-ben a lipcsei, 1933-ban a budapesti kiállításon mutatkoztak be nagy sikerrel. Széles körű kínálatukból az érdeklődés középpontjába kerültek a modern vizes-, boros-, likőrös-készletek, a színes üveggel kombinált termékek, a préselt üvegáruk, az egészségügyet és a vegyipart kiszolgáló gyártmányok. Nagymértékben lecsökkentették az országba történő igényesüvegáru-behozatalt, a külföldi piacokon a legismertebb cseh, német, belga gyáraknak egyenrangú versenytársai lettek. A budapesti Üvegértékesítő Kft. katalógusa 903 terméket ajánlott rajz, méret és megnevezés szerint a vevők figyelmébe. Közöttük legnagyobb számban préselt (373) és csiszolt (354) árut tartalmazott a kínálat.

1929-ben nyolc, 1933-ban már hatvan vagon terméket értékesítettek külföldön. Bázisként tekintve az utolsó év adatát 1934–1939 között átlagosan megduplázták a finomüveg-exportot. Éves termelési értékük egynegyedét a határon túl értékesítették. Jelentősebb megrendelések Angliából, Amerikából, Svájcban, Olaszországból, Franciaországból érkeztek. Döntő többségében a legértékesebb kézi gyártású és csiszolású termékek megrendelői voltak, de kértek különböző színes üveg kombinációjával készült tárgyakat, festett árut, lámpaernyőket, szifon- és sörösüveget. 1937-ben érték el a külföldre kiszállított üvegáruk csúcsteljesítményét. Összesen 243 vagon áru (155 minőségi termék és 88 zöld palack) jutott el határon túli piacokra.

Az újjáépítést követően lassú növekedés történt az export árualap kialakításában. Az 1955–1957 közötti években felgyorsult beruházások már a gyár jövőjét szolgálták. Korszerűsítették a 12 fazekas kemencét, kézi finomcsiszoló gépek kerültek beszerzésre, újjáépült a festőüzem, savazó üzemrészt alakítottak ki, díszítő-csiszoló, címkefestő automaták kerültek a feldolgozótechnológiába. Jelentősen növelték a szakmai képzésben, át-képzésben részt vevő dolgozók számát.

Jermendy Károly főmérnök (szemüvegben) a kemenceépítőkkel (1939)

A több lábbon állás stratégiájának helyességét gyorsan visszaigazolta az 1958-as Brüsszeli Világkiállítás Elismerő Oklevele. Megteremtődött a külföldi piacépítés lehetősége. 1958–1960 között háromszorosára növelték a dollárelszámolású exportot, stabilizálták a szocialista országokba irányuló kivitel, árbevételük 12%-a nyugati valutában realizálódott.

1961-ben tanulmány készült a gyár II. rekonstrukciójára. A lényegesen több hozzáadott értéket tartalmazó termékszerkezet kialakítására tett javaslatait az OÜV Salgótarjáni Üvegyár folyamatosan töltötte meg konkrét beruházási elképzelésekkel. 1966–1970 között a földgáztüzelésű olvasztás megvalósításával, új és korszerűsített épületekkel, a meleg üzemi technológiák átszervezésével és modernizálásával, a központi feldolgozóüzembe telepített gépi berendezésekkel kialakult az új arculat és termékszerkezet. Három olvasztókemencére szervezték a kézi finomüvegyártást. Két csiszoló-, festő- és új csomagolóüzem állt termelésbe. Sok célgépet, közöttük pattantó-csiszoló, durvacsiszoló, dekorcsiszoló, szitanyomót, festékbeégetőt telepítettek.

Fénykor

Az újjászületett gyár piaci igényekhez igazodó fejlesztéspolitikája, exportvezérelte középtávú, éves tervezése, annak megvalósítása kiemelkedő

sikereket hozott. Érvényesült a kor minőségi és hatékonysági követelménye, beérett a széles alapokra épített üvegiparművész-tervező munka.

Kül- és belkereskedelmet bonyolító cégek információit felhasználva alakították termékszerkezetüket. A kézi gyártás fejlesztése munkaerő hiányában korlátozottá vált. Jelentős piaci növekedés a lámpabúra, csillár-üveg, a vékony falú pohár és kehely, a préselt poharak, korsók, a festett áruk gépi gyártásával volt elérhető. Évente több mint háromezer termék szerepelt a gyártáslistán, amiből 2300 csiszolt, festett, sima fehér, színkombinációs minőségi öblösüveg, díszműáru volt.

Az egyik leismertebb asztali készlet

Első kiemelkedő sikerük az 1970. évi teljesítmény volt. Az előző évet bázisnak tekintve emelték több mint negyedével a termelési értéket, hetedével az exportot, felével a gyári eredményt.

Az 1971–1975 közötti években a teljes termelési érték és a dollárelszámolású export több mint másfélszeresére, a minőségi áruk előállítására és a szocialista országokba történő kivitel közel kétszeresére, a világítást szolgáló üvegelőállítás a háromszorosát meghaladóan a gyári eredmény nyolc és félszeresére növekedett.

1976–1980 között a megelőző öt évhez viszonyítva további egyharmadával emelkedett a termelési érték, az export, a nyereség. A legyártott termékek felét külföldön értékesítették, ennek kétharmada nyugati piacokra került. 1977-ben a gyár – adottságai alapján – a csúcsra jutott. Történetének legmagasabb eredményességét érte el.

Legsikeresebb tíz éve során az Üvegipari Művek gyaraként a nagyvállalat termelési értékének egynolcadával együtt exportjának és nyereségének egyötödét produkálta.

Csődeljárás, a termelés beszüntetése

Az Üvegeipari Műveken belüli érdekkülönbségek az 1970-es évek második felétől szűkítették a beruházási lehetőségeket, 1984-ben megakadályozták a gyár nagyvállalatból történő kilépését. Az 1980-as évek elejétől a termékek árában nem tudták érvényesíteni a nagymértékű energia- és alapanyag-árnövekedést. A lényegesen kisebb gyári nyereség a szükséges fejlesztésekre, a megfelelő bérezésre nem biztosított fedezetet. 1988-ban az önállóvá válás 70 millió Ft-os veszteséggel, a forgóeszközök jelentős megkurtításával jött létre. Az 1990–2000-es évek pénzügyi válságainak időszakában az exportorientált ST Glass Öblösüveggyártó és Forgalmazó Rt. hitelállománya és kamatköltsége, köz- és beszállítókkal szembeni tartozása, kereskedelmi partnerei fizetőképtelensége elérte a kritikus határt. Megfelelő állami segítség hiányában a vállalkozás felszámolási eljárás alá került. 2009-ben a termelést végleg leállították.

Salgótarján minőségi öblösüveggyártásának megteremtői

Az elismerésre méltó, modern öblösüveggyárrá válás alapjait Jermendy (Wiesinger) Károly és Mánczos József rakta le.

Jermendy Károly (főmérnök, műszaki igazgató) 1926-ban bányamérnökként került a részvénytársasághoz. Német nyelvű szakkönyvek, kiadványok tanulmányozásával, külföldön szerzett tapasztalataival önerőből képezte magát az ország üvegeiparának egyik legkiválóbb műszaki, technológiai szakemberévé.

Mánczos József iparművész tervezés közben (1961)

Mánczos József (Munkácsy-díjas iparművész) 1930-ban bútortervező-végzettséggel pályázta meg az újonnan meghirdetett állást. Néhány év alatt tökéletesen alkalmazkodott az üveg sajátos tulajdonságaihoz, technológiájához és vált Magyarország első gyáripari üvegtervezőjévé.

Több mint három évtized alatt folytatott tevékenységük során óriási tehetségük, lankadatlan szorgalmuk által váltak vezéregyéniséggé. Éleslátással választották ki a legfontosabb feladatokat és azok megoldásának lehetőségét. Munkájukkal döntően hozzájárultak a külföldön is versenyképes termékszerkezet kialakításához. Minőségi üvegolvasztás biztosításával, új technológiák bevezetésével, célgépek alkalmazásával, tetszetős formák és díszítések tervezésével szolgálták a hatékony és eredményes termelést.

Természetesen a megrendelések teljesítése, az iparművészek terveinek megvalósítása az üvegformázás, üvegmegmunkálás széleskörű kibontakozását igényelte. Több szakmában sok-sok egyéniség, elismert mester együttes tevékenységével jutott el a gyár a nemzetközi hírnévig.

116 évi működése során Salgótarján várossá válásában, fejlődésében jelentős szerepet vállalt az öblösüveggyár. Eredményes tevékenységével együtt hozzájárult egy városnegyed infrastruktúrájának megteremtéséhez. Saját jövőjének megalapozásával párhuzamosan néhány százról közel háromezer főre növelve munkáslétszámát kolónialakásokat épített, fejlesztési forrásokból hozzájárult a Vásártér és környékének kiépítéséhez, jelentős mértékben támogatta a lakótelepek (Kemerovo, Beszterce, Gorkij) megvalósítását. Saját iskolát, óvodát indított, majd államosításukat követően folyamatosan részt vállalt fejlesztésükben, fenntartásukban. Kultúrotthonában évtizedeken keresztül színvonalas szórakoztató tevékenységet, társasági életet, szabadidős programokat biztosított. Sportpályákat épített, tömeg- és versenysportot szervezett. Fénykorában Salgótarján egyik reklámja, kiemelkedő szponzora volt.

Tekergő sárkánycsikó és madárkereszt a Jurtahegyen

Beszélgetés Ispán Tibor képzőművésszel

Beszélgetőtárs: Kele Szabó Ágnes

„Ispán Tibit csaknem harminc éve ismerem. Mint népművelő került Somosra. Később néptáncot, rajzot és történelmet is tanított. Mondhatom, a falu és a baráti közösségünk is azonnal, (csont nélkül) elfogadta a hivatalos forma mögül is áttetsző közvetlen, mosolygós habitusát, személyét. Szerénysége okán azonban csak később derült ki számomra, hogy képzőművész elhivatottsággal is bír. Képszerkezeteiben, kompozícióiban új erővel törnek felszínre ősi jelek, népművészeti motívumok, keresztény szimbólumok, melyeket a ritmizálás, a szín- és formaragozás eszközeivel fegyverezett grafikus rendszereké szervez. Ezek eredményeként új jelentéstartalmak tárulnak fel, és aktualizált üzenetként valami fogalmi és egyetemes emelkedettség bűvkörébe vonják a nézőt. Mindezt jó, hogy teszi, s hogy jó szívvel teszi. Jó, hogy van, jó, hogy a barátunk.”

Igy jellemzi barátját Molnár Péter szobrászművész.

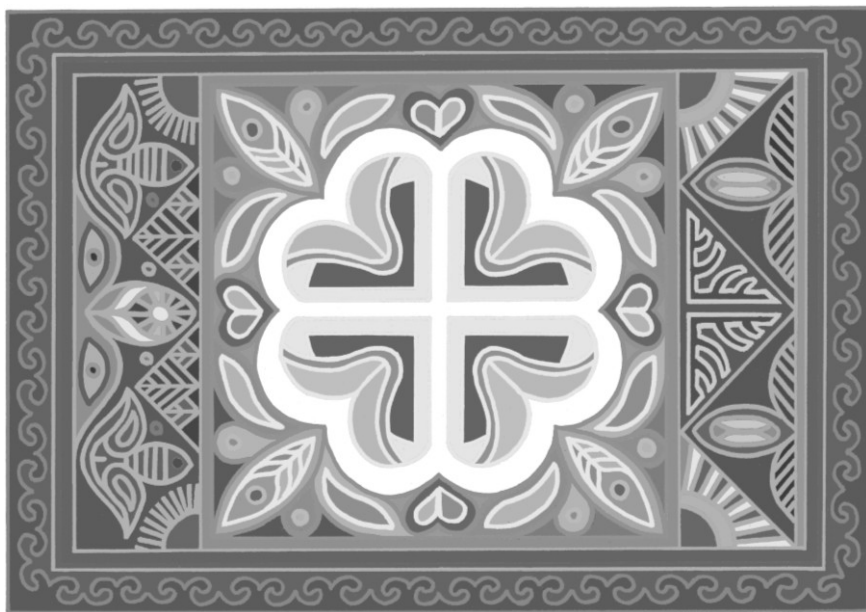
Sok alkotó életútjában jelentős momentum a gyermekkor emléke, a korai inspiráció, a gyermeki tevékenység. Ez önre is érvényes gondolat?

Bár a tudomány szerint az egész életre szóló élményeit az ember élete első néhány évében kapja, hiába is erőlködök, kicsi gyermekkoromból nincsenek rajzolási, festési emlékeim. Az általános iskolában – Salgótarján, Petőfi Sándor Általános Iskola – szerettem a rajzórákat, fogékony lehettem a dolog iránt, de említhető elindulás nem történt művészeti irányba. Középiskolás – Stromfeld A. Gépipari Szakközépiskola – koromban körvonalazódott, és lett tetteges az érdeklődés. A miértre nincs egyértelmű válasz, de bizonyos, hogy az indulásban nagy szerepe volt azoknak a művészeti albumoknak, amelyeket a szüleim vásároltak a családi könyvtárba. Elbűvöltek a reneszánsz és a barokk művészek képei, különösen: Rembrandt, Leonardo, Raffaello, Rubens, Caravaggio és még sokan mások. Ezek másolásával kezdődött „a rajzolás”.

Valahogyan bekerültem Iványi Dönci bácsi rajzsakkörébe, itt ismerkedtem a modell utáni rajzolás alapjaival. Életre szóló ismeretséget kötöttem Hegedűs Morgannal, Szappan Janival, Losonczy Ildikóval, Földi Jósikával, Botos Zolival, Szabó Tamással és sok más alkotótársal.

Egyéb művészeti érdeklődésem is otthonról indult. Édesapám fotós ember lévén otthon a kis házi fotólaborban hívta, nagyította képeit, amelyekből azután viszontláthattam néhányat a Nógrád Megyei Fotóklub kiállításain. Ő szerette a klasszikus zenét, így ismertem meg – persze igen hiányosan – én is a zenének ezt az ágát, és szereztem alapélményeket. Mindezt erősítette az akkori két fiatal tehetség, Kocsis Zoltán és Ránki Dezső lenyűgöző tudása, fiatalos lendülete. Persze saját korom is mélyen érintett a beat, később a kemény rock által, de szerencsére ez nem törülte a „komoly” zene szeretetét. A középiskolából kétfelé próbálkoztam tovább haladni: a Képzőművészeti Főiskolára nem nyertem felvételt, így Kecskemétre kerültem műszaki főiskolára. Ott is tagja lettem a városi szakkörnek Palkó József tanár úr keze alatt, ahol szintén a modell utáni rajzolás volt a fő tevékenység.

Közben nyaranta alkotótáborokba jártam. Megfordultam a közelmúltban elhunyt Fajó János telkibányai, majd encsi táborában, érdekesnek találtam az akkori magyar neoavantgárd festők munkásságát. Voltam a pécsi Lantos Ferenc Dombóváron rendezett alkotótáborában, amely számomra később összekötő folyosónak bizonyult a szerves kultúra irányába.

Égi rózsya

Pályafutásának jelentős része a magyar néprajzhoz, ezen belül a néptáncokhoz kötődik. A táncházmozgalommal hogyan került kapcsolatba?

A 70-es évek közepén vált ismertté számomra az induló táncházmozgalom. Furcsa, nagyhatású vegyület volt ez, mely egyrészt a bartóki, kodályi alapok, másrészt a popkultúra egyesüléséből keletkezett némi politikai katalizátori közreműködéssel. Sebő Ferenc és Halmos Béla tevékenysége nagy hatással volt rám is. Új eszmét adott a „nomád nemzedék”. Az első közvetlen élményforrás egy kislemez volt, amelyen Kovács Tivadar méhkeréki román primás bandája játszott eredeti népzenet. Új világ nyílt ki számomra is, melyben az volt a nagyszerű, hogy nem valami elavult dolog feljavítása történt mesterségesen a mai kor „nagyszerű” színvonálára, hanem maga volt a tiszta forrás. Persze a csatlakozás nem esztétikai vagy hazafias meg gondolás volt, hanem elemi, érzéki élmény. Ebben hasonlatos a szeretethez, szerelemhez. Nagy kincs az a belső hang, ami azt sugallja: ez szép, jó, kövesd! Ha ez a valami hozott lelkiismerettel társul, nyugodtan lehet rá hallgatni. Sohasem voltam táncos alkat, néhány évvel korábban elképzelhetetlen lett volna, hogy én néptáncot tanuljak, hogy felnőtt kezdőként táncgyűtteshez csatlakozzak. A paraszti hagyomány elragadó nagyszerűsége kellett a csoda megtörténééhez. Elkezdődött a Nógrád Táncgyűttesben eltöltött nagyjából tíz esztendő, megszámlálhatatlanul sok élménnyel, testi, lelki, szellemi gyarapodással, örökre szóló barátságokkal, utazásokkal telítve. Ez a gazdagodás bizonyosan bűvőpatiki utakon megjelenik mai fizimiskámban, képeimen.

Műszaki végzettsége dacára jelenleg tanárként dolgozik. Mi vezette a pedagógusi pályára?

A műszaki pályával gyorsan szakítottam, tiszteltem azt a világot, de nem a magam számára. Szerettem volna kultúráközelben lenni. A József Attila Művelődési Központban helyezkedtem el. Szerveztünk a korábbi hagyományok mentén nyári alkotótáborokat, melyekben művészeti vezetőként megismerhettem többek között Földi Péter festőművészt, Hibó Tamás grafikusművészt, Antal András keramikusművészt. András Mátralmáson megismertetett a rakus kerámia készítésével. Az itt született néhány tál és mintázott lap már mutat rokonságot a népművészettel. Én a táborokban inkább szervezőként voltam jelen, de a munka során szerzett élmények is nagy hatással voltak rám. Különösen Földi mester alkotók iránti segítő szándéka volt bizalmat ébresztő. Korrigálásában a legmagasabb rangú egyetemes igényesség párosult az egészen hétköznapi emberi szempontokkal.

Nyaranként rendeztük a szabadtéri szoborkiállításokat. Ezek némi rálátást adtak a kor magyar művészetének erre a szeletére.

Ezekben az években, Egerben, a tanárképző főiskola levelező tagozatán elvégeztem a történelem-népművelés szakot, majd később a rajz szakot is, aminek záró szakdolgozata sok néprajzi elemet is tartalmazott.

Mese

Képein különleges motívumokat használ, melyek harmonikus egységet alkotva teszik egyedivé munkáit. Úgy tudom, a magyar képi elemeken túl ázsiai rajzolatok, formák is inspirálják.

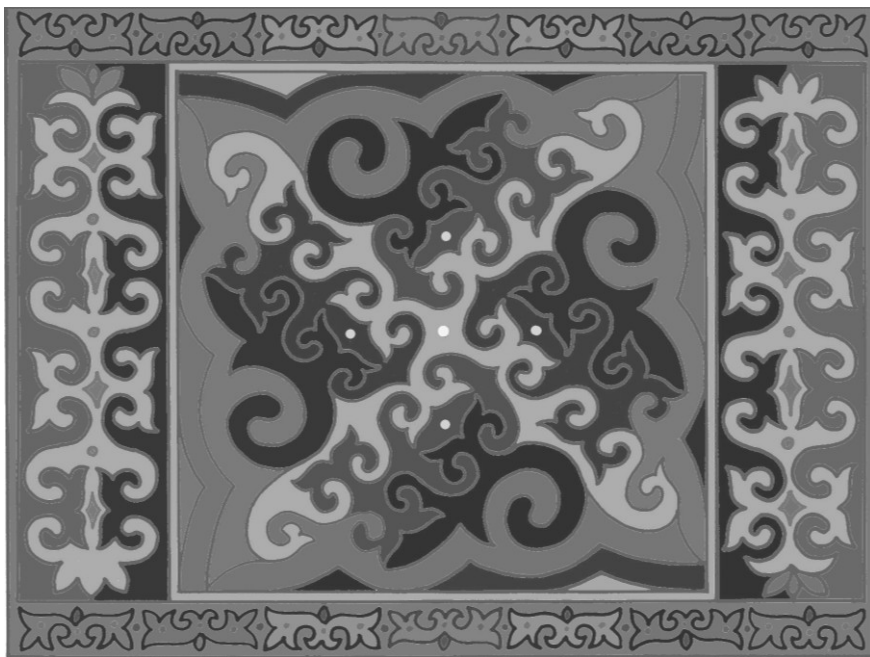
Sok erdélyi utazást tettünk barátainkkal, Murányi Sándor atyai vezérletével. Széken, Kalotaszegen és Székelyföldön életre szóló élményekben – vizuális élményekben is – részesültünk.

Balassagyarmati barátaink nyomán meghívtuk salgótarjáni előadásokra Pap Gábor művészettörténészt, Molnár V. József néplélektan-kutatót és másokat ebből a szellemi körből. Újabb ajtók, ablakok nyíltak a népünk kultúrájára. Jóska bácsi egy előadáson jelezte, hogy a Magyar Hagyomány Műhely tanfolyamot indít. A tanfolyam két éven át tartott, rengeteg előadással és gyakorlati munkával. Én a nemezelő műhelybe jelentkeztem, ahol mesterünk Vidák Anna volt. Nagyszerű tartalmakat, kiválóan taní-

tott, nem rajta múltott, hogy nem lettem igazi nemezes. Azért maradandó hozadéka mégis lett ennek a két évnek: hagyományaink rendületlen szeretete, tisztelete és számomra megismerkedés a Közel-Kelet, és Belső-Ázsia nemez takaróinak, textíliáinak motívumkincsével.

Munkája során hogyan tudja beépíteni a tanórákba néprajzos ismereteit, a kedvelt formákat?

Először a Somosi Általános Iskolában tanítottam. Ennek bezárása után kerültem Salgótarjánba, a SÁI Beszterce-lakótelepi Tagiskolába, ahol jelenleg történelmet és vizuális kultúrát tanítok. Munkámban szeretném a gyerekekkel is megosztani a keleti díszítőmotívumok és a magyar népművészet szépségeit vetítésekkel, illetve rajzolatok gyakorlásával. Ebből alakult ki jelenlegi képkészítési gyakorlatom is.

Sárkánycsikós 2.

Mi a technikai menete a képek készítésének? Hogyan jut el a gondolattól a digitális nyomatig?

Kitalálom és megrajzolom a kép vonalrendszerét, ez kerül gépi beolvasásra, majd az általam gondolt színezésére. Némelyikből több színváltozatot is készítek. Ezután a kész képet papírra vagy Tomka István barátom műhelyében vászonra nyomtatjuk. A folytatáshoz fontos feladat áll előttem: bővíteni igen hiányos informatikai ismereteimet, hogy nagyobb eszköztárral, szabadabban készülhessenek a képek. Hogy meglévő korlátaimat sikerül-e, és milyen irányba tágítani, az a jövő zenéje.

Somoskőújfaluiban lakik. Milyen módon kapcsolódott be a falu közösségi életébe?

Már több mint húsz éve Somoskőújfalu az otthonom. A korábban megismert kiváló emberek vonzottak ide. Éveken át a művelődési ház vezetője voltam, többek között helyi fiatalok részvételével alakítottunk egy kis néptáncos társaságot, így tehát számomra is lett folytatása a táncnak.

Szeretek itt élni, büszke vagyok itt szerzett barátaimra, akiket persze most nincs mód felsorolni. Mivel az írás témája művészeti, azért mégis kiemelek két igazi somosit: nagy szerencsének tartom, és örömmel tölt el, hogy jó atyai ismerősömnnek, szellemi példaképnek tarthatom Földi Péter mestert, aki világszínvonalon alkotó, kimagasló jelentőségű festőművész. A másik személy Molnár Péter szobrászművész, akinek barátsága emberileg és művészileg is nagy érték az életemben.

Néhány éve tagja vagyok a salgótarjáni Balassi Bálint Asztaltársaságnak, ami egy kiváló, összetartó csapat, szakmai és egyben baráti társaság. Sajnos egyéb elfoglaltságaim miatt nem tudok elég időt és figyelmet szentelni a közös találkozókra, de igyekszem. Már csak azért is, mert vezetője, Orbán György nemrég még kedves tanárkollégám volt.

Családjában, környezetében van folytatása az ön életfelfogásának, világlátásának?

Büszke vagyok Bori leányomra, aki hozzám hasonlóan a szíve közepében viseli a magyar hagyományokat és a régi életmód tiszteletét. És ha már a hagyományoknál tartunk: jogosan állíthatjuk, hogy ha egy kultúra az úgynevezett fejlődés következtében elveszti életmód-alapját, ezzel együtt elveszíti szakrális alapjait, akkor menthetetlenül eltűnik. De csak akkor, ha az élet menetében nem történik valami csoda, amely új, előre nem látható kiutat mutat a folytatásra. Itt elég, ha csak arra a sok ezer fiatalra gondolunk, aki a művészet sok ágában életképes módon használja, fogalmazza újra a hagyományt és virágzó kultúraként tovább élte. A színvonal pedig egyre jobb: az újraélesztés első generációjának mesterei

szerint is a mai fiatalok mélyebb ismeretekkel rendelkeznek és bátran élnek is velük. És meglepően új irányokat találnak. Én, a több évtizednyi kihagyás után hatvan éven felüli újrakezdő, nekik szurkolok.

Melyik néprajzi vidéket vagy ábrázolási módot kedveli leginkább?

Lenyűgöz a különböző műfajú népművészeti alkotások hihetetlen gazdagsága, találékonyága. Ezeket nézve olyan érzésem van, mintha egy számtalan teremből álló csodapalota újabb termeibe lépve egy-egy újabb világot látnék az ablakon kitekintve. Figyelmem központjában vannak az életfa-ábrázolások. A keleti képi művészet – ide sorolva a szőnyeget is – legnagyobb tanulsága számomra a pozitív-negatív egyenértékűség, amely egyben mély és bölcs világszemléletet is jelent. Ezekkel persze a magyar alkotásokban is találkozhatunk. Tisztelem és csodálat a mandalák világát, amelyek jelek tömegéből alkotnak világmitószót.

Tekergő

A képei feszes rendről árulkodnak. Számomra ez olyan szigorú szabályrend, mint a táncrend. Vonalak, lépések, sorok közé szorítva, de mégis megmutatható az egyéniség. Emlékszem, sok évvel ezelőtt a Nógrád Táncegyüttesben önnel együtt ugyanazt a koreográfiát táncolta Szabó János, Tari János, Óze János és a többiek, de valamiben mindenkié különbözött: mindenki hozzátette önmagát. Érez kapcsolatot a tánc és a képzőművészet között?

Bizonyosan lehetne közvetlen kapcsolatot is találni a táncok és a képek elemeinek összecsengésében, nekem nincsenek ilyen vizsgálódásaim. Gondolom, inkább az életérzés, világszemlélet lehet a rokonság alapja.

A folyóirat borítóján a Jurtabegy című alkotása látható. Természetesen, minden olvasónak lesz valamilyen értelmezése a képről, de kérem, mondja el az ön olvasatát!

Valójában nincs logikai magyarázat. Minden képnek van elindító érzése, élménye. Ez esetben valóban egy jurta volt az indulás, majd a vázlatok összecsengést hoztak a piramissal, egyben a hegygel. Hogy a kidolgozás során konkrétan mi, hová, hogyan épül az összképbe, az egy önmagát gerjesztő, fejlesztő folyamat.

Pároscsillag

BIRÓ ERIKA

Utószezon

A téren már csak te maradsz,
ernyő, lámpa, szúnyogok.
Meadta magát
az utolsó csodád.

Ostora még
húz rád vagy kettőt.

A téren csend,
nincs több felvonás.

Most ködfüggöny hull,
meghajlik a lelkifurdalás.

Kavicsok

Ez itt nem Velence.
Hiába fények a Tiszán.

Sarkak kopognak.
Valaki elindult az életemet élni,
de megint korán ment haza.

A Tisza hallgat.
Elsüllyedt kavicsok az alján.

Interjú Fürjesi Csabával a ceredi művésztelepről

Beszélgetőtárs: Abafáy-Deák Csillag

2018. július-augusztusában immár 23. alkalommal került sor a Ceredi Nemzetközi Kortárs Művésztelep eseményeire, 21 magyarországi és külföldi művész részvételével. A művésztelep alapítójával és művészeti vezetőjével, Fürjesi Csaba festőművésszel beszélgettünk.

Már régen nem élsz szülővárosodban, Salgótarjánban. Honnan származik az ötlet, hogy éppen Cereden valósítsd meg ezt a telepet? Salgótarjáni gyökereid segítettek ebben, de milyen más impulzusok késztettek a telep megalósítására?

Még a főiskolán (1989-ben) a társaimmal határoztuk el, hogy mi is fogunk csinálni egy saját művésztelepet. Akkoriban minden évben jártunk művésztelepekre, s volt, amikor csak úgy, saját magunk is összejöttünk napokra más-más helyszínen alkotni, beszélgetni, estenként a tűz körül elmélkedni. Ezek nagyon szabad idők voltak, de emellett megvolt a maguk munkatempója is, s ez rám mindig inspiratívan hatott. Ezzel egyidőben kerestük a helyszíneket is, melyik lenne alkalmas művésztelepnak, s hol lehetne fixen megtelepedni. Voltunk Szigligeten, az Őrségben, a Mátrában, Szarvason és még sok más hol. Végül is egy szerencsés (iskolai) találkozás alapján hívták fel a figyelmem Ceredre 1995-ben. A választásban nyilván az is közrejátszott, hogy a családuink nagy része erről a vidékről származik.

Nógrád Megye Önkormányzata öt éve Madách-díjjal tüntetett ki. Az indoklásban úgy fogalmaztak, a művésztelep a hazai kortárs művészeti élet rangos eseménye, és emellett Nógrád megye egyik kulturális emblémája lett. Az elmúlt évek igazolták ezt az állítást, ahogyan fejlődött a művésztelep az utóbbi években. Érdemes a korábbi tematikus kiállítások közül néhány címet felidézni: Vásznak 2007, Tisztaszoba 2010, Hiánygeneráció 2014, Szeparált terek 2017. Beszélnél az idei Nyárikönyha-programról?

Ebbe a sorrendbe a *Nyárikönyha* szervesen illeszkedik, szinte adta magát az egyébként is remek téma. Sokkal gazdagabb, minthogy egy-két művésztelep alatt fel lehessen dolgozni. (Ez igaz majdnem mindegyik korábbi témánkra is.) Elképesztő intim, már-már szakrális helyiségek ezek, talán még jobban azok, mint a tisztaszobák voltak. Minimalizált életterek, minden benne van, ami kell. Ezeket a tereket kapták meg a meghívott művészek mint alapanyag.

Milyen támogatásban részesül vagy részesült a művésztelep? Hogyan pályáztok?

Folyamatosan keressük a lehetőségeket, a hazai és uniós művészeti és kulturális pályázatokat. Emellett önkormányzati támogatást is kapunk. Újabban pedig, több magán és céges pártfogónk lett, akiknek a segítségét nagyra értékeljük. A művésztelepek mindenhol a világon támogatásból működnek és mi sem vagyunk profitszerző gazdasági szervezet, nekünk is fontos a támogatás. A munkánk által viszont kivételes műalkotások jönnek létre, amelyek jelentős értéket képviselnek.

Felhasználtad a tíz évvel ezelőtti tapasztalataidat, melyeket artist in residence-ként az egyiptomi Fayoum-i International Art Centrumban szereztél, és melynek eredményeként egy budapesti kiállításra is sor került az ott készült munkáidból.

Igen, ezek a tapasztalatok jól jönnek. Mivel én is kapok meghívásokat, szerencsére több művésztelepi modellt láttam, amelyek főleg helyi sajtóösszefoglalókat mutatnak, de sok mindenben egyeznek is. Lengyel, cseh, osztrák, német, román, olasz, kubai, amerikai és persze magyar szimpóziумok munkáját figyeltem meg. Sokuk nagyon hasonló módszerrel dolgozik, mint mi, s jó volt látni, hogy kik mire helyezik a hangsúlyt.

Hogyan fogadtak a településen, melyek voltak azok a fordulópontok, melyek során a lakosság megértette, hogy a művésztelep létrehozásának sok előnye van, hogyan kezdtek bekapcsolódni, segíteni a munkátokat? Immár részesei vagytok a falu életének.

Szépen lassan minden a helyére került. Mivel az itt élő embereknek nem a művészet volt a fókuszban, emiatt lassabban vált nyilvánvalóvá, hogy ez tulajdonképpen róluk is szól. Az eltelt 23 év alatt valamilyen viszonyt vagy véleményt kialakítottak velünk, ill. rólunk és a kortárs művészetről. Nem mondom, hogy mindenki teljesen tisztában van a működésünk minden részletével, de egyre többen várják a következő éveket, egyre többen nézik az alkotásokat s jönnek el a rendezvényeinkre. Ez a helyiek életében mindenképpen esemény.

Magyarországi képzőművészek közül kik segítették a munkátokat, a megalapozást, a működtetést és kikre számítotok a továbbiakban is?

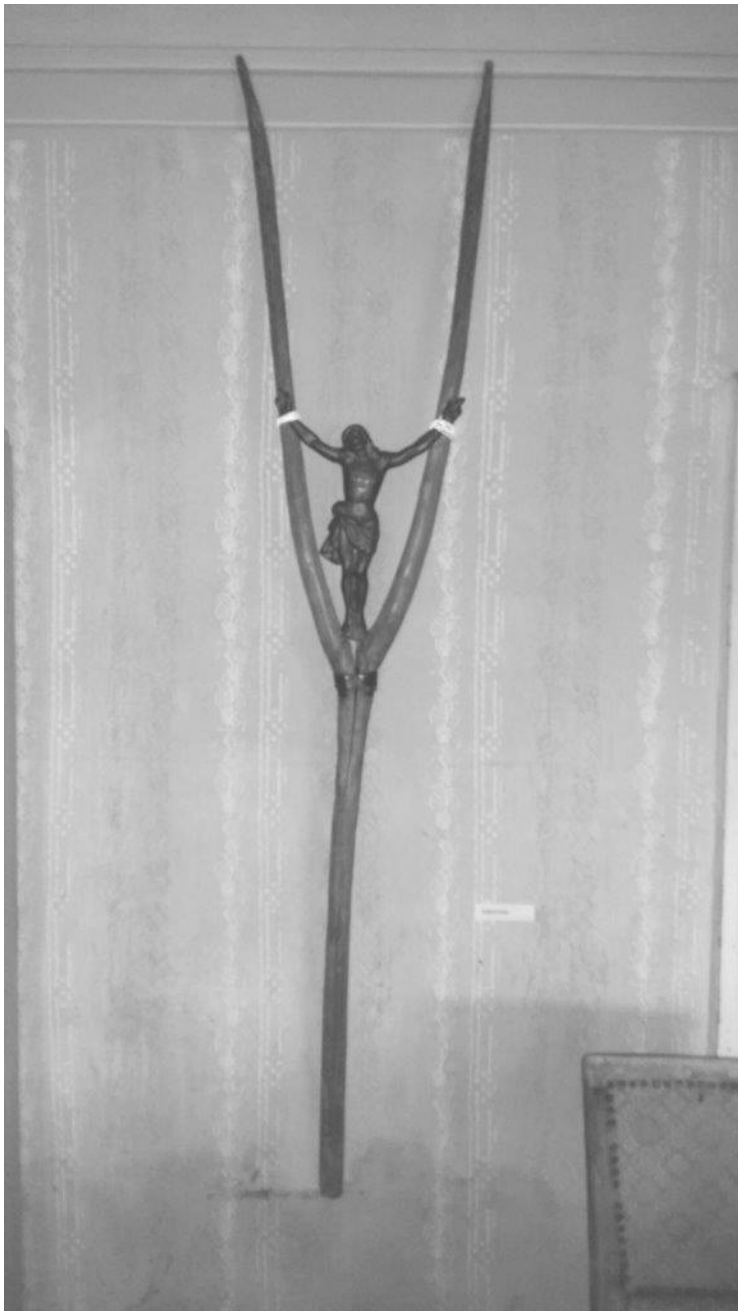
Már az indulástól próbáltunk saját kútforrásból építkezni, ami egyfelől nehezebb, és mindenképpen lassabb, mint egy meglévő modellt átvenni. Én viszont pont ebben látom az egyik legnagyobb erőnket, mert a saját utunkat jártuk be. Így volt időnk a részleteket kiérlelni. Természetesen ez segítség nélkül nem ment volna, amiért hálásak vagyunk.

Hogyan vált be a multikulturális szemlélet a művésztelep vonatkozásában? A meghívott külföldi művészek mennyire tudtak azonosulni a helyi viszonyokkal?

Mivel a témáinkat a falu életéből vesszük, a falut dolgozzuk fel, arra is törekszünk, hogy minél szélesebb körből hívjunk meg résztvevőket, számítva ezáltal teljesen eltérő alkotói válaszokra. Más kultúrájú ország művészeinek a visszajelzése nagyon tanulságos tud lenni. Az eddigi meghívottak 22 országból érkeztek, s nem volt még olyan, aki ne szeretett volna visszajönni újra.

Milyen az itt dolgozó művészekkel való kapcsolattartás, milyen a visszatérők aránya, a művésztelep híre itthon és külföldön?

Van egy nagy kapcsolatrendszerünk, címlistánk, amit használunk. Sok ajánlást is kapunk új résztvevőkre vonatkozóan, főleg a nálunk megfordult művészektől. Sikerült partnerkapcsolatot kiépíteni más hazai és külföldi művészeti szervezetekkel, akikkel évek óta együtt dolgozunk, artist in residence cserekapcsolatokban. Vannak művészek, akik évek óta visszajárnak hozzánk, már szinte alaptagnak számítanak és mi is számítunk rájuk. Ezt mindannyian jó érzéssel éljük meg.

Miként lehet a művésztelep hírnevét növelni, működésével megtartani Ceredet a kulturális térképen? Megmarad-e Cered, vagy elfogy a lakossága? Mivel számolsz az elkövetkező 10 évben? Foglalkoztatok a ceredi lakosság fogyásával egyik korábbi év témájaként. Látna, hogy több ingatlant megvásároltak, melyekben művészeti munka folyik a jövőben, úgy gondolod, ez is hozzájárul abhoz, hogy erőre kapjon a község és az elvándorlás, lakosságfogyás megálljon?

Minden prognózis azt mondja, hogy az emberiség több mint 85%-a lesz városlakó a nem közeljövőben. A vidék elöregedése és elnéptelenedése globális probléma, nem csak Ceredet érinti. Tény, hogy a művésztelep működése és az ezáltal keltett pozitív folyamat bizonyos mértékig egyfajta ellenszert tud adni.

Az általunk megvásárolt házak az ArtColony-Cered társuláshoz tartoznak, melyeket magánemberek tartanak fent művészeti célokra. Ez részünkről egy tudatos vállalás, mely már nem csak arról szól, hogy évenként több hétig művésztelep zajlik itt, hanem arról a társadalmi szerepvállalásról is, hogy a kortárs művészet bevonásával hogyan járulunk hozzá a falu életben tartásához. Tavaly például megnyílt a Kor-Társ-Táj-Ház, amely egy régi romos épület rehabilitációja és abszolút „offspaces” jelleggel képvisel a kortárs művészeti kontextusban. Nagyon megkedveltük, egyre többen járnak oda a faluból is és hát minden munkát a falusiakkal közösen végeztünk ott. A művésztelep alatt nagyméretű, helyspecifikus installációk készülnek oda, melyet nagyszabású nyílt napi rendezvényünk keretén belül szoktunk bemutatni. Erre a rendezvényünkre több száz látogató jön el az ország minden pontjáról.

Milyen célokat, ötleteket akartok megvalósítani 2019–2020-ban? Az évek során sok neves képzőművész és művészettörténész vett részt a minden évben megtartott úgynevezett nyílt napon, ezek során több ötlet és segítségnyújtási lehetőség is felvetődött a művésztelep további munkájának segítésére. Fel tudnál sorolni néhány nevet, kik fordultak meg Cereden és volt-e az ötleteknek fogantaja, a felajánlott segítségnek eredménye, és mi várható még?

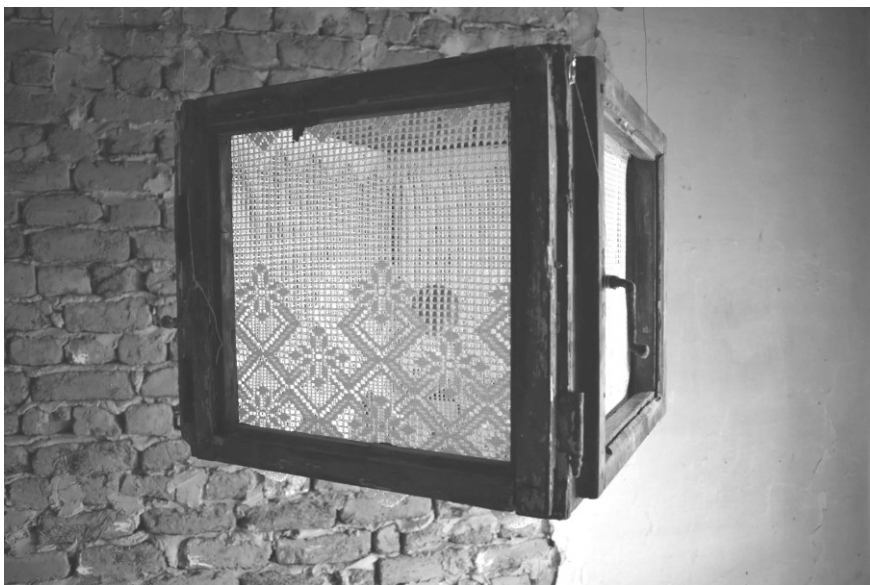
Minden segítséget és ötletet szívesen fogadunk és tényleg sokat kaptunk ebből is, abból is. A legjobb az, amikor ezek az ötletek egymásra épülnek, nagyon sajtáságosak lesznek és mindenki magáénak érzi. Nagyon nagy az érdeklődés a tematikus művésztelepeink iránt, amit artist in residence formában bonyolítunk. Szinte egész nyáron, összefűzve több hónapig tartó, tematikus szimpóziumok fogják váltani egymást a terveink szerint.

Nekem fontos, hogy kialakult egy társaság, baráti kör, amely a művésztelep bázisát adja. Nemcsak az alapítók, hanem a később hozzánk csatla-

kozó művészek, mecénások köre ez. Egy ekkora szerveződést nem lehet egy vagy két embernek csinálni. Itt komoly munkák vannak befektetve sok ember részéről. Mindenképpen örülök ennek, az egész ügyünk egyik legnagyobb erejének és támaszának ezt érzem.

Hogyan készültök a művésztelep 25 éves jubileumára? A művésztelepről már megjelent két alapos és igényes album művészettörténészek közreműködésével az eddigi évek eredményeiről, kiállításairól. Tervezitek az újabb albumot, mondjuk a 25. éves jubileumra?

Mindenképpen szeretnénk. Furcsa, de legalább annyira magunk miatt is. Ez ugyanis mindig egy nagyon alapos önelemzés is. Másrészt pedig nagyon fontosnak tartjuk, hogy a lehető legtöbben megismerjék a munkánkat. Az eddigi kiadványok sok helyre eljutottak hazai és külföldi múzeumok, galériák, egyetemek és nagy könyvtárak gyűjteményébe a British Múzeumtól a zlini, wroclawi egyetem vagy a torontói és a Columbia Egyetemig.

A meghívott külföldi művészek eddig is híret vitték a művésztelepnek. De most léptéket fogtok váltani, bemutatkoztok Rómában, Wrocławban vándorkiállítás nyílik. Milyen lebetőséget látsz a nemzetközi megjelenésben?

A jellegünkből eredően mi is nemzetközi esemény és műhely vagyunk. A nálunk készült alkotások nemzetközi megjelenítése és az ezek által lét-

rejtött kapcsolatok, találkozások azért fontosak, mert más országokban is működnek ugyanazt a kérdéskört boncolgató tematikus művésztelepek. Egymástól sokat lehet tanulni, mert nem konkurencia vagyunk egymásnak, inkább partnerei vagy éppen hivatkozási pontjai. Emellett úgy gondolom, hogy a Cereden készült műalkotások megállják a helyüket más múzeumokban és kiállítóterekben is.

A művésztelep szervezése, gondozása, kiállítások rendezése, művészetszervezés nem megy a művészeti munkád rovására?

Ha magát a művésztelepet is egy alkotásként fogom fel, akkor nem – egyébként igen. Tényleg sok és sokrétegű a tennivaló, ami kívülről nem látszik, pedig így van. Eléggé maximalista és tervszerű vagyok és szeretném az adott időben mindig a legjobbat elérni, ez pedig időt vesz igénybe.

Egyébként meg szeretném látni, hogy hová tud fejlődni egy európai orientációjú tematikus szimpózium Magyarországon. Hogy tud-e igazán professzionális lenni? Nem csak az alkotások minőségére gondolok. Inkább a teljes rendszerére, a finanszírozásra, a kommunikációra, az életartamára, az elfogadottságára, a társadalmi hatására.

A művésztelep forma és elnevezés múlt század előtti és ma már tartalmában is teljesen másról van szó. Jó lenne ennek a mai szemléletét és erejét láttatni az emberekkel, ami nem egyszerű. A művésztelep igazi értéke maga a művészsakma számára sem evidens és/vagy transzparens. Pedig viccesen mondvá receptre kellene felírni mindenkinek a művésztelepeken és szimpóziumokon a részvételt.

Magyarországon és Ausztriában is élsz. Ausztriában milyen a kapcsolatod az ott élő művészekkel? Mit jelent számodra a kétlaki élet? Hol vagy igazán otthon?

A kétlakiság folyamatos mozgásban tart. Megvannak az előnyei. Én tisztáztam magamban a szülőföld és az otthon kérdését. Nyilván a szülőföld alapvető, de az otthonát megválasztja az ember. Nekem az otthonom ott van, ahol a családom. Mindkét országban barátok vannak, akikhez örömmel megyek vagy ők jönnek. Alapvetően emberi viszonyokról és értékekről van szó, amelyek nem határoktól függenek.

Jövőre 50 éves leszel. Készülsz valamiféle összegző kiállításra (a REÖK-höz hasonlóval, 2013. március 23–2013. május 5.)? Képeiden hullámszik az ember, tapéta mögé rejtőzik. Marad az eddigi trended, vagy készülsz valamiféle meglepetéssel?

Igen, vannak terveink a galériásokkal közösen a kiállításokra és projektekre. Készülőben van egy átfogó könyv is a papírmunkáimra vonatkozó-

an. Hagyományosan ősszel sokat dolgozom a műtermemben, amire már nagyon várok a nyári utazások és művésztelepek után.

Ha most lehetne egy kívánságod a művésztelep jövőjére vonatkozóan, mi lenne az?

Nekem mindig sok kívánságom van, nem csak egy. Nem is tudom, melyiket lehetne előre sorolni, mind összefügg a másikkal. Olyan ez, mint a dominó. Talán inkább azt mondanám, hogy maradjon meg a jövőben is olyan őszintének, szabadnak, inspiratívnak és különlegesnek, mint amilyen eddig volt és most is az.

MADÁCSY PIROSKA

„...*Homályban ül,
Mi egy világot rendít és terem*”

A Tragédia időtlen időszerűsége

Talán induljunk ki Hubay Miklós egyik alapgondolatából: „Minden aktualizálás nélkül mondhatjuk, úgy érezzük, mintha nekünk írta volna ezt a művet Madách Imre. Útmutatásul a mi szorongató álmainkban...” Mert *Az ember tragédiája* valóban rólunk szól. Madách jóslatai szüntelenül foglalkoztatnak bennünket. Minden-tudása megdöbbenő. Műveltségének gyökereit kereshetjük, de választ csak a mű szüntelen újraolvasásával kaphatunk.

Tudjuk, iskoláit magánúton, majd a váci piaristáknál kezdte, s már 14 és fél éves korában a Pesti Egyetemen folytatta. Félig gyerek még, amikor 1837-ben bölcséleti, filozófiai, később jogi tanulmányokat hallgat. Leveleiből ugyan némi fény derül arra, hogy milyen tárgyakat tanult, pl. történelem, fizika, metafizika, tudományos elmélet, magyar vonatkozású szellemi alkotás stb., de sok mindent nem tudunk a részletekről. Számtalan tudományág érdekelte.¹ Hangsúlyoznunk kell, hogy az 1830-as évektől kezdődően a magyar nevelésügy, az egyetem átalakulásának valamennyi problémája – Bécs tiltakozása ellenére – az ország nyilvánossága elé kerül. A Közoktatási Bizottság a felsőoktatás reformját sürgeti, a magasabb nemzeti művelődés érdekében. Mivelhogy az elme a szabad művészetek által művelődik, a „közoktatási intézetekben... tanítandók mindazok a tudományok, a melyek leginkább válhatnak bárkinek jövőendő élete hasznára...”. Az elvont, felesleges „teóriák” helyett tehát az új természeti ismeretek, emberi és műszaki tudományok, mezőgazdasági képzés lenne szükséges – magyar nyelven. A latin megmaradhat a teológia területén. Bár a király valamennyi elképzelést elutasítja, s megtiltja, az egyetemen tanuló fiatal értelmiségiek egyesületekbe, önképzőkörökbe szerveződnek, s még nyitottabbak, még érdeklődőbbek lesznek minden új iránt. Bogát Pál, Gebhardt Ferenc (orvostudomány), Tittel Pál (csillagászat), Scheduling

¹ Andor Csaba–Gréczi-Zsoldos Enikő (szerk.) 2014. Madách Imre Majthényi Annának (Pest, 1839. jún. 17. előtt?). In: *Madách Imre levelezése*. Madách Imre művei VI. Madách Irodalmi Társaság, Salgótarján–Szeged. 59.

Lajos (bölcészet), Toldy Ferenc (orvos, bölcészettudomány) és még sokan, más tudós tanárok az Akadémia tagjaiként is mindent megtesznek tanítványaik új szellemű kulturális és politikai neveléséért. És a háttérben Széchenyi István, Lónyai Gábor javaslatai: hozzunk létre Polytechnikumot vagy Műegyetemet – Gazda-képző Intézetet, iparoktatást. Bár meghiúsulnak, igazából fordulópontot jelentenek az 1840-es évek közepére. A hagyományos teológiai, katonai vagy jogi pályák iránti érdeklődést felváltja a reáltudományok elsajátítása iránti igény. 1844-ben hivatalossá válik végre a magyar nyelv, de az egyetemen még mindig korlátozzák. A Bölcsészeti Karon latin maradt a filozófia, a fizika, a matematika és a mérnöki tudományok nyelve. Ugyanakkor a pesti jogi karon már 1842-től magyarul oktatnak. Ez a kétnyelvű oktatás 1848-ig fennmaradt. Batthyány Lajos szerint: *Magyarország egyetemi tudományosság tekintetében az elavultság fészke*.² Madách a barátjának, Lónyay Menyhértnek írt leveleiből is kiderül – csalódott egyetemi tanulmányaiban, melyek elméjét csak összezavarták. „Hon jövék, könyvhöz ültem, de betűk helyett sötét árulók tüntek fel szemeim előtt, kik nem tartják bűnnek le tépni azt mi embert emberré tesz. – Én tanulni mentem, de csak azt tanultam, hogy *bosszú itt kötelesség, v. betsület nélkül a nemélet*. – Egy örvénybe vagyok melyben gondolatjaim az orcán ként zajlanak...”³ – írja 1840-ben, elhagyva Pestet.

És mégis, az akadályok ellenére Madách Imre és barátai megtanulják, amire kíváncsiak. Hogyan? Önképzéssel, talán a korabeli most születő folyóiratokból. A *Tudományos Gyűjtemény* már 1817-től él, 1833-ban indul a *Regélő Honművészt*, 1835-ben a *Rajzolatok*, 1837-ben az *Athenaeum*, 1840-ben a *Budapesti Szemle*, 1844-ben a *Pesti Divatlap*, 1843-ban a *Honderű* és az *Életképek*, a *Tudománytár*, az Akadémia lapja 1834-től működik. A hírlapok és folyóiratok a literatura szerves részeivé válnak, a polgári olvasó-közönség igénye: legyen a folyóirat ismerettár, „versenypálya az elméknek”. Irinyi József szerint a sajtó a legnagyobb politikai hatalom lehet: „hadserege a közvéleménynek; leghatalmasabb fegyvere a kornak, mert fejlesztője, terjesztője az eszméknek és véleményeknek...”⁴

² *A magyar felsőoktatás évszázadai*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2000. 55–64. Szögi László (szerk.) 1994. *Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái*. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Bp. 34–36.

³ *Madách Imre Lónyay Menyhértnek* (19) (Pest, 1840. jan.-márc.?) In: Madách Imre levelezése i. m. 82.

⁴ Irinyi József 1845. A szépirodalom a politikai lapokban. In: *Életképek* II/7. 197–202.

Az *Athenaeumban* vagy a *Tudománytárban* középponti témaként szerepel az emberiség történetének, ideológiai fejlődésének, egyéni és nemzeti jellegének vizsgálata. Az *Életképek* ontja a francia szellemű, liberális politikai tartalmú cikkeket. Szabadság, egyenlőség, testvériség, az emberi jogokért való küzdelem jelszavai ott visszhangoznak Madách és barátai fogékony lelkében.⁵ Milyen érdekes olvasni és beszélni mindarról, ami egyébként tilos: a nagy francia forradalomról, a történetírókról: pl. Thiers-ről, Thierryről, Micheletről vagy éppen Lamartine-ről. Tudjuk, Bérczy Károly, Madách barátja lefordítja a *L'Histoire des Girondins*-t, még 1847-ben. Óriási hatással van az olvasókra Tocqueville: *Demokrácia Amerikában* című műve is, amelyet Fábián Gábor fordít magyarra 1838-ban. A polgárosodás egyik legfontosabb feladata a társadalmi osztályok különböző érdekeinek kiegyenlítése. A szocialista elveket valló liberálisokról tudósít a *Tudománytár* – Saint-Simonisták, Lerminier és Lammenais, akinek *Paroles d'un croyant* című művét különösen tiltják. Az *Athenaeum* 1841-ben Kazinczy Gábor fordításában ebből részleteket közöl. Ami tilos, annál érdekesebb a fiatal egyetemisták számára, hisznek abban, hogy eljött az európai népek tavaszszaka. Az irányeszmeék közvetítése a „gondolkodó, művelt, felelősséget vállaló vezérköltők” feladata.⁶

Hit, lelkesedés, barátság. Ifjúság, szerelem, tervek, jövő. A Toldy-Schedel Ferenc, Vörösmarty Mihály és Bajza József által szerkesztett *Athenaeumban* rendkívül sok természettudománnyal, orvostudománnyal, filozófiával, a polgárosodó világ pozitív vagy negatív életjelenségeit szociológiai szinten vizsgáló cikkel találkozunk. Természetesen kulturális, irodalmi hírekkel is megismerkedik Madách, aki járhatja az újságot. Ismeretszerzése tehát sokoldalúan biztosított, érdeklődési köre az évek folyamán csak bővül. Lírai próbálkozásai a romantika jegyében születnek, de érdeklí a pozitivizmus, a spiritizmus, az evolucionizmus, a hegelianizmus, a hőhalál-elmélet, a szabadkőművesség – írja Andor Csaba.⁷ Könyvtára egyre gazdagabb, több nyelven, németül, franciául, latinul és görögül olvasott, minden érdekességet cédulákra jegyzetelt. Azonban nem mindent hitt el, vagy elhitt – s azután kételkedett. Lírai próbálkozások, versenyszellem a Lónyay-körben, Pesten.

⁵ Lásd részletesen: in: Madácsy Piroska: *Francia szellem a reformkorban*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1992. 9–28.

⁶ Thiers 1838. *Társalkodó* I. 13–14.; Thierry, *Tudománytár*, 1841. IX. 253–258.; Vasvári Pál 1847. Michelet. In: *Életképek* I. 19–20.; Lerminier 1835. *Tudománytár* V. 195.; Lukács Móricz 1843. Néhány szó a szocializmusról. In: *Athenaeum* I. 253–66.; Vasvári Pál 1848. Irányeszmeék. In: *Életképek* 7., 17. sz. 193, 483.

⁷ Andor Csaba 2008. *Madách-tanulmányok*. Madách Irodalmi Társaság, Bp. 71–72.

1841-től részvétel a megyei közéletben, Eötvös, Széchenyi eszméinek hatása, várakozás... „A világot meg lehet és meg kell változtatni.”

De az események felgyorsulnak. 1848–1849, 1852–53. – „És most tél van és csend és hó és halál...” Mi lett a vágyakból, a tervekből? A világot meg lehet próbálni megismerni, de nem lehet megváltoztatni. Az embert igen. Talán ebből a felismerésből születik *Az ember tragédiája*, amely az emberiség történeti kiábrándulásait a kezdetektől a gondolkodó költő énvilágából vezeti le, ugyanakkor előrevetíti próféta-költőként a jövő századok vízióit. Tudományos-fantasztikus mű a *Tragédia*? Igen is, meg nem is. Mert mindaz, amit megjósolt, általunk is tapasztalva, megvalósult, vagy talán meg fog valósulni.

Nézzük tehát a jövő időszembesítő képeit, történelem-filozófiai, szociális és morális, valamint metafizikai szinten.

Az első emberpár bukása minden emberi bűnre, gyengeségre, befolyásolhatóságra utal. És arra, hogy a bűn mögött mindig ott van egy felbujtó, egy ördögi kerítő. Bár Madách álomba ringatja Ádámot, ami történik vele, az nem álom, hanem véres valóság. Csak idézzük fel Lucifer indító szavait:

„Végzet, szabadság egymást üldözi
S hiányzik az összhangzó értelem.” (I. szín, 10.)⁸

A teremtés sem tökéletes –

„Az Eszme, az Erő, a Jóság! mivégre és miért hozta létre az Úr, ha:
Az Élet mellett ott van a halál,
A boldogságnál a lehangolás
A fénynél árnyék, kétség és remény.” (Lucifer, I. szín, 11.)

A tagadás Isten világát meg fogja dönteni. A jóslat bevált – az elmúlt és jelen évszázadai, és a mi világunk is bizonyították. Horváth János szerint a *Tragédia* nagyarányú koncepciója a középkori haláltánc-műfaj modern filozófiai költeménnyé való kozmikus kitágítása.⁹ Mi is a „halál-tánc”? A halál mindenkit elér, egy utolsó tánra kéri fel a gazdagot, a szegényt, a hatalmast és a rabszolgát. Az ember porszem csupán, vakon cselekszik, téved, elbukik, az egész emberiség járja útját, s már azt hiszi, elérte célját, míg eljön a vég és az *egész leáll*. Az idő múlása nem jelent semmit, hisz „egy nap egy század egyre megy, minden újrakezdődik és ismétlődik –

⁸ A Madách-idézetek *Az ember tragédiájának* 1999-es kiadásából valók. Madách Imre: *Az ember tragédiája* I. Főszöveg, Madách Irodalmi Társaság, Szeged–Budapest, 1999.

⁹ Horváth János 1976. *A magyar irodalom fejlődéstörténete*. Akadémiai, Bp. 353.

némi variációval.” A *Tragédia* indítása tehát egyértelmű jóslat: az emberiség a vesztébe rohan.

Az alapvető emberi gyengeségek, a bennünk rejlő másik énünk okozza sokszor romlásunk: a nagyravágás, a dicsőség, a hatalom vágya nem adhat boldogságot, mert milliók leigázásával és szenvedésével jár együtt. Az egyiptomi szín ezt szimbolizálja, de tudatunk már rögzíti Nagy Sándor, Szulejmán, Napóleon, Hitler, Sztálin – soroljam még – bukását. Az alapeszme – a „szabadság, egyenlőség, testvériség” – fenséges átka kezdettől fogva ott kísért. Tudnak-e élni a tömegek szabadságukkal?

„mert minden ember uralomra vágy,
Egy érzet az, s nem a testvériség.
Mí a szabadság zászlájához űzi
A nagy tömeget...” (Lucifer, IV. szín, 35.)

A „felséges” nép befolyásolható, manipulálható, lefizethető, hol ezt, hol amazt élteti, árulónak kiáltja ki, ki érte küzd, s urának, ki elárulja. Az igazi demokrácia nem létezik, a jogok feledtetik a kötelességeket, az egyenlőség nem boldogít, mert az egyén „koncért” tülekedik, s már meg is szűnik az egyenlőség. Végezzétek ki! Éljen a harc! Miltiadész és Athén a szimbólum, mely előkészíti a teljes romlást: a római birodalom bukását. De ismerős a kép? A morális fertő – a jólét orgiákhöz vezet; a csók édeesebb, hogy egy kis vér ömlik – gyilkolás és bűnözés vágy; ölekezés – mindenki mindenkivel, bár a mérge, a drog ott van az ajkakon. Bor, szerelem, „S a mámor, az édes mámor, Mint horpadt sírokat a nap, Létünk megaranyozza...” (Hippia, Róma, VI. szín, 61.) Madách szavaiban az élet mellett mindig ott a halál. Ki tagadná: így van ez napjainkban, a *carpe diem* elve érvényesül. Ám az alantas tánc és zene, a fesztiválok már émeletlenek, a szex tébolyult őrjöngéssé vált, betegség, dögvész pusztítja az emberiséget, háborúk egymás ellen, városok, nemzetek pusztulnak el.

„Durva, idegen nép tiporja el arany vetésidet,
Szétbomlik a rend, senki sem parancsol
S szót nem fogad. A rablás, gyilkolás
Emelt fővel jár...” (VI. szín, 61.)

És ez az új népvándorlás, ez a megállíthatatlan anarchia napjaink véres valósága.

Péter apostol a hitnélküliségben, Isten elvesztésében keresi a nemzedékek elkorcsosulását, pusztulását. A szent szeretet még békét hozhat... Talán a kereszténység megszabadíthat, a testvériségben van a jövő! Saj-

nos, nemcsak a *Tragédia* hetedik, konstantinápolyi színe cáfolja e reményt. A keresztések a szeretet tanát vitték Ázsiába. A lovagi erények: a tiszta becsület, Isten szent dicsérete, a nő védelme nevében gyilkoltak, raboltak, áldást hintettek és átok járt nyomukban. A szent tanokból őrülség és béklyó lett, eretnekek irtása, szörnyű vallásháborúk a keresztények között is, csupán egy „i” hiánya miatt. De falvak irtása, ártatlanok pusztítása kísérte a tatár, török hadakat, hódító hadjáratok Allah nevében. Honnan tudhatta Madách, hogy ennek soha nem lesz vége? „Vérünkéből új csatárok születendnek, Az eszme él, s a láng, mely fellobog, Világot késő századokra vet.” (Az agg eretnek, Konstantinápoly, VII. szín, 72.). Hátborzongató! A 21. század pusztító véres háborúi az iszlám nevében keresztényeket irtanak, végeznek ki. Pedig csak egy Isten van, ki bennünk lakozik, ki hitet, reményt, szeretetet ébreszt, ám a bennünk bújó ördög Isten dicséretére újra és újra emberáldozatokat kíván. Megnyugvást már nem lelhettünk Isten-hitünkben.

Hihetünk-e a tudomány új nagy felfedezéseinek, új gondolatainak világmegváltó erejében? Rang lesz-e a szellem, a tudás? A természet törvényeit elleshetjük, ám a nagyszerű egészet, a világmindenséget soha nem érthetjük meg. Áltudósok tömkelege vesz körül bennünket, ahogyan a teóriák megszületnek, nyomban meg is dőlnek. Meggyógyítunk száz betegséget, hogy ezer új pusztítson a világban, üzletté vált a tudomány is. Új tömegpusztító fegyvereket kérnek tőlünk a nagyhatalmak összefonódó érdekei. Sok elvont teória, néhány valóban hasznosítható felfedezés hódít: a számítástechnika, az informatika, gépek világa, mely uralja a földet. De ez is, mint minden, még egyszer összeomlik és nincs tovább...

Kepler-Ádám álmodik, a szférák világáról, a nyugodt, békés kor tudományt értékelő eljövételéről, ám álma szörnyű vízió lesz a francia forradalomról. Ím eljött – egyenlőség, testvériség, szabadság! – a szabadkőművesek világmegváltó napja. A nagy talizmán, a nagy eszme, a szabadság, az érte küzdő ifjak megmentik a hazát, az egyenlőséget hirdetőik megdöntik a királyok és a papok uralmát. Az ész legyőzi a babonáságot, s testvérivé válik a világ. A nép győzni fog, de fegyverrel. Ám ezek a guillotine alatt, a halál arat. A forradalmi mámorból vérözön lesz, gyanakvás ébred, s árulók, külső vagy belső ellenség, a nép szent törvénye már a gazok törvényévé válik, árulók helyett a szabadságharcosok fejei hullanak. A hatalom már nem boldogít – „a vér közt úgy gyötör az egyedüllét” – mondja Danton. Hol van már a Lamartine által megaranyozott francia forradalom imakönyve? Vérgőzbe fulladt forradalmak és újabb zsarnokok uralma jön évszázadokon keresztül. S milyen könnyű egy testvért, egy nép által szere-

tett forradalmárt koholt vádak alapján elítélni: korrupcióért, rokonszenvért a másképp gondolkodókkal vagy hatalomra törésért. (Danton halála, a 13 aradi vértanú kivégzése, 1956 szörnyű megtorlása).

Mi az tehát, mi boldogíthat? Mégis a tudomány? Tanítványaink tudása lelkesítő, de megismerhetjük-e egyszer, láthatjuk-e a nagyszerű egészet? Minél többet tanulunk, annál kevesebbet tudunk – ez Kepler keserű konklúziója. Talán a teóriák ismételtetése helyett a gyakorlat új világa teheti boldoggá az emberiséget. Ez a szabadversenyos kapitalizmus. De ízetlen tréfa ez is, torz sárdobálás, ahogy a londoni őrült vásári komédiában minden áruvá válik, minden eladó a hiúság vásárában. Olcsó bor, rossz zene, állat vagy ember így mulat: nyomor, koldusok, dúsak és rab-szolgamunkások világa ez. Hol van hát a megálmódott közjólét? A gépek hatalma munkanélküliséget hozott, így a munkabér olcsóbb lett. A szabadversenyos kapitalizmusban nincs üzleti morál, a munkás „kutya” lett, dolgozzon csak éjjel-nappal, éhbérért, ne nőszüljön, ne legyen hat gyermeke, a népességfogyás hasznos lehet még. Eladó az egész világ: az erény és a becsület, a törvény és az igazságszolgáltatás. A pénz az Isten, uralma előrevetíti árnyékát, a társadalom rohad és „buján tenyész a bűn”. Kuttyák harca ez egy konc felett.

„Én társaságot kívánok helyette
Mely véd, nem büntet, buzdít, nem riaszt
Közös erővel összeműködik,
Minőt a tudomány eszmél magának...” (Ádám, London, XI. szín, 135.)

S Ádám megkapja magának a londoni színben, amit kívánt – a tátongó sírt, melybe mind beleugranak ez emberi komédia szereplői. Igazi haláltánc vár hát az emberiségre a jövőben is: ezredévek után sem lesz kész a nagy mű. A haláltáncok folytatódnak, tömegsírok tátonganak, világháborúk pusztítanak. Háború helyett néha ördögi béke van, a felnégyelt népek békéje.

De még nem szóltunk az egyik legfélelmetesebb jóslatról, a falanszter-ről. E szín antiutópikus sajátosságait elemzi – Szerb Antal után – Máté Zsuzsanna Madách-monográfiájában, s kiemeli az autonóm cselekedetek és személyiség eltűnését, a kreativitás és az önálló gondolkodás elvesztését, a hagyomány, a tradíció és a művészet értékeinek elvesztését; összességében a természetes és értelmes emberi élet szerepeinek hiányát.¹⁰ A

¹⁰ Máté Zsuzsanna 2013. *A bölcsélet átlényegülése esztétikumá – Középpontban Madách Imre Az ember tragédiája című művével*. Madách Irodalmi Társaság, Szeged, 84–86.

falanszter szín antiutópiájában a kisszerű hon fogalma eltűnt, végre az egész Föld egy széles hazává lett.

„Közcél felé társ most minden ember,
S a csendesen folyó szép rend fölött,
Tisztelve áll, örül a tudomány.” (Lucifer, XII. szín, 138.)

Azonban a tudásvágy már nem szakhoz kötött, minék a matematika, kémia, fizika, minden csupán egy célt szolgál, az uniformizált közösség túlélését. Az állat- és növényvilág kipusztult, őslény lett a lóból vagy a kutyából, az oroszlánból, a tigrisből, kitömve vannak, múzeumban. Csak az maradt meg, ami hasznos, némi disznó és a birka, virágra sincs szükség, csak génkezelt kalászra. E mesterkéltnél világ, mely a költészetet elavulttá, a művészetet nevetségesnek, a tündérmeséket mérgezőnek tartja, ismerős számunkra. Valamikor úgy gondoltuk, a falanszter csupán az utópisztikus szocializmus karikatúrája, most már tudhatjuk, e félelmetes jóslatban megfogalmazza Madách, mi vár ránk, vagy máris miben élünk. Ez a 21. század ördögi tervben megvalósuló elidegenítő testvérisége. A gépek átveszik a munka dandárját, a munkás csak csavart csinál. Bezárták a bányákat, elfogyott a szén, a vas, az ásványi kincsek, kiszáradnak a folyók, sivataggá válnak a földek, az erdőket kiirtották, a fenyvesek élővilága lassan kipusztul, a megélhetésért küzdenek az embertömegek. S e közösségben, ezekben a szektákban az emberek elvesztették egyéniségüket, csupán számuk van, bár ők voltak a valaha volt világban a legkiválóbb emberek. Nem kell sem olvasnunk, sem írunk, a számítógép mindent elvégez, mindent és mindenkit lehallgat és megbüntet, ha szükséges. Az információk áramlása oda-vissza, féligazságokat eredményez, az internet, a *média* a legnagyobb úr, a legnagyobb felforgató.

Egyformára, törpére szűrheti az emberiséget a *világunió*, melyben nem szükségesek többé az emberi kapcsolatok: a szerelem, az anyaság, a család, a gyermek. Mi a világon nagy és nemes volt, eltűnt, aberrált nemi kapcsolat, korcs nemzedékek, melyek meg sem születnek – végül jön a lombikbébi, a génmódosítás, emberklónozás. Fogynak a levegő, az éghajlatváltozások szörnyű viharokat, természeti pusztításokat okoznak, s félelem van a szívekben.

„De már nekünk, a legvégső falatnál,
Fukarkodnunk kell, általlátva rég,
Hogy elfogy a sajt, és éhen veszünk.
Négy ezredév után a nap kihűl,
Növényeket nem szül többé a föld;” (Tudós, XII. szín, 146.)

Valóban, a túlélésért folyik a küzdelem? Ebben a mostani falanszterben sajnos megmaradtak a fegyverek és a pénz, sőt a legjobb üzletté váltak, a rend helyett anarchia van szinte mindenütt, vagy majd lesz: zűrzavar. S ha el fog tűnni a nap, az sokkal hamarabb bekövetkezik az atomháború következtében.

Mi hát a megoldás? Hagyjuk el ezt a „nyomoru földet”, ahogyan Vörösmarty nevezi? Madách ezt is vizionálja: az űrben repülnek már, Ádám és Lucifer „e vaksötétben, őrjöngő röptükben”. De adhat-e boldogságot a menekülés, az idegen világ? A jól ismert tájat visszasírjuk, ez a föld volt egész világunk, ha elveszítjük, nem értünk és nem érzünk többé semmit. Vissza kell térnünk hát, csak földünkön, hazánkban lehetünk újra emberek, lehet újra értelme életünknek.

„A cél voltaképp mi is?
A cél megszűnt a dicső csatának,
A cél halál, az élet küzdelem,
S az ember célja e küzdés maga.” (Ádám, XIII. szín, 160.)

A XIV. szín, az eszkimó szín azonban a legszörnyűbb jóslat: amit tönkretettünk, többé nem helyrehozható. A földön jégkorszak köszöntött be, az ember, ha van még, elbutult, állatként vegetál:

„Könyörgök, hogy kevesb ember legyen,
S több fóka.” (Az eszkimó, XIV. szín, 167.)

Konklúzió: a Madách által előrevetített pusztulásnak, végromlásnak okai az emberi természetben rejlenek. Az erősebb a gyengébb kárára gazdagodik. Sokáig azt mondtuk, a pénz az isten, de napjainkra a pénz világot irányító szellemiség lett a mindenható. A pénz eszköz lett a hatalom kezében, és még veszélyesebb. A pénzügyi világ banki eszközökkel rivalizál, érdekháború folyik, ha kell – fegyverekkel! Van kiút? Nem tudhatjuk.

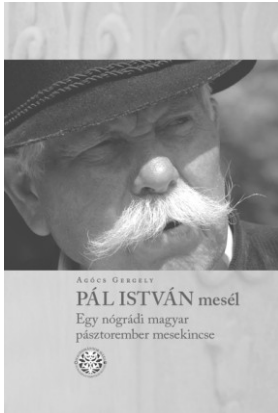
Sorsunk és végzetünk tehát megíratott – hasztalan-e a harc ellene? Madách, bár jóslatai az ember „eszköz voltáról” és az emberiség, a Föld, bolygónk pusztulásáról szólnak, s a halál, az öngyilkosság utolsó felvonásáról, mégis ad egy reményt: az önismeret, az önkritika, a rossz felismerése és a jó keresése – „az érdekek mocskától távolabb” – még megállíthatja a romlást.

„Karod erős – szíved emelkedett:
Végetlen a tér, mely munkára hív.” (Az Úr, XV. szín, 174.)

CSONGRÁDY BÉLA

Megőrzött folklórkincs

Agócs Gergely: Pál István mesél

„Be kell hordanunk, hajtánunk mindent. / A szavakat is. Egyetlen szó, / egy tájszó se maradjon kint. / Semmi sem fölösleges.” – írta a közelmúltban elhunyt jeles erdélyi költő, a Kossuth-díjas Kányádi Sándor „Noé bárkája felé” című, egy 20. századi székely festőművész, Nagy Imre tiszteletére megfogalmazott versében. A fenti idézet alapgondolata – mintegy ösztönösen, belső meggyőződésből is – sarkallhatta hosszú – 1919-től 2015-ig tartó – életén át az utolsó palóc dudásként közismert és elismert tereskei pásztorembert, Pál Istvánt, akinek mesekincséből a közelmúltban jelentetett meg egy

kötetnyit Agócs Gergely néprajzkutató, népzeneész, a budapesti Hagyományok Háza tudományos munkatársa.

A felvidéki származású szakember, a Magyar Televízió „Fölszállott a páva” című folklórvetélkedőjének állandó zsűritagja a közelmúltban éppen e könyve bemutatója kapcsán a Balassi Bálint Megyei Könyvtár vendégeként járt Salgótarjánban. Elmondta, hogy gyermekkorra egy részét Füleken és környékén nagyszüleinél töltötte, és alig múlt tizenöt éves, amikor foglalkozni kezdett a népzenevel. Később játszott a kassai Csám-borgó Zenekarban, s volt a pozsonyi Szóttos Kamara Néptáncgyűttes énekes, zenész szólistája is. Alapító tagként, a népzenei szekció vezetőjeként vett részt a Szlovákiai Magyar Folklórszövetség munkájában. Egyetemi tanulmányai – amelyeket Budapesten az ELTE Bölcsészettudományi Karának néprajz tanszékén folytatott – óta él Magyarországon. Szakdolgozatát a kilencvenes évek második felében *Egy szürke meg egy hamuszín galamb – A hagyományos szellemi kultúra egy nógrádi magyar pásztor életében* címmel írta Pál Istvánról, akivel 1992. június 12-én este fél kilenckor ismerkedett meg Tereskén. Ezt az időpontot azért tudja ilyen pontosan visszaidézni, mert számára sorsdöntőnek bizonyult. Az előző évben egy ba-

lassagyarmati március 15-i ünnepségen, illetve megyei folklórtalálkozón a környékbeli asszonyoktól hallott először a kétbodonyi születésű tereskei dudásról, furulyásról, akitől gyűjteni, tanulni szeretett volna dallamokat, nótákat, hangszertudást, játéktílust. Csakhogy az első beszélgetés, illetve a további találkozások során az is kiderült, hogy Pál István birtokában volt sok-sok egyéb ismeretnek – így például vőfélyes szövegeknek, kézműves vagy éppen gyógyászati, mágikus, misztikus tudnivalóknak, az állatok között alkalmazandó praktikáknak – is. S nem utolsósorban képes volt emlékezetből felidézni, elmondani számtalan népmesét. 1994-ben teljes joggal tüntették ki a Népművészet Mestere, 2005-ben a Magyar Kultúra lovagja címmel, s 2003-ban kapott Nógrád megyei Madách Imre-díjat is.

Nem csoda, hogy ez a tudásban, ismeretben oly gazdag, karizmatikus megjelenésű, széles, pödrös bajuszos, ünnepi öltözékében „csurgóra” eresztett, gömbölyű tetejű, fécántoll-díszekkel ékesített zöld posztókalapot, fehér inget, rézpitykés mellényt, csizmanadrágot és puhaszárú csizmát, télen szabónál varratott, két sor gombbal ellátott bársonykabátot viselő bölcs parasztember olyannyira magával ragadta, felkeltette Agócs Gergely érdeklődését, hogy évekig tanulmányozta a Pál István által képviselt folklórkincset, szellemi örökséget. Huszonhárom esztendeig tartó ismeretségük, barátságuk – amely során videófelvételeken dokumentáltott a dudálás, a furulyázás, a flótázás, megannyi lírai dal, ballada, monda, betyártörténet, apokrif ima, ráolvasás, egyházi népének, gyermekdal- és játék, tánc lépés, valamint az ezermester hangszerkészítő gyakorlata. De megörökítésre kerültek a pásztorélet különféle, nemegyszer díszes kivitelű, Pál István által is készített eszközei (karikás ostor, bicskatok, juhász-kampó, tarisznya) s ezek megformálásának módozatai is.

A meséről – mint Agócs Gergely könyve bevezetőjében is szól róla – eleinte csak hangfelvételek születtek, majd később a Hagyományok Háza mesemondó tanfolyamain, illetve egyéb alkalmakkor, a Pál Istvánnál tett látogatások alkalmával mozgóképen is sikerült azokat rögzíteni. A bevezető utánra került Agócs Gergely „Pál István hagyományos műveltségének keretei” című, húszoldalas, több fejezetre tagolt tanulmánya. Ebben a szerző elsőként a tájat vette szemügyre, minthogy a mesélő a Kétbodony, Szécsénke, Alsópetény, Nógrádsáp, Bánk, Pusztaszántó, Tereske falvak határolta 15-20 kilométeres körzetben élte le a számára adatott bő kilenc évtized döntő többségét. (A kilencvenhat évhez képest rövid ideig, szűk négy esztendeig második világháborús katonaként kénytelen-kelletlen megfordult a Délvidéken, sőt a Don és Donyec környékén is, a későbbiekben – miután megkapta útlevét – tizenhétszer jutott el Szlovákiá-

ba, s ugyancsak töltött néhány napot a kárpátaljai Vereckén, Erdélyben, sőt Nyugat-Európában, Svájcban és repülővel Franciaországban is.) *A társadalmi közege* alcímű részben Pál István élete színterének, a történelmi Nógrád megye délnyugati település csoportjának változatos etnikai képét mutatja be Agócs Gergely, kiemelve a gyakorlatilag az 1940-es évek végéig létező pásztortársadalom jellegzetességeit.

Ez azért is fontos, mert – mint a családról szóló alfejezetből megtudni – Pál István felmenői, szülei ebből a nehéz sorsú, szolgálóként, zsellérként, béresként számon tartott néprétegből – származtak. Az élettörténetet taglaló rész értelemszerűen elsősorban a személyes utalások miatt érdekes. Garai Ilonával 1939-ban kötött házasságából hat gyermek született, s az apa legnagyobb bánatára valamennyit el kellett temetnie. Két felnőtt fia 1991-ben és 93-ban hunyt el, de már 1983-ban eltávozott szeretett felesége is. Ezekben az években a szereplések, meghívások gyökeresen átrendezték az életvitelét, annál is inkább, mert személye, munkássága iránt 1992-től folyamatosnak és egyre növekvőnek volt tekinthető a szakmai szervezetek, intézmények és a média részéről megnyilvánult érdeklődés. Hangszerjátékaról, énekléséről, zenei hagyatékáról különböző műfajban – kotta, stúdiófelvétel, CD-lemez – készültek dokumentumok. Sok helyre – táborokba, versenyekre, óvodákba – hívták mesélni is. 2009-ben, Benedek Elek születésének 150. évfordulója alkalmából a magyar közszolgálati televízió Kétfodonyban forgatott filmet a magyar népmese élő hagyományairól. Pál István egyik utolsó nyilvános szereplésére 2014 tavaszán a „Fölszállott a páva” televíziós népművészeti vetélkedő keretében került sor: az egyik elődöntő versenyen kívüli vendégprodukciójában énekelt két pásztordalt. 2015. március 2-án távozott az élők sorából, egy héttel azután, hogy a kétfodonyi művelődési házban tanítványai és tisztelői körében megünnepelték 96. születésnapját.

Pál István folklórja címmel Agócs Gergely a népi műveltség elemek két nagy csoportját – egy „könnyű” és egy komoly” tartományát – különböztette meg, amelyek megosztva, egymástól eltérő értékítéletek mentén rakta tározódtak el, ugyanakkor az öntörvényű rendszerek összekapcsolódása is jelen volt Pál István tudatában, gondolkodásmódjában. Életében a folklórjelenségek – így a mese-, illetve történetmondás is – a különféle közösségi munkaalkalmak (fotó, tollfosztás, disznóölés stb.) kiegészítő vagy éppen a monotonitást oldó szórakoztató mozzanataiként kerültek terítékre. Egyéb – fentebb már említett – kézügyes munkálkodásait, gyógyító eljárásait, etnobotanikai ismereteit is figyelembe véve Agócs Gergely szerint elmondható, hogy „Pál István folklórjában a hagyományos

műveltség tudáselemeinek kivételes gazdagságát sikerült dokumentálnunk. Az így összegyűlt anyag tanulmányozása közben rá kellett döbbenünk, hogy a magyar pásztorok hagyományos kultúrája egyik legszemléletesebb példáját adhatja a tradicionális műveltség rendszerében kialakult, manapság oly gyakran emlegetett kulturális diverzitásnak”.

Legközvetlenebbül természetesen a *Pál István mesekincse* című fejezet van kapcsolatban a könyv tartalmával. A könyv főszereplője – saját bevallása szerint – a meséket elsősorban szüleitől tanulta. Édesanyja inkább a királylányokról szóló, úgymond szerelmes meséket kedvelte és adta tovább, apja a vitézekről, természetfeletti erejű hősokról szóló tündérmeséket, illetve az úgynevezett „zsíros meséket”, azaz erotikus töltésű szövegeket szerette elmondani. A kötetben *Mara és Jano* címmel erre is találni példát (igazolván, hogy a mese egyáltalán nemcsak gyermekeknek szóló műfaj), mint ahogyan olvashatók tündértörténetek (*Az eltáncolt cipők*), tréfas (*A fakereszt*) és novellamesék (*A királykisasszony három jegy*) is.

E kötet specialitása, hogy bizonyos mesék (így a *Fehérlőfia Mátyás*, *A szégyenlegény meg az elátkozott ország* vagy *A betyárlegény*) két változatban is helyet kaptak benne. Ennek az az oka, hogy az alapul szolgáló mozgóképfelvételek nem egy időben és nem egy helyen készültek. A 2008. november 13-án és 27-én Michna Sándor operatőr Ringhofer János tanár budai örsi házában egy búbos kemence előtt, gyűjtők jelenlétében rögzítette Pál István mesemondását. A fővárosban, a Budai Vigadó egyik előadótermében a pásztorok eszközeivel díszített asztalnál a Hagyományok Háza mesemondó tanfolyamának hallgatói előtt elhangzott mesék 2010 februárjában kerültek megörökítésre. Ez utóbbiak színesebbek, dinamikusabb hanghordozásúak, gazdagabbak szófordulatokban, kiszólásokban, mert a közönség jelenléte erre inspirálta a mesemondót. Így – Lajtha László népzenekutató találó megfogalmazásával élve – nemcsak az „ami”, de az „ahogy” is megmaradt. Ugyanakkor a rögzített szövegek helyenként bizonytalanságokat, elszólásokat is tartalmaznak, Agócs Gergely azonban tudatosan a hitelesség szempontjait tartotta szem előtt, s igyekezett a tájnyelvi jellegzetességeket is érzékeltetni.

Ez megnyilvánult a *Pista bácsi bemutatkozása* című – közvetlenül a mesék előtt helyet kapott – sajátos interjú-szituációban is, amely a következők szerint kezdődik: „Pál Istvánnak hínak engemet, 1919. február 25-én születtem Kétybodonban. Bánkon legénkedtem. Úgy a meséket, mint a nótákat, úgy a hangszereknek a csinálását, mint a fúvását, mind a szülőknél szereztem meg. Meg aztán több és több, aki tudott, akitől én tanultam, és ők meg éntőlem tanultak.” Ugyancsak érdekes – más szempontból is –

az a válasza, amelyet a meddig voltak juhái kérdésre adott: „Hát nékem nem soká vótak, csak kérem szépen, ’94-ig, ’92-ben rám talált Juhász Zoltán (népzenész, népzene kutató – Cs. B.), ha ösmerik, meg Agócs Görgöl, hogyha ráismernek, Agócs Gergelynek hívják. Ők találtak rám ...betegem fogadtam őket, bejöttek, és hogy csak egy nótát furullyázzak el, elég. És kértek, hogy menjek közéjük. Nem igen akartam odamenni. Úgy el voltam. Má’ meg volt a zsinór, má’ rendesen viaszolva, hogy oda fölakasztom magamat, a családom után. Győztek! Hála Istennek, áldja az Isten őket mind, még élnek. És ugyanannyi életet éljenek, mint én, és annyi egészségben mint én vagyok. Ők segítettek rajtam. Én még most is őbennük bizok, és még most is a fiatalság tartja bennem az életet. Mikor körül áll körülöttem az a sok fiatalság...”

A kötet 135 oldalon 18 mesét tartalmaz. Zömük autentikus, népi fogantatású, de például a *Jancsi és Juliska* változata a német Grimm-fivérek-nél is megtalálható, a *Szurkos lány* egyes motívumai pedig hajznak a 17. századi francia író, Charles Perrault *Hamupipókéjére*. Az utolsóként köz-zétett mű, a *Hogyan lehet megtanulni dudálni* után még egyszer, saját hangján is megszólal az eredeti személyiségű mesemondó: „Nyugodalmas jó éj-szakát kívánok mindenkinek, erőt, egészséget és hosszú életet. Megkö-szönöm, hogy meghallgattak engemet, szépen is, amit valamit nem jól mondtam, bocsássanak meg. Köszönöm szépen a szívességüket!” Azon-ban Agócs Gergely itt még nem búcsúzik, hiszen közli a felhasznált szak-irodalmat, majd – a könyv nagy értékeként – a CD és DVD-ROM audio-és videomelléletek tartalmát.

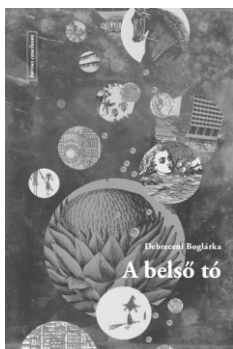
A *Pál István meséi*lel kuriózumszerű, hiánypótló kiadvány született, amely méltó emléket állít egy olyan embernek, aki személyes tragédiái el-lenére élete végéig megtartotta nemcsak sokoldalú talentumát, bölcsessé-gét, de derűjét is. S ha valahol nagy értéknek, igazi kincsnek számít ez a kötet, akkor az Nógrád megye, a palóc tájhaza. De tágabb értelemben bi-zonyára beépül a magyar folklór-szakirodalomba és erősítheti a nemzeti identitástudatot is.

(*Hagyományok Háza, Budapest, 2017*)

BENE ZOLTÁN

Megkeresni a mindent a semmiben Debreceni Boglárka: A belső tó

Ha rákeresünk a legnagyobb internetes keresőprogrammal arra a szókapcsolatra, hogy *belső tó*, leginkább a Tihanyi-félszigeten fekvő Belső-tóról szóló oldalakra jutunk. A tihanyi Belső-tó egy vulkáni erupció lesüllyedt kalderájában keletkezett, valaha páratlan állat- és növényvilággal bírt, ám a mintegy fél évszázaddal ezelőtt betelepített, zömében ázsiai eredetű halfajok az őshonos növényeket fölzabálták, aztán táplálék híján maguk is elpusztultak, a gazdag madárvilág erre áttelepedett a szintén a Tihanyi-félszigeten található, sekély vízű Külső-tóra.

Az utóbbi években – szerencsére – nagy erőfeszítések árán sikerült regenerálni a tavat, amely manapság horgászparadicsomnak számít. Debreceni Boglárka *A belső tó* című regénye azonban nem a tihanyi Belső-tóról szól. Nem horgászregény és nem is ököregény. Szimbolikus kapcsolatai mégis vannak a regénynek és a Tihanyi-félsziget állóvizének.

Debreceni Boglárka új regénye a fülszöveget jegyző Mészáros Márton szerint „naturalisztikus lélektani regény, nevelődésregény, családregegy és szociográfia egyben”, a szerző pedig lélektani gondolatregényként, lélektani naplóregényként határozza meg. Kicsit tehát olyan, mint a szereplőinek nem elhanyagolható hányada: a pontos kórisme nehezen vehető föl róla. *A belső tó* igen sok szereplőjéről vesznek föl ugyanis kórismét az orvosok, jelesül az ideggyógyászok, pszichiáterek, lévén a szereplők egy jelentős része páciens, pszichiátriai intézet lakója, pszichiátriai kezelések alanya és elszenvedője. Életének egy meghatározó időszakában páciens mindenekelőtt az egyes szám első személyű elbeszélő, egy salgótarjáni illetőségű nő, aki igyekszik saját maga összeállítani saját magának, saját magáról a lehető legpontosabb kórismét. Ennek érdekében sorra veszi az életét meghatározó eseményeket és személyeket. Az agresszív, alkoholista apától és az elnyomott, megalázott, a sorsába beletörődő, sem önmagát, sem gyermekét megvédeni nem tudó anyától a nagyszülőkön, szerelme-

ken keresztül egészen a zárt osztályig. A téma követeli meg a naturalizmust, a téma kívánja a családregeényt, a nevelődésregeényt és a lélektani regényt, amiképpen a szociográfiát is. Mindazonáltal nemcsak naturalizmusba és realizmusba, hanem egyfajta sajátos, groteszk szürrealizmusba is lépten-nyomon belebotolhat az olvasó *A belső tót* forgatva. Itt van például Thomas, aki „a CIA-nak dolgozik, hatalmas vagyona van, több, mint négyszáz milliárd dollár, svéd, Rauol Wallenberg fia, de ezt csak az FBI tudja meg az orosz titkosszolgálat ügynökei”, vagy a Hittérítő, aki „kiszimatolja a bűnt”, de a nógrádi Supermannel is találkozhatunk a regény lapjain, aki a kisvárosban újságot árult és „ha megállított valakit, annak rögtön előhozakodott a világvégével.” És, persze, itt van Byron, a fűzfapoéta, a pszichiátria őslakója, egy szelíd, ártalmatlan figura, a kiszolgáltatottság állatorvosi lova. Megrendítő, szívszorító és nem egyszer gyomorforgató a pszichiátriai intézet leírása. Ken Kesey *Száll a kakukk jészkére* című regénye, vagy akár Milos Formannak a könyvből forgatott Oscar-díjas filmje is eszünkbe juthat *A belső tót* olvasva, de semmi egyébért, mint azon okból, hogy az efféle intézetek, legyenek a világ bármely táján is, úgy tűnik, módfelett hasonlatosak egymáshoz. S bár *A belső tó* nézőpontja határozottan és markánsan női nézőpont, amelyben a hősiesség alig jelenik meg, szemben az amerikai regénnyel, amely egyfajta lázadástörténet, McMurphy hősiessége és férfias küzdelmének eposza is, a láttatott jelenség azért nagyon is hasonló. A rendszerszintű működési elemek tekintetében a két intézet: a kelet-közép-európai és az észak-amerikai között alig van különbség. Úgy látszik, a zárt világokat nagyjából azonos törvényszerűségek alakítják és uralják. A páciensek itt is, ott is a kezelés tárgyai csupán, afféle munkadarabok; a személyzet nagy részét nem érzelmek vezérik, amikor feléjük fordulnak, sokkal inkább a rutin és a protokoll. Ha pedig mégis érzelmek irányítják a személyzet valamely tagját, mikor foglalkozik egy-egy pácienssel, abban a legtöbb esetben nem sok köszönet van...

A sárga házban sokan menekülnek a fantázia világába, s előbb-utóbb úgy belegabalyodnak saját fantazmagóriáikba, hogy soha többé nem szabadulhatnak a csapdából, amit önmaguknak állítottak, mert azt hitték, az lesz a menekülés útja. Az egyes szám első személyű elbeszélő ebben különbözik leginkább a többi páciensstől: nem a fantázia irányába menekül, hanem a valóság felé fordul, azt választja. A valósággal néz szembe, a valóságot dolgozza föl. Ebből a vállalkozásból születik a naturalisztikus lélektani regény, a nevelődésregeény, a családregeény és a szociográfia, így rajzolódik ki a lélektani gondolatregény: *A belső tó*. És amint a Tihanyi-félszigeten található Belső-tónak sikerült regenerálnia önmagát, úgy *A bel-*

ső tő főhőse is visszaküzdí magát az életbe. Hogy tovább lépve megkeresse a „mindent a semmiben.”

(Budapest, FISZ, Hortus Conclusus 49., 2018)

SZENTJÁNOSI CSABA

Jóna Dávid: Jóféle csönd

„Jóféle csönd”. Mi az, hogy jóféle csönd? Megint egy könyv, de ki olvas ma verseket? Jóna Dávid, költő? Örülök, sok sikert kívánok neki... de én nem értem a mai írásokat, érthetetlenek. Petőfi, Arany, na ők, igen, ők tudtak! (De sokszor halljuk ezt!)

Drága barátom, te, aki könyvbarikádokba ütököl a napi hajszában, és a sorokban is: csak lelked ostorát látod, kérlek, állj meg, van egy jó hírem számodra: nem kell olvasnod Dávid költeményeit. Nem arra valók (pedig erre is – arra is vallók) hogy elolvassuk, aztán eldobjuk őket.

Ülj ide mellém, nézd meg, barátkozzál velem, vedd a kezébe, jóféle csönd. Ez a könyv: jóféle csönd. Érted? Jóféle csönd, nem olyan, amelyet te ismeresz, amit rád erőltetnek, amit kiszív belőled a munka, ami a nap leeresztése után marad, ez

„Jóféle csönd... belefeledkezős. Az egykor gondosan összehajtogatott, eltett pillanataidban maradhatsz kicsit.”

„Jóféle csönd... újragondolós, szokáspikellei mögé látó csönd.”

Ugye, hogy ez mennyire más, és igen, már a költő beszélt hozzád könyvközvetlenül, nem közvetetten, mint a gondolkozást kímélő játékok. Egy jó alkotó szóra bírja a világot, és Dávid ilyen mester. Megszólít téged is, megfogalmazza (hogy szebben mondjuk: a lapok forgószínpadán jelenetet rendez), amit csak érzel, amit csak látsz.

Ez a kötet: kettőtök szövetsége, elárulom, egy kis titok, fűszer a mindennapokban. Ahogy írtam, nem olvasni kell, hanem lélegezni, táncolni velem, forgatni. Gyere, forgassuk, nyissuk ki valahol, milyen izgalmas játék:

„szóba állt velünk az Isten...

mintha habot ölelnék, úgy fogom arcod,
csendem adnám, könnyed perceit a napnak,
szép szirmaid is látom, nem csak az egész virágod,
arcod fogom: csókot lehelek a habnak..."

ne olvasd! Csak éld át, engedd, hogy bizseregjél, hogy szóba álljon agyaddal-szíveddel-érzékeiddel (lelked cserebogárszárnyaival a növekedés feszültsége) a vers, és akkor tényleg szóba állt velünk az Isten. Gondold végig az elmúlt évtizedeidet, mikor beszéltek veled így, Dávid, a költő, hogy Bella Istvánt idézzem: „világul beszél”. Ezt nem érteni kell, nem érezni, tudni kell. Tanít látni minket, hogy fáradt vagy, de jóóóó... olvasd csak, veled van:

„voltál olyan fáradt,
hogy a mindegy is mindegyé vált,
hogy az akaratod a valóságtól hámlott,
s hogy bőrcafatként hullott le Rólad,”

ez a költészet, barátom, ez, amiről nem beszélnek, amit nem tanítanak, amit nem látunk, de ott van mindenhol: a magyar nyelv kifejező ereje, csodája, a megbontott csend szóajándéka, a lélek tolmácsa. *Tudod, nem a verseket nem ismerjük, hanem saját magunkat nem...*

Mikor kétfelé nyitod a könyvet: ketté osztod a világot, és felelnek egymásnak is a sorok, látod, Dávid mindig szóba áll veled. Tudod, mit mond az irodalomról:

„az irodalom: virágbolt és patika,
közpark és játszótér egyben,
nem is működik jól,
a neoncsöves termekben.”

Megszomjazztál? van egy dobozos kólám.

„az igazi és a valódi, szorítsd össze nagyon,
mozgasd a kezed, ha lefekszel a hóra,
angyallá válsz... mi kell még?
ja, egy dobozos kóla.”

Drága barátom, elment az idő nagyon, ha a férfi 50, mint te:

„már nyugodt erő,
már nem támadó, inkább védelmező,
tudja, hogy minek van ára, s minek értéke,
már van mindenféle érzéke,”

mennem kell. Köszönöm, hogy megálltál. Dávid, köszönjük, hogy megállítottad a világot egy verspercre. Ne köszönd, barátom, hogy elhoztam neked a „Jóféle csönd”-et, én is tanulok:

„Beiratkozom a Világ-egyetemre,
rajtam az éjszaka palást
egy apró esély,
hogy megértsem az Őskoppanást.”

Így járunk mind, akik Jóna Dávid rulett-könyvére feltesszük a pontokat: mondatokat nyerünk!

Ahogy barátomnak mondtam, ezek a költemények: a hétfogások rajtunk, szinte kibírhatatlan az az öröm, mikor vízcseppektől leszünk lúdbőrösek, mint a tengerpartok...

„kimosta alólam a homokot a tenger,
ott álltam, fürdőgatyában;
kétségeiben elszánt ember,
hozzám közel kihordhatatlan álmok papucsai a parton,
lépni kellene, de csak az egyensúlyom tartom.”

BERETI GÁBOR

Magánvilág és tágasság Nyirán Ferenc: Apróságok kicsiny tárháza

Ha a tanulás folyamatában az ismétlés a tudás anyja, akkor a nyelvanyagú művek létrehozása során a fogalmazás pontossága az esztétikai érték egyik elengedhetetlen feltétele. Nyirán Ferenc *Apróságok kicsiny tárháza* című kötetében a pontosság több válfajával, változatával is találkozhatunk. Mint ahogy az már a tartalomjegyzék felosztásából is kitűnik, szerzőnk kötetében gondosan, mértani pontossággal rendezte el könyve egymáshoz ikerhasonlatosságú ciklusait, mégpedig úgy, hogy mind a négy ciklus tizenkét verset tartalmazzon. Épp olyan gondossággal és pontossággal, ahogyan munkáinak többségében fogalmaz. E körülmény egyfelől költészetének ereje, hiszen példaadó, ahogy a narráció során a legördülő szövegek zárlatában a „csattanó” funkcióját bevonja az esztétikumképzés aktusába, másfelől azonban, mivel szerzőnk is az utómodernitás utáni beszédmód metaforaszegény változatának a művelője, ezért pontossága olykor „pontossággá” válva, az értelemképzés *liraisága* ellen hat. Merthogy így a szövegnek ez a fajta prózaivá mérséklése gyakran csupán a történés környezetének bemutatásában, leltárszerű ábrázolásában merül ki.

Ahogy azt a *reggeli* című opus is példázza: „háromperces lágytojást főztem reggelire / a felforrt vízbe előbb kávéskanálnyi sót / szórtam, s csak utána tettem a két tojást / a vízbe közben főtt a teának való is / pirult az endékás grilllezőben a félbevágott / zsemle” [...] „nem / állítottam be a mobilomon az időzítést / inkább fejben számoltam erősen koncentrálni / mert volt hogy mégis korán vettem ki a tojásokat”. De hát miért is állnánk ellent az irónia csábításának, hiszen a verselés ilyen trendi, mondhatnám szimplifikáló változata a szöveg hasonlóan „trendi”, *tudáskereső* elemzését kívánja meg: itt az önreferenciális modalitás pontos olvasati rögzítése érdekében felmerül egy megkerülhetetlen gasztro-esztétikai kérdés, amire a szöveg egyéb vonatkozásai sem derítenek fényt, vajh miért is

kell a lágytojás felforrít vízébe egy kávéskanálnyi sót szórni? Ami pedig a textus másodlagos, rejtett jelentéshordozó szféráját illeti, hogy folytassuk ironikus beszúrásunkat, felhívjuk az olvasó figyelmét az endékás grillező és a mobiltelefon közötti viszonyra. Hiszen nyilvánvaló az ezek közti hasonlóságot, harminc évnyi korkülönbség. Ami a grillező fitt, vagy legalábbis még működőképes állapotát tekintve egyértelműen az endékás grillező járára billenti a mérleget.

Mint ahogy már utaltam is rá, gyakran él a „csattanó”, az értelemmódosító végszó kínálta lehetőséggel. De, ahogy a fiáról szóló alábbi két idézetből is láthatjuk, nem mindig azonos hatásfokkal. „*reggel ha a fürdőszoba / foglalt volt szüleim / hálóján át jutottam el / a vécére – nem szerettem / a szellőztetés előtti / elhasznált levegőt / az öregszagot [...] most hússzal vagyok / több mint ők akkor / a fiam tizenhat / / nagyon rendes tisztelőtudó ... reggel amikor / bejött a szobámba / s zokenit boxeralsót vett elő [...] összesöpörte az eltört poharat / feltörölte a kiömlött / sört megigazította a könyvespolcot / visszarakta a lesodort / könyveket vajon / érezte-e a becsukott / spaletták mögött / azt a szagot*” (Reggeli kérdés). Itt még csak hatásos, másutt ugyanez a technika minden bizonynyal a jelentésképzés súlyából adódóan pedig már telitalálatként hat. „*tapintatos fiatalember volt / miután átadta a szertartásához / járó papírokat visszavonult hogy / magunkra maradhassunk pár / percre de nem tudtunk mit / kezdeni az időnkkel [...] mert mit is tehet ilyenkor / az ember egy márvány- / tartállyal a kezében csak / álltunk zavartan most / forduljak oda a fiamhoz / adjam át neki a tárgyat vajon tisz / évesen felfogja-e a gyorsan / jött változást hogy tessék / itt van édesanyád.*” (28).

Bizonyára az ábrázolási módok változatossá tétele érdekében néhány opus erejéig a roncsolt szöveg technikájával is él. „*már nem lenni beléd én szerelmes / már nem kelni álomból véled én / vanni vége idő mi gyötrelmes / már nem szívát engem te vélemény*” (basszus!). Vagy: „*Ma megint érni össze kéék szemünk / Tekintet nem simogatni lágyan / Magunkban mondani ki mit nem merünk / Meg persze képzelni úgy el az ágyban*” (Ma megint). Ez kétségtelenül a kötet egyik színfoltja, hiszen a lehetőség, a szövegalkítás illetően módja akár a szípkarkázóan szellemes kivitelezésére is alkalmat ad, még akkor is, ha esetünkben az ötlet nyelvi kibontása a szófordulatok kellő variabilitásának hiánya miatt, úgy érzem, némileg el is marad a benne rejlő távlatoktól. Pedig az elmúlt évtizedekben a posztmodern líra, élve az ironia eszközével, épp ezen a téren bizonyult a legtermékenyebbnek. Elég, ha csak Parti Nagy Lajos munkásságára emlékeztetek.

A címadó ciklus az egy- vagy a hosszúmondatos versek ciklusa. A csupán számokkal jelölt, ám a sorrendiséget nem követő verscímekekből arra

következtethetünk, hogy az itt olvasható anyag egy bővebb gyűjteményből származhat. A hosszúmondatos technikának gazdag hagyománya van irodalmunkban. Ebben a körben az elődök egyik kétségtelenül legkiemelkedőbb alakjaként Juhász Ferencet tartjuk számon, de ha a magyar líra mai, prózába hajló változatára gondolunk, ami nyilván közelebb áll szerzőnk éthoszához, akkor akár Esterházy Péterre is emlékeztethetünk. Ezúttal Nyirán Ferenc csatlakozik a klubhoz.

Szerzőnk töredékes vagy zárványjellegű opusai, de még a hagyományos formákat követők többsége is, a narráció tömörszerű alakzatait követik, s történeteinek tér- és idősíks-változásai rendre az egyszerűsítő, a szubjektumhoz kötő sémákat reprodukálják. Ritkán jutnak el az asszociatív jellegű jelentésképzés látomásosságáig. Pedig Nyirán Ferencet adottságai és tehetsége többre predesztinálják, semhogy csupán trendszövegek szerzője legyen. Bizonyosság erre kötetének témagazdag s nyelvében is sokszínű első ciklusa. Itt ablakot nyit a szerelmi hányattatásain túli, az én és a másik viszonyhálózatának horizontját meghaladó élettörténetére, arra, hogy korát tekintve ő a '68-as nemzedék tagja, akinek a szocializációja az akkori eseményekhez kötődik, s akinek világlátása az akkori lázadások élményéből táplálkozik. Kilép a magánvilág kamarajellegű tárházából, s mer és képes a tágasság stiláris magasságába emelkedni. Ahogy ezt az alábbi, csokornyai idézet is mutatja: „*eltűnt nyarak, nevetések, korszók csilingelése / száll felém az alkonyati levegőben / és zeneszót sodor a vízszagú szél: / «my sweet Lady Jane, when I see you again ...» / aztán feldübörög A tizenkilencedik idegösszeroppadás*” (Nyár, nosztalgia). „*Pier Paolo Pasolini a párizsi / Opera előcsarnokában*” [...] „*talán épp akkor álltam sorba / a Filmmúzeum előtt, hogy másodszor is / megnézzem a Teorémát*” [...] „*jó volt róla beszélgetni a Zöld Hordóban, / abonnan rendszerint a Berda kocsmába / vonultunk át némi zsíros kenyérré és / pár korsó sörre, s ha szerencsénk volt, / Ladányit is ott találtuk*”. (Utolsó tantétel).

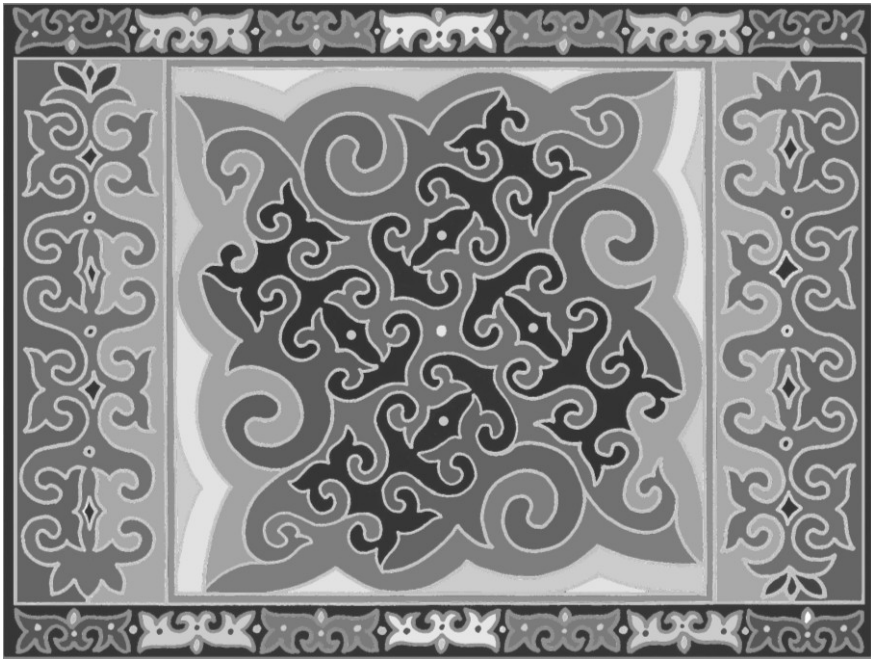
Itt jegyzem meg, hogy a múlt század hetvenes éveiben kezdődő, a modernitás felbomlását és az új, a globalizálódó, s immár a nyolcvanas években definiálhatóan is globális világállapotot eredményező folyamat a kultúra területén egyértelműen a modernitáshoz kötődő művészi prezentáció tagadásából nyeri, nyerte dinamizmusát. Ahogy az a fenti idézetekből is kiérződött. A posztmodern ebben a tekintetben a globalizáció marketingigényének megfelelő azon összefoglaló irányzat, amely az egyénitől a közösségi tudatformálásra törekvésig az „ellenállás” értelmében vett ismerethordozó médiumként hatja át a kultúra legkülönbözőbb területeit. Ám az „ellenállás” érzületének marketingigényeket szolgáló volta magára a

posztmodern törekvésekre vet árnyat. Az ebben rejlő ellentmondás azonban mind az alkotók, mind a befogadók számára gyakran rejtve marad(t).

Szerzőnk első ciklusbeli verseit épp az teszi érdekessé, hogy rendre meghaladják a manapság oly divatos, egyneműsítő sémákat. Amiket később persze maga is átvesz. Ezért érzem úgy, hogy mint költészetének valódi tétje, Nyirán Ferenc számára az elkövetkezőkben mintegy megoldandó feladatként adódik majd személyes emlékezethagyományának újragondolása és poézisbeli újraértékelése.

(Műút Kiadó, Miskolc, 2016)

Ispán Tibor: Sárkánycsikós 1.

SZERZŐINKRŐL

- ABAFÁY-DEÁK CSILLAG (1949, Marosvásárhely) író, művészeti író. Kolozsváron szerzett bölcsészdiplomát, a müncheni egyetem pszichológia szakán diplomázott. 1992 óta él Budapesten. Prózát és kortárs képzőművészetről szóló esszéket publikál. 2015-ben látott napvilágot *Kötött pálya* című novelláskötete (Parnasszus Kiadó).
- BAJCZÁRNÉ GYENES ERZSÉBET (1971, Salgótarján) tanár, irodalomtörténész, tánc- és drámapedagógus. Magyar-összehasonlító irodalomtörténet-török szakon végzett az ELTE-n. A Salgótarjáni Madách Imre Gimnáziumban tanít 1996 óta.
- BAKOS GÁBOR (1981, Salgótarján) film- és művészettörténész. Kutatási területei: Gaál István életműve; film és képzőművészet interdiszciplináris kapcsolata a magyar művészetben; modernizmus-posztmodern kapcsolata a magyar filmtörténetben. Jelentős folyóiratokban és tanulmánykötetekben jelennek meg filmekkel kapcsolatos írásai.
- BENE ZOLTÁN (1973, Kecskemét) író. A Madách Irodalmi Társaság elnöke, a *Szeged* folyóirat főszerkesztője, a Magyar Írószövetség Csongrád Megyei Írócsoportjának elnöke. Jelentősebb díjai: Fehér Klára irodalmi díj (2006), Teleki Pál Érdemérem (2013), Kölcsey-érem (2014). Tanulmánykötete, több novelláskönyve és regénye jelent meg.
- BERETI GÁBOR (1948, Miskolc) író, költő, kritikus. Évtizedekig könyvtárosként dolgozott. Szerepelt antológiákban, novellás- és verseskötete jelent meg. A Magyar Írószövetség tagja.
- BIRÓ ERIKA (1987, Békéscsaba) sokszorosító grafikus, rajz- és angoltanár. Jelenleg Budapesten él. Folyóiratokban, antológiákban közlik írásait. *Csendkirály* című önálló kötete 2011-ben jelent meg. Az Országos Mécs László Irodalmi Társaság pályázatán 2016-ban 1. helyezést ért el.
- BÓDI TÓTH ELEMÉR (1940, Vasszilvág) Madách-, Magyar Lajos- és Pro Arte-díjas költő, újságíró. 1963 végén került Salgótarjánba a megyei napilap szerkesztőségébe, ahol 2009-ig dolgozott kulturális újságíróként, rovatvezetőként, szerkesztőként. Első versét 1956-ban publikálta, négy líra- és két prózakötete látott napvilágot. Munkásságáról számos publikáció jelent meg. A Dukay Nagy Ádám által készített interjú a *Palócföld* a 2003/3. számában tette közzé.
- BOZÓ GYULA, DR. (1937, Bocsárlapujtő) nyugalmazott magyar-történelem szakos tanár. Salgótarjánban él. A Madách-hagyomány Ápoló Egyesület tagja. Publikációi (könyvei, cikkei) többnyire helytörténeti munkák (témái: a mai Karancslapujtő, a Madách Imre Gimnázium története, Mocsáry Antal, Ravasz István, Gerelyes Endre élete, munkássága).
- CSONGRÁDY BÉLA, DR. (1941, Hatvan) Madách-díjas közíró, szerkesztő, középiskolai tanár. A Nógrád Megyei Hírlapnak 1996-tól 2002-ig

- volt a felelős szerkesztője. Évek óta szerkeszti a napilap Kultúra rovatát. A Madách-hagyomány Ápoló Egyesület elnöke, több ciklus óta tagja a TIT országos elnökségének.
- DÖME BARBARA (1973, Debrecen) író, újságíró, szerkesztő. Budapesten él. Novelláit számos folyóirat és antológia közli. Eddig négy önálló kötete jelent meg, szépirodalmi és riportkötetek. Újságírói munkáját 2011-ben Magyar Toleranciadíjjal ismerték el. A Magyar Újságírók Szövetségének tagja.
- ERDŐS ISTVÁN (1939, Hernádnémeti) író. Tanárnak, népművelőnek jött a debreceni egyetemről Salgótarjánba. A Palócföld, a Napjaink, a Népszava, a Valóság, a Kapu közölte legfontosabb írásait. Játékfilmet, mesejátékot írt a televíziónak. A *Párkányjárás* című kötete után *Nagyoroszi, Messze kéklík a Duna* címmel jelentek meg könyvei. Madách-díjas. Romakutatóként Eöt-vös-életműdíjjal tüntették ki.
- KELE SZABÓ ÁGNES (1962, Salgótarján) grafikus, tanár, vizuális kultúra szaktanácsadó. A Madách Imre Gimnázium Fayl Frigyes Galériájának alapítója, a Nógrád Megyei Önkormányzat galériájának kiállítás-rendezője. Grafikai egyéni és csoportos kiállításokon láthatók.
- KIS DOMOKOS DÁNIEL, DR. (1968, Budapest) történész. Kutatási területe: a Rákóczi-szabadságharc, bujdosás, naplók, naplóírók, a 18–19. századi magyar történelem, a pestis története, zenetörténet, protestáns egyháztörténet. 2010-től a Magyar Református Presbiteri Szövetség, a *Presbíter* lapjának szerkesztőségi tagja.
- LANGSTADLER KÁLMÁN (1991, Budapest) mérnök. Versei internetes lapokban jelentek meg (*Art'húr, Litera-Túra*).
- MADÁCSY PIROSKA, DR. (1942, Szeged) magyar-francia szakos középiskolai tanár, tanszékvezető főiskolai tanár, irodalomtörténész. Fő kutatási területe a 19. és 20. század eleji magyar-francia irodalmi és kulturális kapcsolatok. Eddig több mint 90 tanulmánya, és 6 önálló könyve jelent meg magyar és francia nyelven. Tudományos és szakmai-közéleti tevékenységének elismeréséül több díja mellett Miniszteri Dicséretben részesült.
- ORAVECZ PÉTER (1977, Budapest) költő, műfordító, újságíró, gitárművész, zeneszerző, a *Szabad Gondolat* folyóirat felelős szerkesztője. Könyvkötő és könyvkereskedő képzést szerzett, majd magyar szakon végzett az ELTE-n. Szerkesztő-műsorvezetőként dolgozott a Magyar Rádió művészeti főszerkesztőségében.
- ORAVECZ TIBOR (1959, Salgótarján) költő. Középiskolás korától ír verseket. Az akkori Palócföld irodalmiszellemi életében telt ifjúkora. Jelenleg Nagytarcsán él.
- PETRŐCZI ÉVA, DR. (1951, Pécs) József Attila-díjas költő, író, műfordító, irodalomtörténész, publicista. A Károli Gáspár Református Egyetem Puritanizmuskutató Intézetének vezetőjeként ment nyugdíjba. 16 verseskötete, 4 prózakötete, 2 gyermekkönyve, 12 tudományos kötete és 6 műfordításkötete jelent meg, ezen kívül számos bel- és külföldi antológia és folyóirat szereplője. Több külföldi egyetem vendégtanára volt. Főbb dí-

jai: a Magyar Rádió Nívódíja (2005), a Protestáns Újságírók Szövetségének Rát Mátyás életműdíja (2014).

SAITOS LAJOS (1947, Soponya) költő, szerkesztő. Írásait napi-, hetilapok, irodalmi folyóiratok közlik. Eddig 13 önálló kötete jelent meg. A 2018. évi könyvhéten két új kötetét vehették kézbe az olvasók (*Saitos Lajos legszébb versei; A tizenegyedik parancsolat*).

SARLÓ BÉLA ANDOR (1947, Baglyasalja) üzemmérnök, közgazdász, Salgótarján Pro Urbe-díjasa. Több városi alapítvány, civil szervezet kezdeményezője. A 2010-ben megalakított Öblösüveggyártás Hagyományápoló Egyesület elnöke.

SULYOK LÁSZLÓ (1944, Nagybátony) magyar-történelem szakos középiskolai tanár, kulturális újságíró. A Magyar Politikai Foglyok Szövetsége Nógrád Megyei Szervezetének elnökhelyettese. Több Nógrád megyei napilap főszerkesztője volt. Első könyve, a *Recskei rabszolgák* 1990-ben jelent meg, melyet további hat kötet követte. Írásai többnyire a kommunista diktatúra számkivetettjeinek sorsáról szólnak. Díjai: Bányaterenyéért Díj (2001), Salgótarjánért emlékérem (2007), Nógrád Megyéért Díj (2018).

SZENTJÁNOSI CSABA (1965, Budapest) költő. Eddig két önálló verseskötete látott napvilágot (*Vers a versben*, 2003; *A falu bolondja*, 2018). Folyóiratokban publikál. A Rákoske-

resztúri Református Gyülekezet elhívott tagja, elhivatott szolgája.

ZENTAI LÁSZLÓ, DR. (1950, Sopron) költő, író, a Soproni Füzetek főszerkesztője, nyugalmazott kormányzati főtisztviselő, a Parlament Népjelölti Kabinetjének főtanácsadója, nyugdíj-szakértő. 2010 és 2016 között a Parlament Nyugdíjbiztosítási Ellenőrzési Testületének tagja. 1968 óta publikál szépirodalmi írásokat és szakmai cikkeket, tanulmányokat. Legutóbbi kötete: *Fel a hatodikra* (2018).

ZSEBŐK CSABA (1974, Budapest) történész. Kelet-európai történelem szakterületen doktori címet szerzett. A WSUF-en tanszékvezető docens, az MTA–BTA Bolgár-Magyar Történész Vegyes Bizottság tagja, a NEB külsős kutatója. Versei napvilágot láttak hazai, határon túli és nyugati magyar folyóiratokban, illetve antológiában, évkönyvben. Kötetek: *Sejtjeidben élnek* (2011), *Végtelenjeinken hajózunk* (2017).

Képzőművészet:

ISPÁN TIBOR (1956, Salgótarján) rajztanár, az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskolán diplomázott. Munkahelye a SÁI Beszterce-lakótelepi Tagiskolája. Ismereteit alkotótáborokban bővítette, elvégezte a Magyar Hagyomány Műhely szabad-iskolát. Tagja a Balassi Bálint Asztaltársaságnak, csoportos és egyéni kiállítások résztvevője.

Lapszámunk borítóján és belső oldalain Ispán Tibor alkotásai láthatók.

A borító a *Jurtabegy* című festménye felhasználásával készült.

A belső borítóoldalak közül az elsón a *Fényviselő*,
a hátsó belső borítóoldalon a *Hagyatékek* című képét közöljük.

A Fürjesi Csabával készült interjút a 23. Ceredi Nemzetközi
Kortárs Művésztelep alkotásai illusztrálják.

Főszerkesztő:
DR. GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

Főmunkatárs:
DR. CSONGRÁDY BÉLA
NAGY PÁL (Párizs)

Szerkesztő:
SZÁVAI ATTILA

Fenntartó:
Salgótarján Megyei Jogú Város
Önkormányzata

Támogatók:

Nemzeti Kulturális Alap

Képzőművészeti szakértő:
KELE SZABÓ ÁGNES

SKUCZI NÁNDOR,
a Nógrád Megyei Közgyűlés
elnöke

Borítótervező:
RÁDULY CSABA

Tördelőszerkesztő:
HERNÁDINÉ BAKOS
MARIANNA

Médiapartnerünk:
NÓGRÁD MEGYEI HÍRLAP

Készült
a Polar Stúdióban (Salgótarján)

Kiadja: Balassi Bálint Megyei Könyvtár (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)
Felelős kiadó: MOLNÁR ÉVA igazgató

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlése

A lap díjai:

Nógrád Megye Madách-díja

Salgótarján Pro Urbe-díja

Nógrád Megyei Értéktár „Nógrádikum”

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ♦ Telefon: 32/521–560 ♦ Fax: 32/521–555
Internet: www.palocfold.wordpress.com ♦ Elektronikus cím: palocfold@bbmk.hu
Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ♦ Egy szám ára: 500,- Ft ♦
Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban és az elérhetőségeinken.
A Palócföld Könyvek sorozatban megjelent könyvek ugyanítt megrendelhetők. ♦
Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza.

ISSN 0555-8867 ♦ INDEX 25925

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZLETI FOLYÓIRAT

18003

Ára: 500 Ft